

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Německé obyvatelstvo v Opavě v letech 1945-1948

Diplomová práce

Autorka práce: Bc. Zuzana Havlíčková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Karel Konečný, CSc.

V Olomouci 2013

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne 23. dubna 2013

Ráda bych poděkovala v těchto řádcích všem, kteří přispěli k napsání a dokončení mé diplomové práce. Na prvním místě děkuji vedoucímu práce doc. PhDr. Karlu Konečnému, CSc., dále pracovníkům Zemského archivu v Opavě a Státního okresního archivu v Opavě za poskytnutí pomoci a azylu při zkoumání archivních materiálů.

Obsah

Úvod	6
1. Stručný nástin historie Opavy s důrazem na 20. století	10
1.1 Od středověku do počátku 20. století	10
1.2 První světová válka	10
1.3 Meziválečné období	11
1.4 Od září 1938 ke konci druhé světové války	13
1.5 Poválečné období	18
2. Tzv. německá otázka	21
2.1 Jak se vyvíjel vztah k odsunu Němců z Československa	25
2.1.1 Benešovy názory	27
2.1.2 Domácí versus exilový odboj	30
2.1.3 Názory politických stran	30
2.1.4 Názory ze zahraničí	32
3. Tzv. divoký odsun a násilné zacházení s německými obyvateli	33
4. Organizace odsunu	37
5. Organizovaný odsun	40
6. Sběrná střediska, pracovní a internační tábory	43
6.1 Pracovní tábor v Opavě	44
6.2 Stavy mužů a žen	46
6.3 Internační středisko	54
7. Transporty Němců z Opavy	56
7.1 Transporty opavských Němců	59
8. Stav Němců v roce 1946	67
8.1 Srovnání s jinými okresy	70
9. Některé specifické kategorie německých obyvatel	73
9.1 Žádosti o vynětí z protiněmeckých opatření	73

9.2 Vynětí z odsunu cestou milosti	74
9.3 Antifašisté	75
9.4 Rakušané	77
9.5 Osoby přestárlé a nemocné	78
9.6 Smíšená manželství	79
10. Přesuny Němců do vnitrozemí	81
11. Dobrovolný odchod do Německa v letech 1949-1952	86
12. Stav Němců v 50. a 60. letech 20. století	90
Závěr	92
Osudy některých významných německých obyvatel	94
Summary	97
Seznam literatury a pramenů	99
Seznam zkratek	102
Anotace	103

Úvod

Tato diplomová práce s názvem „Německé obyvatelstvo v Opavě v letech 1945-1948“ se převážně zabývá osudy obyvatel německé národnosti, kteří žili v Opavě. Snahou této práce je zjistit, co vše postihlo německé obyvatele během těchto tří let, jak se k nim zachovala poválečná československá politická reprezentace a české obyvatelstvo. K tématu bylo přistupováno chronologicky. Stěžejní část práce je zpracována na základě výzkumu archivních pramenů, vývoj města Opavy je nastíněn převážně z dostupné literatury. V této práci jsem si stanovila za cíl najít odpovědi na tyto otázky: jak probíhal organizovaný odsun, jak vypadaly struktury odsunovaných zařízení (pracovní, sběrný a internační tábor), specifické kategorie německých obyvatel (antifašisté, Židé, Rakušané, specialisté, smíšená manželství, Němci vynětí z odsunu cestou milosti atd.), časový průběh organizovaného odsunu a kolik osob bylo odsunuto z Opavy do okupačních pásem v Německu.

Práce je členěna do několika kapitol a podkapitol, které jsou seřazeny chronologicky. První kapitola se zabývá stručným nástinem historie Opavy. Tato kapitola se zaměřuje na 20. století, hlavně na historický, demografický a národnostní vývoj, rozvíjení česko-německých vztahů, jež jsou důležité pro opavskou historii a její následný rozvoj. Tématem druhé kapitoly je popis protiněmeckého ovzduší v Opavě, které zde vládlo po skončení druhé světové války, restriktivní opatření vůči německým obyvatelům (kromě jiného byly jejich následkem časté sebevraždy mezi Němci), vývoj názorů na odsun Němců z Československa během světové války až po „konečné vyřešení“ této otázky. Jsou zde zachyceny názory Edvarda Beneše, domácího a exilového odboje, politických stran a zahraničních politiků. Pramennou základnu pro tuto kapitolu tvoří články v tehdejších novinách, které registrovaly protiněmecké nálady ve městě, a vydané dokumenty zaznamenávající názory prezidenta Beneše. Třetí kapitola popisuje tzv. divoký odsun a násilné zacházení s německými obyvateli krátce po skončení druhé světové války. V této kapitole jsou uvedeny jen nejznámější události. Čtvrtá kapitola se zabývá osobními věcmi a majetkem, které si Němci směli s sebou odvézt do Německa, jak bylo zajištěno technické provedení organizovaného odsunu a jak měl

probíhat, a ilegálními přechody hranic, které byly poměrně časté. Následující kapitola popisuje jednání s americkou a sovětskou vládou o průběhu organizovaného odsunu, kolik osob se mělo odsunout, konferenci v Postupimi a počátek organizovaného odsunu.

Následující kapitoly se již věnují problematice odsunu Němců z Opavy. Šestá kapitola líčí problematiku sběrných středisek, pracovních a internačních táborů, především opavských. Velká část této kapitoly se zabývá početními stavy mužů a žen v pracovním táboře. Sedmá kapitola popisuje transporty opavských Němců do Německa, kde byli soustředěni, odkud odjížděli, celkový počet odsunutých. Další kapitola se zabývá počty Němců ke konci roku 1946 – zaměřuje se na německé specialisty v určitém oboru, Židy, Němce s prozatímním osvědčením a Němce vyňaté cestou milosti. V některých případech se tyto údaje daly porovnat i s jinými okresy. Devátá kapitola se zaměřuje na specifické kategorie německého obyvatelstva – žádosti o vynětí z protiněmeckých opatření, vynětí z odsunu cestou milosti, antifašisty, Rakušany, osoby přestárlé a nemocné a smíšená manželství. Následující dvě kapitoly zachycují přesuny opavských Němců v rámci republiky a poté dobrovolný odchod do Německa na přelomu 40. a 50. let 20. století. Poslední kapitola se zabývá počtem Němců v Opavě v 50. a 60. letech 20. století. Po závěru následuje exkurs, který zprostředkovává osudy některých významných německých obyvatel, je zpracována z mé bakalářské práce „Snaha vybudovat systém hospodářské demokracie v odvětví lehkého průmyslu v Opavě v letech 1945-1948“.

Stručné dějiny města Opavy jsou povětšinou zpracovány z kolektivní odborné monografie „Opava“, jejímž hlavním redaktorem je Karel Müller. Kniha se zabývá také kulturními, politickými, správními a hospodářskými dějinami. Odsunu Němců se autoři věnují jen na polovině jedné strany. „Kniha o Opavě“ od Zdeňka Jirásky obsahuje vesměs tytéž údaje o městě, ale ve stručnější podobě, o odsunu německých obyvatel se tato kniha nezmiňuje. Ostatní knihy, které jsem použila pro nástin vývoje Opavy, se zabývají osvobozovacími boji a poválečnou obnovou města.

Vývoj názorů na odsunutí německých obyvatel z dob světové války a po ní, které zastával tehdejší prezident Československé republiky, jsou zahrnuty ve dvou knihách – „Odsun Němců z Československa a dokumenty“ a „Odsun Němců

z Československa: Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947“. V podkapitole, která se zabývá tímto tématem, si můžeme přečíst, že se jeho názory neustále vyvíjely - od vystěhování jen aktivních nacistů dospěl až k odsunu všech německých obyvatel. O občanech německé národnosti píše také Karel Kaplan v knize „Pravda o Československu 1945-1948“, jsou zde rovněž informace o Podkarpatské Rusi, Těšínsku, maďarské menšině a česko-slovenském vztahu.

Místními „excesy“ a lokálními odsuny se zabývají například tito autoři: Jan Havel a kolektiv - Stalo se v Ústí nad Labem 31. července 1945, Vojtěch Žampach - Vysídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohořelicích 1. 6. - 7. 7. 1945, V. Sádlo - Běloveská tragédie - příčiny, průběh a následky, L. Bajger - K odsunu Němců z Ostravska, J. Topinka - Němci na Berounsku a jejich odsun, M. Puk - Odsun Němců z Prahy, K. Langer - Dny strachu: Zpráva o „odsunu“ sudetských Němců z Bruntálska.

Obecné zákonitosti, které se týkaly odsunu, jsem nejčastěji studovala z knih Tomáše Staňka. Jeho knihy popisují veškerou problematiku týkající se odsunu - ne/organizovaný odsun, antifašisté, smíšená manželství, Rakušané, Židé, německá menšina v letech 1948-1989, sběrné, internační a pracovní tábory. V dnešní době existuje poměrně hodně literatury, která se zabývá otázkami odsunu. Z časových důvodů nebylo možné prostudovat veškerou literaturu k danému tématu.

K poznání poválečné situace a nálady českých obyvatel vůči německým sloužily především dobové noviny – České Opavsko, Nová svoboda, Opavský věstník, Rudé právo, Slezské slovo.

Jak již bylo uvedeno výše, je stěžejní část práce podložena studiem archivních pramenů. Kronikář Matěj Valík zachytil válečné události města s odstupem času. Tyto záznamy zachycují veškeré důležitosti a zajímavosti města. Kronika je uložena ve Státním okresním archivu v Opavě.

V tomto archivu jsou uloženy mnohé informace o odsunu německých obyvatel. Ve fondu Pracovní tábor Opava jsou především dokumenty zachycující početní stavy mužů a žen během několika měsíců. Tyto seznamy jsem využila pro sestavení tabulek a grafů pro znázornění početních stavů. Dále je zde seznam podniků a veřejných služeb, které zaměstnávaly Němce umístěné v táborech. Pokud

to bylo možné, snažila jsem se pro porovnání uvádět i stavy z jiných okresů. Ve fondu Ústřední národní výbor Opava je uloženo nejvíce informací o odsunu německých obyvatel – antifašisté, specialisté, smíšená manželství, Židé, Rakušané, vynětí cestou milosti, příslib občanství, dobrovolný odchod do Německa po oficiálním skončení odsunu a další. Jednotný národní výbor Opava zachycuje především pozdější situaci – 50. a 60. léta 20. století.

V Zemském archivu v Opavě se ve fondu Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava nacházejí informace o pracovních a sběrných táborech v Opavě a v okolních městech, o krajském internačním táboře, dále také směrnice týkající se odsunu a další. V Zemském archivu v Brně ve fondu zemský národní výbor najdeme informace o některých transportech z Opavy – odkud, kdy, přes která česká města transport odjížděl. Bohužel tento fond je velmi rozsáhlý a chaoticky uspořádaný, z těchto důvodů jej nebylo možné projít celý. V Národním archivu ve fondu Ministerstvo vnitra I - nová registratura 1936-1953 jsou cenné především jmenné seznamy jednotlivých transportů. Tyto informace jsou zpracovány v sedmé kapitole.

1. Stručný nástin historie Opavy s důrazem na 20. století

1.1 Od středověku do počátku 20. století

Slované začali opavské okolí osídlovat od 8. století. Německá kolonizace města spadá do přelomu 12. a 13. století, kolonisté pocházeli ponejvíce z Míšeňska, Thuringenu, z Hesenska a dalších německých oblastí.¹ Během středověku a raného novověku se obě (tedy české a německé) národnostní skupiny různě proměňovaly. Mírnou převahu mělo zřejmě česky hovořící obyvatelstvo.² V druhé polovině 18. století získala převahu německá část, do značné míry za to mohly centralizační snahy Vídně a revoluční rok 1848.

Česky mluvily jen nižší vrstvy a obyvatelé předměstí. Vnitřní část města byla považována za německou, předměstí za smíšené a přilehlé obce za české. Tento stav pravděpodobně přetrvával do poloviny 19. století.³ Ústup češtiny byl nejvíce patrný ve školské oblasti. Z veřejných škol byl český jazyk zcela vytlačen vlivem školských reforem.⁴ V 19. století se výrazně zvyšoval počet německého obyvatelstva, česky hovořících ubývalo. V roce 1880 se k německé obcovací řeči přihlásilo 16 149 lidí, k české jen 2 259. O třicet let později se počet Němců navýšil na 27 240, počet Čechů poklesl na 2 039.⁵

K rozvoji českého národního hnutí docházelo na Opavsku od 60. let 19. století. K posílení národního hnutí vedlo také založení Matice opavské v roce 1877 a vznik dalších spolků, např. Besedy, Sokolu.⁶

1.2 První světová válka

První světová válka se setkala s rozporuplným přijetím u opavského obyvatelstva. Zatímco její německá část ji ze začátku přijala s nadšením a vírou ve vítězství centrálních mocností, někteří z nich také doufali ve vznik velkoněmecké

¹ Valík, M.: Německé Opavy sláva a pád, s. 1.

² Müller, K. a kol.: Opava. Praha 2006, s. 149.

³ Tamtéž, s. 225.

⁴ Tamtéž, s. 226.

⁵ Tamtéž, s. 241.

⁶ Tamtéž, s. 253, 255.

říše, do které by bylo Opavsko začleněno. Česká část obyvatelstva přistupovala k válce rezervovaně, jejich názory se proměňovaly s ohledem na vývoj války.⁷

Před koncem války moc v Opavě převzali reprezentanti Sudetenlandu, tato provincie byla vyhlášena 30. října 1918. Zahrnovala také část přilehlého německého území ve východních Čechách (Králíky, Lanškroun). Předseda zemské vlády Sudetenlandu Robert Freissler a bývalý poslanec říšské rady Hans Jokl se ujali úřadu zemské vlády jménem Německého Rakouska. Úlohu parlamentu plnilo Zemské shromáždění, jehož členové pocházeli z německých politických stran.⁸ V pohraničí vznikly tři další podobné útvary – Deutschböhmen, Böhmerwaldgau a Deutschsüdmähren. Ty se prohlašovaly za součást Německého Rakouska. Jejich zástupci požadovali, aby poválečná mírová konference rozhodla o jejich přičlenění do Německa nebo Rakouska.⁹

Provincie Sudetenland fungovala jen pár týdnů, ale i během této krátké doby byla velmi aktivní, dokonce měla i vlastní vojsko. Podpora Vídně však byla spíše symbolická, než aby skutečně pomohla těmto odtrženým oblastem. Vojsko Československé republiky začalo počátkem prosince obsazovat území Sudetenlandu bez většího odporu a 18. prosince 1918 vstoupilo do města Opavy.¹⁰ Poté moc přešla do rukou správní komise tvořené z 50 % Němci a z 50 % Čechy, která zde působila do konce roku 1919, později byla nahrazena zastupitelstvem, které volilo městskou radu, purkmistra a jeho náměstký. Opava byla hlavním městem Slezska do roku 1928, kdy spojením Slezska a Moravy vznikla Moravskoslezská země se sídlem v Brně.¹¹

1.3 Meziválečné období

Pro Opavu byl charakteristický potravinářský průmysl, který zde byl zastoupen malými továrnami na výrobu likérů, cukrovinek, ovocných šťáv, sodovek a škrobů. Z dalších odvětví lehkého průmyslu měla významné postavení výroba

⁷ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 269.

⁸ Tamtéž, s. 271 - 272.

⁹ Tamtéž, s. 272.

¹⁰ Tamtéž, s. 272.

¹¹ Tamtéž, s. 272 - 273.

holicích čepelek a šicích strojů, zpracování juty, průmysl zpracující kovy a další menší továrny.¹²

V roce 1918 existovalo v Opavě a blízkém okolí na čtyřicet továren, ale jen v jediné byli majitelé české národnosti (šlo o továrnu „Minerva“ vyrábějící šicí stroje), ostatní patřily Němcům. O dvacet let později se tento poměr nepatrně změnil v neprospěch Němců. V jejich rukou zůstalo 29 továren, šest mělo židovské vlastníky a pět české. Počet českých živnostníků se pohyboval kolem 20 % z celkového počtu.¹³ Také v oblasti kulturní převažoval německý ráz. Ve třicátých letech vycházelo v Opavě 15 německých časopisů a jen 6 v českém jazyce. Spolků zde bylo zaregistrováno 202 německých oproti 153 českých.¹⁴

Podle sčítání z roku 1921 měla Opava 33 457 obyvatel, z nichž 2 025 nemělo československou státní příslušnost, větší polovina z nich byli Němci. Z příslušníků Československé republiky se 70 % obyvatel hlásilo k německé národnosti, 27 % k československé a 2 % k židovské. V nejbližších obcích (Kateřinky, Jaktař a Kylešovice), které jsou dnes součástí Opavy, žili převážně Češi.¹⁵

Politické názory mezi obyvateli byly poměrně stabilní. Převahu měly německé strany nad českými, u německých obyvatel dominovaly radikálně nacionalistické strany. V obecních volbách z roku 1920 německé strany obdržely 79 % hlasů, české 18 %. O čtyři roky později poklesl počet odevzdaných hlasů německým stranám na 72 %, českým vzrostl na 23 %. V parlamentních volbách měly také výraznou převahu německé strany, počet odevzdaných hlasů se pohyboval kolem 70 %.¹⁶ Ve třicátých letech se německé negativistické strany radikalizovaly. V Opavě se pořádaly celostátní akce německých radikálních nacionalistů. V září 1932 okresní úřad ohlásil růst vlivu DNSAP a také to, že žádná jiná politická strana nemá takové úspěchy u mládeže jako tato strana. Existovalo zde rovněž několik spolků, které podporovaly hitlerovské Německo.¹⁷ Naopak demokratické síly v Opavě pořádaly řadu akcí proti fašismu.

¹² Kocích, M.: Opavsko na cestě k Únoru 1948. Opava 1978, s. 36.

¹³ Valík, M.: Německé Opavy..., c. d., s. 14 – 15.

¹⁴ Tamtéž, s. 15.

¹⁵ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 274 - 275.

¹⁶ Tamtéž, s. 279 - 280.

¹⁷ Tamtéž, s. 282.

Opava se v této době stala místem německé emigrace. Svou kurýrní síť tady měla sociálně demokratická a komunistická strana. Po zákazu nacionálně socialistických stran Němci vstupovali do politické strany Sudetendeutsche Partei (SdP). V parlamentních volbách roku 1935 strana získala 51,6 % hlasů. V okolí města převažovaly české politické strany, např. v obci Kateřinky získaly kolem 66 %, zatímco SdP jen 16,5 %.¹⁸

S rostoucími požadavky Třetí říše se situace nadále vyostřovala mezi německým a československým obyvatelstvem. Aktivistické strany zanikly, jejich členové vstupovali do SdP. Po karlovarském vystoupení Konrada Henleina vzrostl počet opavských členů v SdP – v únoru 1938 měla strana kolem 1 900 členů, o dva měsíce později to už bylo více než 10 000 členů.¹⁹ V obecních volbách v roce 1938 pozice SdP ještě zesílila, získala více než 70 % všech hlasů. Novým starostou se stal člen této strany Reinhart Kudlich, strana měla k dispozici 20 mandátů z celkových 32.²⁰ Starosta Kudlich poslal telegram adresovaný Adolfu Hitlerovi, ve kterém stálo, že „Opava byla a je už po staletí předmostím a vedoucím městem sudetského Slezska“. Chtěl také, aby Hitler vymohl odstoupení Opavy, Hlučínska, Bohumína a dalších obcí.²¹

Opavští Němci se uchýlili k různým provokacím vůči československé vládě – začaly se objevovat německé pozdravy, prapory, nápisy, vlaječky SdP, srocování lidí na ulicích. Největší výtržnosti se udály 30. dubna a 1. května. Policie proti tomu nezasahovala, jelikož československá vláda nechtěla vyvolávat konflikty, které by mohly mít dohru na mezinárodní scéně.²²

1.4 Od září 1938 ke konci druhé světové války

Situace československých a německých obyvatel se změnila po podepsání Mnichovské dohody 30. září 1938. Československo muselo postoupit pohraniční území Německu a do tohoto území spadala i Opava.

¹⁸ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 283.

¹⁹ SOkA Opava, fond MěNV Opava – kronika města Opavy (nezpracovaný), s. 15.

²⁰ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 284.

²¹ Tamtéž., s. 285.

²² Valík, M.: Německé Opavy..., c. d., s. 16.

Většina opavských Němců přijala zprávu s nadšením, Němci se ihned začali připravovat na vstup německé armády do města – zdobili své domy německými prapory a obrazy, stavěli tribunu na uvítanou. Vojska vstoupila do Opavy 8. října 1938. Češi byli z této situace zklamaní.²³

Po zabrání Sudet se Opava stala hlavním městem Východních Sudet (Ostsudentenland), ty náležely do Říšské župy Sudety. Území zahrnovalo část severovýchodních Čech, severní Moravu a historické Opavské Slezsko. Opavský vládní obvod měl větší rozsah než provincie z října 1918. Vznik tohoto území narušil ekonomické vazby s Ostravskem a zbytkem republiky.²⁴ V roce 1939 byly k Opavě připojeny sousední obce Jaktař, Kateřinky a Kylešovice (po skončení druhé světové války se obce nakrátko osamostatnily, ale už v říjnu 1945 se staly definitivně součástí města).²⁵

Město bylo se 47 551 obyvateli nejlidnatějším ve vládním obvodu Opava, přesto se však nestalo kulturním a ekonomickým střediskem území. Město fungovalo spíše jako zázemí průmyslového Ostravska (svou vinu na tom měla velikost a nesourodost území). V Opavě se soustřeďovaly důležité instituce – úřad vládního prezidenta, finanční ředitelství, vedoucí úřadovna gestapa, kriminální policie, nacistická bezpečnostní služba, německé četnictvo a další. Reinhart Kudlich pokračoval ve starostování, stal se také okresním úředním vedoucím NSDAP, čestným vrchním velitelem 104. brigády SA, okresním vedoucím Německého červeného kříže pro Opavu. V roce 1941 byl odvelen na ruskou frontu, kde 25. července 1943 zemřel.²⁶

Podle sčítání obyvatel v sudetské župě v roce 1939 zde žilo 10 % Čechů, ve vládním obvodě Opava číslo dosahovalo téměř k 20 %. V okrese Opava-venkov bylo dokonce více českých než německých obyvatel. V roce 1930 v samotné Opavě pobývalo kolem 21 000 lidí české národnosti, o devět let později jejich počet poklesl na 9 064 (19,1 %).²⁷

²³ Valík, M.: Německé Opavy..., c. d., s. 33.

²⁴ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 289.

²⁵ Tamtéž, s. 15.

²⁶ Tamtéž., s. 290.

²⁷ Tamtéž, s. 291.

Po vzniku Východních Sudet politická moc přešla do rukou Sudetoněmecké strany, která se začlenila do NSDAP. Již v říjnu 1938 došlo k represím proti antifašistům, kteří byli pozatýkáni, spolu s nimi skončili ve vězení také Židé a čeští národní aktivisté. S převzetím moci SdP započala germanizace města.²⁸

Dne 4. prosince 1938 se konaly volby do říšského sněmu. Hlasující se mohli rozhodnout pouze „ano“ nebo „ne“. Ve venkovském okrese odmítlo režim 8 660 hlasujících (z toho 8 516 Čechů), ve městě 148 osob (z toho 88 Čechů). V prosinci 1938 byla zakázána čeština jako úřední jazyk, úřední názvy se používaly jen v němčině. Čeští starostové a většina členů obecních samospráv museli opustit své funkce. České politické strany, spolky, družstva nebyly povoleny, stejně tak divadelní představení a sportovní utkání.²⁹ Došlo k uzavření českých škol, většina českých zaměstnanců byla propuštěna, české obchody a živnosti se rušily. Těmito kroky se uvolnila místa pro německé pracovníky.³⁰

Čeští obyvatelé přemýšleli o přestěhování do vnitrozemí, část lékařů, učitelů a politicky činných obyvatel odjela evakuačním vlakem do Valašského Meziříčí. Praha se však obávala přelidnění, a proto vyzývala české obyvatele v Sudetech, aby zůstali v pohraničí.³¹ Německé obyvatelstvo sympatizující s nacistickým Německem začlenění do velkoněmecké říše uvítali. Ovšem v důsledku válečných událostí jejich nadšení postupně upadalo – docházelo k zhoršujícímu se zásobování obyvatel, k podhodnocení koruny vůči německé marce, ceny rostly rychleji než platy, zavedl se přidělový systém (nejdříve na potraviny, později i na další zboží).³²

Městští představitelé se snažili pozvednout morálku obyvatel – vyzdvihovaly se tradice, hlavně vojenské. V centru pozornosti stál rakouský vojevůdce z první světové války žijící v Opavě – Eduard von Böhm-Ernolli, kterého Adolf Hitler jmenoval říšským polním maršálem. Po jeho smrti roku 1941 mu byl vystrojen honosný státní pohřeb.³³ Postupem doby (hlavně v závěru války, kdy Německo muselo čelit častým porážkám) však už populistické kroky ke zklidnění situace nepomáhaly a ve městě nadále rostly sociální nepokoje ve městě.

²⁸ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 291.

²⁹ Tamtéž s. 292 – 293.

³⁰ Peřich, L. a kol.: Opava – bílé město Bezručovo – zemské hlavní město. Brno 1946, s. 37.

³¹ Valík, M.: Německé Opavy..., c. d., s. 30 – 31.

³² Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 291.

³³ Tamtéž, s. 291.

Nejtragičtěji zasáhla válka do osudů židovského obyvatelstva. V slezské části Východních Sudet žilo asi 2 000 Židů, více než polovina z nich v Opavě. Z 9. na 10. listopadu 1938 vyhořely synagogy v Bruntále, Krnově, v Opavě a dalších městech. Prvního září 1939 vstoupily v platnost Norimberské zákony. Během druhé světové války byli Židé deportováni do koncentračních táborů, značná část z nich se už nevrátila. Jejich majetek byl „arizován“.

Svému tragickému osudu neunikli ani manželé Weinsteinovi, majitelé největšího obchodního domu v Opavě. Aby se vyhnuli perzekuci ze strany Němců, utekli do Prahy. Avšak po vstupu německých vojsk do Prahy, kdy zanikla druhá Československá republika a vznikl Protektorát Čechy a Morava, spáchali na podzim roku 1939 sebevraždu. Jejich majetek přešel do německých rukou.³⁴

Opava se také stala dočasným domovem pro evakuované děti z Berlína, které se tím měly dostat z dosahu leteckých útoků Spojenců. Kolem 600 Němců bylo přivezeno do města z Besarábie.³⁵ V důsledku válečných operací vyhlásila Německá říše pracovní nasazení pro muže od 16 do 65 let, pro ženy ve věku 17 – 45 let. Uzavřely se přebytečné podniky a obchody. Důraz ve výrobě se kladl na válečnou potřebu.³⁶

Navzdory politické situaci ve městě existoval protinacistický odboj, který se formoval od října 1938. Na Opavsku a Bílovecku existovaly organizace nazvané Obrana Slezska, ty byly napojeny na vojenský odboj v Protektorátu Čechy a Morava reprezentovaný Obranou národa. Aktivní byl i komunistický odboj, který spolupracoval s ostravskými organizacemi. Zapojení do odbojové činnosti si vyžádal i oběti - několik popravených a zatčených osob z Opavy a okolí. Skupiny zapojené do odboje se na přelomu let 1942/1943 spojily do Obrany kraje opavského. Organizace se stala nejvýznamnější odbojovou skupinou v regionu, podílela se i na osvobozovacích bojích, ačkoli během války bylo mnoho jejích členů pozatýkáno.³⁷

V půlce listopadu roku 1944 dopadly na město první letecké bomby. V prosinci došlo k tragické události – místo vlakového nádraží byly zasaženy objekty

³⁴ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 291 – 292.

³⁵ Valík, M.: Německé Opavy. c. d., s. 97.

³⁶ Tamtéž, s. 135.

³⁷ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 293.

kláštera, nemocnice a blízkých ulic. Zemřelo přes třicet lidí, některé údaje mluví ještě o vyšších počtech mrtvých.³⁸

Město Opava se dostalo do bezprostředního pásma bojových akcí v rámci tzv. ostravské operace³⁹. Akci zahájila sovětská armáda s cílem získat průmyslové Ostravsko a nepoškodit ostravsko-karvinský revír. Kvůli blížící se sovětské armádě projížděli městem uprchlíci z východu.⁴⁰ Koncem ledna 1945 prošli okolím Opavska vězni z koncentračního tábora v Osvětimi, obyvatelé jim nesměli dát žádné jídlo, pití a ani šaty. Pokud vězňové padli vysílením k zemi, byli na místě zastřeleni.⁴¹

Německá armáda se připravovala na obranu města, k tomu využila také pohraniční pevnůstky. Dne 20. března byla Opava prohlášena za pevnostní město a měla být bráněna do posledního muže, stavěly se protitankové barikády, kopaly se zákopy. Z města se stěhovaly úřady, banky, pojišťovny a odjel také poslední evakuační vlak. 26. března obyvatelstvo, které zde zůstalo, dostalo příkaz k povinné evakuaci. Uposlechli však jen Němci, české obyvatelstvo povětšinou zůstalo.⁴² O dva dny později byla Opava ostřelována sovětskými vojsky. I přes tato bombardování několik obyvatel ve městě zůstávalo, ilegálně se schovávali ve sklepích, podle vyhlášky jim hrozilo zastřelení.⁴³

Bombardování způsobilo, že se ve městě šířily požáry, které pomalu zachvacovaly celé město. Bitva o Opavu začala 18. dubna prolomením německé obrany mezi Opavou a Hlučínem. Němci se potýkali s nedostatkem střeliva a pohonných hmot. O tři dny později pronikla sovětská vojska do Kateřinek, v tento den opustil město i jeden z posledních německých civilistů – starosta Stellwag von Carion.⁴⁴

Během posledních dnů války došlo ve městě k obrovským materiálním škodám a četným požárům. Město bylo osvobozeno 60. armádou 4. ukrajinského frontu (velitel Pavel Alexejevič Kuročkin) 22. dubna 1945.⁴⁵ Těmito válečnými

³⁸ Valík, M.: Německé Opavy... c. d., s. 157.

³⁹ Taky nazývána ostravsko-opavská operace, trvala od 10. března do 5. května 1945.

⁴⁰ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 294.

⁴¹ Valík, M.: Německé Opavy..., c. d., s. 162.

⁴² Tamtéž, s. 167.

⁴³ Dva roky osvobozené Opavy 1945 – 1947. Opava 1947, s. 23.

⁴⁴ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 294.

⁴⁵ Tamtéž, s. 294.

událostmi byla Opava poškozena z 32 %, škody se odhadovaly na dvě miliardy korun.⁴⁶

1.5 Poválečné období

Přestože obyvatelé dostali příkaz k evakuaci, přečkaly stovky civilistů poslední válečné dny v Opavě. Po skončení bojů se české a německé obyvatelstvo vracelo postupně zpátky do města. Počet obyvatel se rychle měnil a neustále stoupal. V červnu 1945 v Opavě žilo 3 823 Čechů a 3 922 Němců. V letech 1946 a 1947 počet Čechů neustále narůstal, tento nárůst byl způsoben především vnější migrací, jejíž hlavní vlna skončila až v roce 1947. K 1. dubnu 1947 žilo v Opavě 28 042 Čechů a 466 Němců, dalších 4 587 obyvatel bylo ve věznicích a ústavech.⁴⁷

Lidé se museli vyrovnat se situací ve zničeném městě, hlavně s nedostatečným zásobováním potravin. Kvůli jejich nedostatku fungovaly ve městě potravinové lístky. Dávky se lišily podle toho, zda šlo o českou, nebo německou osobu:⁴⁸

potravina	česká národnost	německá národnost
chleba	150 dkg	75 dkg
maso	20 dkg	10 dkg
mouka	30 dkg	15 dkg
margarín	10 dkg	10 dkg (jen pro děti)

Major Alexander Jakovlevič Krikun se stal vojenským velitelem Opavy. Již dne 24. dubna byl ustanoven tzv. Revoluční národní výbor v Opavě, který jednal se sovětským velitelstvím a začal s obnovou města. Pravomoc výboru se vztahovala jen na Opavu. Obce Kateřinky, Jaktář a Kylešovice si zvolily své revoluční výbory.⁴⁹

⁴⁶ Müller, K. a kol.: Opava. c. d, s. 301.

⁴⁷ Tamtéž, s. 300.

⁴⁸ SOKA Opava, fond MěNV Opava – kronika města Opavy (nezpracovaný), s. 130.

⁴⁹ SOKA Opava, fond MěNV Opava – kronika města Opavy (nezpracovaný), s. 120 – 121.

Národní výbory na Opavsku se ustanovovaly po skončených osvobozovacích bojích, někdy ještě v jejich průběhu. Členy se stávali čeští občané mající důvěru svých spoluobčanů, ti, kteří se zúčastnili osvobozovacích bojů, lidé navrátilí se z koncentračních táborů a další. V obcích s převážně německým obyvatelstvem byla jmenována správní komise nebo jen správní komisař.⁵⁰

Mezi nejdůležitější úkoly výboru patřilo – zásobování obyvatelstva, odklizení mrtvých těl lidí a zvířat, zdolání požárů. Výbor disponoval také dobrovolnými milicemi, které dbaly na ochranu opuštěných budov, dohlížely na pořádek ve městě, kontrolovaly zavazadla vracejících se uprchlíků a Němců (těm majetek většinou ihned zabavily). Postupně kompetence milic převzal Sbor národní bezpečnosti.⁵¹ Jako jednu z prvních věcí, které muselo představenstvo města řešit, byla obnova základních funkcí města. V centru města ležely ruiny, komunikace byly na mnoha místech přerušeny či neprůjezdné, městská doprava nefungovala, k dispozici nebyl plyn, elektřina, ani pitná voda, průmyslové podniky přerušily výrobu či byly zničeny, kvůli nedostatku jídla pro obyvatelstvo se hroutilo zásobování města. Bylo potřeba všechno obnovit a zajistit chod všech nezbytných funkcí.⁵²

Poměrně rychle se začaly formovat první čísla novin a časopisů – „Opavský věstník“ (nepolitický deník) vydal své první číslo 26. května 1945, o den dříve vyšlo „České Opavsko“ (list KSČ).⁵³ Politickým stranám se velmi rychle podařilo zorganizovat své základní organizace. Nejrychleji se to povedlo Komunistické straně Československa, obnovila se také Československá strana lidová a Československá strana národně socialistická.⁵⁴

V červnu opustilo město sovětské vojsko a svou činnost ukončil také Revoluční národní výbor v Opavě. Byl nahrazen Místním národním výborem v Opavě⁵⁵. První poválečné volby proběhly v květnu 1946 – opavskou vítěznou stranou se stala Československá strana národně socialistická (32,6 %), na dalších místech skončila Československá strana lidová (27 %), komunisté (22,8 %) a sociální

⁵⁰ Kocích, Miroslav: Opavsko na cestě..., c. d., s. 52 -3.

⁵¹ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 295.

⁵² Tamtéž, s. 302.

⁵³ SOkA Opava, fond MěNV Opava – kronika města Opavy (nezpracovaný), s. 126.

⁵⁴ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 297.

⁵⁵ V září 1946 se název změnil na „Ústřední národní výbor hlavního města Opavy“, v listopadu na „Ústřední národní výbor zemského hlavního města Opavy“.

demokraté (17 %). V rámci celého Československa zvítězila Komunistická strana Československa.⁵⁶

Zásadní změnou ve vlastnických vztazích se stala konfiskace německého majetku podle dekretu prezidenta republiky z 9. května 1945 č. 5 Sb.⁵⁷ Podle Ústředního národního výboru v Opavě z konce roku 1946 stát získal 2 115 domů, 183 nemovitostí, 5 758 movitostí, 1 371 živností. Tyto majetky postupně obsazovali národní správci a přistěhovalci.⁵⁸

Pořizoval se také soupis obětí nacistické perzekuce ve městě. Bylo popraveno 44 občanů, 329 osob bylo vězněno z důvodů politických a národnostních.⁵⁹

⁵⁶ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 299.

⁵⁷ SOkA Opava, fond MěNV Opava – kronika města Opavy (nezpracovaný), s. 134.

⁵⁸ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 300-301.

⁵⁹ SOkA Opava, fond MěNV Opava – kronika města Opavy (nezpracovaný), s. 134.

2. Tzv. německá otázka

Během války postupně u československých obyvatel vzrůstaly protiněmecké nálady. Hromadila se v nich reakce na německou okupační správu, pobyt německých vojsk na československém území a druhou světovou válku. Po válce na obyvatelstvo velmi silně zapůsobily návraty vězňů a obětí z koncentračních táborů, zprávy o nacistickém teroru v ostatních zemích.⁶⁰

Protiněmecké nálady ve městě také podněcovaly noviny, které se zabývaly otázkou německého obyvatelstva. Většina novinových článků podporovala internování Němců do sběrných táborů, jejich pracovní nasazení a následné odsunutí. Noviny „České Opavsko“ se k situaci vyjadřovaly takto: „... My je nesmíme nechat se procházeti v našich ulicích, které nesou ještě křičící stopy války, kterou zavinili. ... Vzpomeňme si jen na jejich řádění v roce 1938. ... Za tuto zradu, musí pykat všichni Němci, neboť těch bylo opravdu velmi málo, kteří se v této těžké době postavili po náš bok.“⁶¹

Další článek z těchto novin psal o vystěhování Němců z pohraničí. Jako mnoho dalších novinářů zastával autor názor, že odsunutí německých obyvatel je správná věc a že by se do něj neměli zahrnout ti Němci, kteří se neprovinili proti republice. Taktéž se autor obával, že by se situace po Mnichovu mohla opakovat, kdyby nedošlo k vystěhování Němců z republiky. „...máme čisté svědomí, neboť to, že se dnes zbavujeme Němců, kteří se tak těžce provinili proti nám, není žádná msta, ale železná nutnost. Nechceme být za 20 nebo 50 let znovu tam, kam nás dostali Němci v minulých letech. Po všem, co se stalo, nemůžeme Němcům věřit – naopak, máme příčinu předpokládat, že kdybychom dnes byli měkčí a malodušní, že by se nám to všem tragicky mohlo v budoucnosti vymstít... Neublížíme žádnému Němci, který neublížil nám, který nám naopak v našem těžkém osudu pomáhal... Nikdy nebylo tolik německých antifašistů, jako teď, kdy Německo je poraženo, a kdy nastává spravedlivé účtování.“⁶²

V novinách „Československá demokracie“ vznikla dokonce anketa, v níž se lidé směli vyjadřovat k situaci německého obyvatelstva. Otázky vypadaly takto:

⁶⁰ Kaplan, K.: Pravda o Československu 1945-8. Praha 1990, s. 135.

⁶¹ Pracovní tábor Opava. České Opavsko, 3. června 1945, r. 1, č. 4, s. 2.

⁶² Němci musí z našeho pohraničí pryč. České Opavsko, 26. července 1945, r. 1, č. 33, s. 2.

1. Souhlasíte, aby všichni Němci byli bezodkladně vysídleni?
2. Souhlasíte s návrhem postupimské konference, aby vysídlení bylo odročeno?
3. Jak vyřešit otázku Němců do té doby, než budou vysídleni?
 - a) Postavit je ke kontrolované práci v oborech, v nichž pracovali?
 - b) Shromáždit je v pracovních táborech pro zasazování tam, kde by bylo nejnuteněji zapotřebí nekvalifikovaných sil?
 - c) Jiný návrh?⁶³

Článek v novinách „České Opavsko“ se zabýval chováním Němcům před válkou a po ní, poválečnými opatřeními proti nim a pracovním táborem, ale hlavně z něj číší nacionalismus a typické protiněmecké naladění. „Náš tábor je sběrna Němců, kteří kdy v Opavě působili. Tam přicházejí všichni ti, kteří musí nositi označení N. My je nesmíme nechat se procházeti v našich ulicích, které nesou ještě stopy války, kterou oni zavinili... Na ten odznak N jsou oni hrdi, jak jsme již několikrát slyšeli z jejich úst... My musíme zabavovat byty pro naše české hraničáře a proto nesmíme trpěti, aby se Němci i nadále roztahovali ve svých věcech, které byly většinou za těch 7 let podvodně nadržány. I když se dnes hlásí nevinnými a chvástají se tím, že napomáhali Čechům, jsou pro ně dobré sklepní byty a ty, které oni pro nás plánovali, kdyby válka skončila jejich vítězstvím... Za tuto zradu, musí pykat všichni Němci, neboť těch bylo opravdu málo, kteří se v této těžké době postavili po náš bok. Ti bohužel byli většinou odstraněni. Dnes vím, že po dobu okupace bylo 80 procent Němců v NSDAP. Dnes jím není žádný.“⁶⁴

Někteří čeští obyvatelé Opavy se pokoušeli Němcům pomoci, ovšem u některých z nich to nebylo z lidské dobroty a ochoty, ale kvůli penězům. Němci některým lidem československé národnosti platili, aby jim poskytli falešné dobrozdání při projednávání jejich žádostí, ve kterých žádali úlevy proti stávajícím předpisům vůči osobám německé národnosti. Kvůli těmto událostem náčelník Národní bezpečnostní stráže zakázal styk s německými osobami a intervenování za

⁶³Účastníkům naší ankety „Co nyní s Němci v ČSR?“. Československá demokracie, 15. srpna 1945, r. 1, č. 80, s. 2.

⁶⁴ Pracovní tábor Opava. České Opavsko, 3. června 1945, r. 1, č. 4, s. 2.

ně. Pokud by tento zákaz někdo porušil, hrozilo mu přísné potrestání a zacházení jako s německým obyvatelem.⁶⁵

Objevovaly se zprávy, které přinášely stížnosti na chování Němců v poválečných dnech. Především v obcích s převahou německého obyvatelstva docházelo k porušování předpisů. V článku „Zpupnost němců na Opavsku“ si autor stěžoval na to, že Němci jsou špatně nebo vůbec označení. Dosti ostrým tónem vyslovoval názor, že by jim mělo být zakázáno scházet se a pořádat schůze. „... musíme být přísní a nesmlouvaví vůči nim. Přísnost je nejlepší lék na jejich zpupnost a mělo by být rázně zakročeno i proti NV, které takové poměry dovolují, nebo je dokonce i podporují.“⁶⁶

Výtky k špatnému zacházení s německým obyvatelstvem ze stran českých obyvatel nebyly časté. Až od podzimu se objevovalo více kritických názorů. Většina obyvatel souhlasila s odsunem Němců, i když ne všichni souhlasili s tím, co se událo během tzv. divokého odsunu. Ve společnosti převládal názor, že se Němci před válkou a během ní zachovali špatně vůči Československu a že by měli být odsunuti. Lidé neradi viděli, když Češi pomáhali Němcům, když se za ně přimlouvali.

Kromě Němců, kteří se na československém území narodili, žili po celé generace a měli československé státní občanství, pobývali zde během války také vojáci, říšští Němci, Rakušané, německé obyvatelstvo prchající před bombardováním a utečenci před sovětskou frontou. Před koncem války byla část z nich evakuována, část utekla směrem na západ, většina starousedlíků však zůstala.⁶⁷ Někteří z opavských Němců se již nevrátili z evakuace a zůstali v Německu nebo Rakousku.⁶⁸

V obvodu ostravské expozitury Moravskoslezského Zemského národního výboru se mohlo vyskytovat nejméně 280 000 německých civilistů v květnu a červnu 1945. Největší koncentrace Němců byla v okresech Bruntál, Jeseník, Krnov, Opava, Bílovec a Nový Jičín. Z počátku ani neexistovaly závazné pokyny pro zacházení s Němci a jejich majetky. Často docházelo k nerespektování těchto norem a

⁶⁵ Styk s němci zakázán! Opavský věstník, 15. června 1945, r. 1, č. 9, s. 1.

⁶⁶ Zpupnost němců na Opavsku. Opavský věstník, 11. srpna 1945, r. 1, č. 32, s. 1.

⁶⁷ Staněk, T.: Perzekuce 1945: perzekuce tzv. nespolehlivého obyvatelstva v Českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945. Praha 1996, s. 19.

⁶⁸ SOKA Opava, fond MěNV Opava – kronika města Opavy (nezpracovaný), s. 148.

k svévolným výkladům. Němci museli být označeni páskou, toto se však netýkalo osob: protinacisticky činných, žijících ve smíšených manželstvích, nebyli v nacistických organizacích, dětí, které nedosáhly 21 let v době, kdy se rozhodovalo o jejich národní příslušnosti.⁶⁹

K dalším restriktivním opatřením patřilo: nařízení setrvávat v místě trvalého bydliště, omezení nákupní doby, rozpuštění německých spolků, zákaz výuky v německém jazyce ve školách. Němci nesměli volit a být voleni, jezdit v hromadných dopravních prostředcích, navštěvovat veřejná místa a zařízení (kina, divadla, lázně, restaurace atd.), shromažďovat se na ulicích a v soukromí, vycházet po stanovené době, používat telefon a telegraf, museli zdravit sovětské a československé důstojníky smeknutím pokrývky hlavy a připažením. V případě, že Čech chtěl získat pracovní místo, musel mu Němec toto místo uvolnit, pokud nebyl prohlášen za nepostradatelného.⁷⁰

Dekretem prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. ze dne 2. srpna 1945 ztratili Němci československé státní občanství. Dekret č. 71/1945 Sb. z 19. září 1945 ukládal osobám, které přišly o československé státní občanství, pracovní povinnosti a vyhláška ministerstva vnitra z 2. prosince 1945 jim tyto povinnosti vymezovala.⁷¹ Pracovní povinnosti platily pro muže od 14 – 60 let, pro ženy od 15 -50 let, netýkaly se těch Němců, kteří byli prozatím považováni za československé občany.⁷²

Německého obyvatelstva bez československého státního občanství se týkala i další řada opatření - zákonem z 11. dubna 1946 jim zanikl pracovní poměr, potraviny dostávali na přiděl, nájemní smlouvy na byty jim mohly být ukončeny, pokud byli považováni za státně nespolehlivé osoby, ztratili nárok na dávky ze sociálního pojištění. Důchodové a úrazové pojištění se vyplácelo jednorázově, invalidé a pozůstalí po válečných obětech nezískali automaticky finanční pomoc, ale jejich žádosti se vyřizovaly individuálně. Nezemědělský majetek Němců a státně nespolehlivých osob se začal konfiskovat na začátku roku 1946, až do rozhodnutí se nesměl prodávat, půjčovat a zcizovat.⁷³

⁶⁹ O povinnosti Němců nositi označení. České Opavsko, 25. května 1945, r. 1, č. 1, s. 1.

⁷⁰ Staněk, T.: Perzekuce 1945..., c. d., s. 58-59.

⁷¹ Kaplan, K.: Pravda..., c. d., s. 146.

⁷² Staněk, T.: Perzekuce 1945..., c. d., s. 153.

⁷³ Staněk, T.: Odsun Němců z Československa 1945 – 1947. Praha 1991, s. 190 - 193.

V Opavě proběhl také jeden neorganizovaný odsun německého obyvatelstva. Od 10. července začaly prohlídky domů s cílem vybrat Němce pro odsunutí do zahraničí za účasti vojáků a antifašistů. Ozbrojené hlídky je odvezly do Masarykových kasáren. Jejich odsun se uskutečnil 13. července železničním transportem směrem na Děčín. Neexistuje jmenný seznam těchto osob, ale odhad odsunutého německého obyvatelstva se pohybuje od 2 500 do 2 700.⁷⁴

Těsně po skončení druhé světové války se někteří Němci nemohli vyrovnat s tím, že Německo prohrálo válku. Také si kladli otázku, co se s nimi po prohrané válce a po obnovení Československa bude dít, jak se k nim bude chovat československé obyvatelstvo a československá vláda. Není proto divu, že mezi německými občany docházelo v prvních mírových měsících k sebevražedným pokusům. Časté byly zejména ve velkých městech (Opava nebyla výjimkou), i v některých menších obcích.

Městský pohřební ústav Opava sepsal seznam provedených pohřebních úkonů nemajetných Němců od května do července roku 1945. Ústav provedl 33 pohřbů (někdy se pod jedno jméno zahrnovala celá rodina nebo manželský pár, proto byl počet lidí vyšší než 33), z toho u 23 lidí figurovala příčina smrti – sebevražda, šlo tedy o 2/3 pohřbených lidí. Ve většině případů se jednalo o postarší osoby narozené v sedmdesátých až osmdesátých letech 19. století. Stávalo se, že sebevraždu spáchala celá rodina i se svými dětmi nebo manželský pár.⁷⁵

2.1 Jak se vyvíjel vztah k odsunu Němců z Československa

Během války se mezi politiky formovala myšlenka na národní stát Čechů a Slováků bez národnostních menšin nebo snížení jejich počtu na minimum. Tímto řešením se snažili zabránit opakování Mnichovské dohody, která ovlivnila vývoj v Československé republice na několik let. Jednalo by se o redukci počtu německého a maďarského obyvatelstva, a tím by se eliminovala jejich politická moc a možnost oslabit stabilitu státu. Realizace odsunu závisela na mnoha faktorech. V listopadu

⁷⁴ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 297. Staněk, T.: Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování. Praha 2005, s. 294.

⁷⁵ SOKA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 531, k. 645.

roku 1942 k tomu Edvard Beneš k tomu řekl: „Co u nás v otázkách menšinových bude tudíž po válce nakonec učiněno, bude diktováno jednak všeobecnými poměry u nás doma a psychologii našich lidí ve chvíli osvobození, jednak postupem Němců samých zde v exilu i doma ve vlasti před válkou i během války a konečně poměry a stavem mocenským mezi Spojenci ve chvíli pádu Německa.“⁷⁶

Myšlenku národního státu postupně přijaly všechny politické proudy československého domácího i zahraničního odboje. Po válce se touto myšlenkou zabývaly všechny politické strany. Českoslovenští politici postupně přešli od odpovědnosti vedoucích představitelů nacistických organizací ke kolektivní vině německého národa.⁷⁷ Beneš chtěl, aby v otázce odsunu panovala shoda mezi československou politickou reprezentací – dohoda měla panovat mezi českou a slovenskou emigrací v cizině, mezi exilem a domovem a s německými emigranty.⁷⁸

Politiku odsunu lze rozdělit do tří etap: první etapa je od Mnichovské dohody 1938 do podzimu 1941. Domácí odboj chtěl odsun většiny nebo všech Němců, takovou realizaci nemohl přijmout londýnský exil. Ten uvažoval o snížení jejich počtu či utvoření jazykově ohraničených území s jistým stupněm samosprávy.⁷⁹ Druhá etapa skončila v prosinci 1943, kdy koncepce odsunu počítala s hromadným transferem německých obyvatel z Československa. Politici počítali s ideou národního státu Čechů a Slováků, většina neslovanských menšin měla být vystěhována a zbylá část obyvatel odnárodněna. Ve třetí etapě se politici snažili dosáhnout souhlasu vítězných velmocí s odsunem menšin z Československa. Koncepce odsunu se stala jedním z hlavních bodů politického programu. I přes případný nesouhlas velmocí a Postupimské konference se českoslovenští politici rozhodli odsun uskutečnit.⁸⁰

Ne všichni však souhlasili s odsunem – nejvíce byli slyšet členové sudetoněmecké demokracie v exilu, hlavně Wenzel Jaksch (sociální demokrat, v roce 1939 emigroval do Velké Británie). Některé sudetoněmecké skupiny se s koncepcí národního státu Čechoslováků smířily, předpokládaly, že se vytvoří

⁷⁶ Kaplan, K.: Pravda..., c. d., s. 14.

⁷⁷ Tamtéž, s. 18.

⁷⁸ Beneš, E.: Odsun Němců z Československa a dokumenty. Praha 2011 (vydání 3.), s. 12.

⁷⁹ Kaplan, K.: Pravda..., c. d., s. 130.

⁸⁰ Tamtéž, s. 130.

vhodné podmínky pro mírumilovné soužití s demokraticky smýšlejícími Němci. Také mezi československými politiky se objevovaly hlasy nesouhlasu. Jeho odpůrci se však nedokázali spojit a ovlivnit podmínky a průběh odsunu. Tlak domácího odboje a hlavně nacistický teror po heydrichiádě měly velký vliv na to, že se postupně politici přiklonili k odsunu většiny německých obyvatel, a ne jen k odsunu aktivních nacistů.⁸¹

Při odsunu Němců počítal Beneš s podporou velmocí (USA, Francie, Velká Británie a Sovětský svaz) a chtěl je přesvědčit o správnosti této myšlenky. V roce 1943 velmoci souhlasily s principem odsunu, avšak neměly konkrétní představy, jak by měl probíhat, kolik obyvatel by mělo být odsunuto, převládal názor, že by se měl týkat především aktivních nacistů.⁸² Beneš nejdříve získal povolení britské vlády, v roce 1943 vyslovila souhlas sovětská vláda prostřednictvím velvyslance Alexandra Jefremoviče Bogomolova, poté jednal s americkým prezidentem Franklinem Rooseveltem.⁸³

2.1.1 Benešovy názory

Názor prezidenta na odsun německého obyvatelstva se neustále vyvíjel – od vystěhování aktivních nacistů až k vystěhování všech německých obyvatel, kdy se nečinil rozdíl mezi nacistou a antifašistou. Většina lidí si přála odsunout všechny Němce, jen pár občanů se postavilo na jejich obranu.

Na začátku války se Beneš zabýval možností, že by část území převážně obývaná německým obyvatelstvem připadla Německu. Československo by tak přišlo asi o 1 400 000 Němců. Beneš předpokládal odsun jen u aktivních spolupracovníků s nacistickým režimem. Zbylí Němci by byli soustředěni na teritorium s vlastní autonomií nebo samosprávou.⁸⁴ V projevu z 12. listopadu 1942 tvrdil Beneš, že „Němci nacisté a Němci zrádci budou a musí být postaveni na tutéž linii jako nacisté a zrádci a dobrovolní kolaboracionisté čeští a slovenští. Němci demokratičtí a věrní, kteří s námi zůstali a kteří pak za války s námi šli, budou pokládáni a jsou pokládáni

⁸¹ Kaplan, K.: Pravda..., c. d., s. 132.

⁸² Tamtéž, s. 15.

⁸³ Beneš, E.: Odsun..., c. d., s. 22.

⁸⁴ Růžicková, N.: Odsun..., c. d., s. 7.

za plné a pravoplatné naše občany..."⁸⁵ V květnu 1944 byl Beneš přesvědčen, že z osvobozeného Československa musí odejít každý Němec, který aktivně bojoval s nacismem. V memorandu z 23. listopadu 1944 určeném Spojencům odmítal řešení, že by se poměry s Němci uklidnily úpravami československých hranic. Počítalo se s tím, že by se mělo odsunout 2/3 německých obyvatel (krom aktivních antifašistů), odsun by měl být organizovaný a pod mezinárodní kontrolou.⁸⁶

Také Košický vládní program se mimo jiné zabýval otázkou Němců v Československu po skončení války. Československé státní občanství by zůstalo těm Němcům, kteří jej měli před Mnichovem 1938 a byli antifašisté. Za ně byli považováni Němci aktivně bojující proti Henleinovi, během války věznění, pronásledováni za podporu Československa či ti, kteří museli uprchnout z republiky a bojovali za její obnovu. U ostatních mělo dojít ke zrušení československého státního občanství, ale mohou optovat pro Československo. Němci souzeni a odsouzeni za zločiny proti republice, budou zbaveni občanství a vypovězeni z republiky. Vykázání mají být ihned ti Němci, kteří se přistěhovali do republiky po Mnichovu 1938. Výjimku dostaly osoby pracující ve prospěch Československa.⁸⁷

Pozdější situace ukázala, že se vláda při odsunu Němců neřídila tímto programem. Z Košického vládního programu vyplývalo, že odsunutí měli být jen provinilé osoby a přistěhovaní po roce 1939, antifašisté měli zůstat. Ale pozdější řešení tzv. německé otázky bylo zcela jiné, hlavně co se týče antifašistů.

V dubnu roku 1945 v Košicích už prezident mluvil o národním státě Čechů a Slováků, nepočítal s německým a maďarským obyvatelstvem. „Národnostně vnitřní struktura státu nemůže tudíž zůstat takovou, jakou byla za republiky první. O tom jsme všichni za hranicemi byli zajedno, moskevští i londýnští, že nový stát bude státem národním, státem Čechů a Slováků.“⁸⁸ Na Staroměstském náměstí prohlásil, že heslem pro odsun Němců je: Definitivně odgermanizovat naši vlast, kulturně, hospodářsky, politicky.⁸⁹ Politici měli strach, že by se v budoucnu mohla opakovat Mnichovská dohoda, a Československo by tak přišlo o část svého území.

⁸⁵ Beneš, E.: Odsun Němců z Československa: Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947. Praha 2002 (vydání 2.), s. 114.

⁸⁶ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 44.

⁸⁷ Košický vládní program. Praha 1984, s. 21 - 22.

⁸⁸ Beneš, E.: Odsun..., c. d., s. 134.

⁸⁹ Tamtéž, s. 139.

Českoslovenští politici zdůrazňovali, že se snažili Němcům vycházet vstříc v předválečném období. „Naše vláda vidouc, co znamenala zrada Němců a Maďarů z roku 1938, právem se rozhodla vyčistit republiku od těchto zrádných elementů.“⁹⁰

To, že byla podepsána Mnichovská dohoda, se českoslovenští politici rozhodli využít jako argument pro odsun Němců. Při setkání s pracovníky majícími na starosti odsun řekl v prosinci 1946 prezident Beneš toto: „Byli jsme ochotni vyjít jim vstříc a vyšli jsme jim vstříc tak, jak to vůbec bylo možné v těch pohnutých dobách předmnichovských. Zradili nás. A právě tato naše ochota a jejich zrada to byla, která nám dala mravní legitimaci k tomu, že jsme mohli položit požadavek k odsunu a že tento náš požadavek mezinárodně byl uznán.“⁹¹

Zprávu o odsunu Němců ze země přijal Beneš s uspokojením a radostí. „Odsun Němců z Československa je veliká revoluční a pro nás radostná a uspokojující událost... Je to spravedlnost dějin, jedna z nejsprávnějších, k níž po této válce dojde.“⁹² O ukončeném odsunu mluvil Beneš jako o záchraně naší země a národa, kultury a národní integrity. Beneš dokonce uklidňoval československé obyvatele, že nemají mít obavu z návratu Němců. Vůbec se totiž nepočítalo s tím, že by se v budoucnu mohli vrátit do své rodné země.⁹³ Po odchodu německého obyvatelstva doufal Beneš ve vybudování harmonického národního státu a také v jeho nové politické uspořádání. „Němci jsou pryč z našich zemí, některé staré politické strany zmizely, v celém státě byly uskutečněny hospodářské proměny. A nyní musíme z toho všeho vytvořit harmonický poměr mezi veškerým obyvatelstvem státu, musíme vybudovat harmonickou novou republiku, abychom začali klidný a pokojný režim, náš režim, jak říkáme – lidovou demokracii.“⁹⁴ Tvrdil, že pokud by se Němci vrátili zpět do Československa, znamenalo by to pro tuto zemi hospodářský, sociální a národní pokles. Na druhou stranu ujišťoval, že není nepřítelem německého národa a že s takto velkým národem je nutno počítat.⁹⁵ Po

⁹⁰ Beneš, E.: Odsun..., c. d., s. 146.

⁹¹ Tamtéž, s. 191.

⁹² Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 127.

⁹³ Beneš, E.: Odsun..., c. d., s. 200.

⁹⁴ Tamtéž, s. 202.

⁹⁵ Tamtéž, s. 203.

ukončeném odsunu nepočítal s tím, že by německé menšině na československém území byla zaručena menšinová ochrana.⁹⁶

2.1.2 Domácí versus exilový odboj

Ústřední výbor odboje domácího formuloval na konci roku 1940 svou vizi na odsun takto: historické hranice bez korektur, zmenšení počtu Němců, přidělení menších smíšených území těm, kteří nebudou odsunuti. Později se k těmto připojuje i princip kolektivní viny německého národa. Pro definitivní podobu plánu je ovšem třeba vyčkat konce války a mezinárodní poválečné situace.⁹⁷

Exilová vláda vypracovala první projekt odsunu v roce 1942 – všichni Němci v Československu jsou považováni za říšské občany, československá vláda rozhoduje o tom, kdo z nich si zachová či obdrží československé občanství. Plán obsahoval také technické propozice k odsunu a počítal s vystěhováním většiny německého obyvatelstva. V roce 1943 vláda oficiálně vyhlásila odsun neslovanských menšin z Československa a odnárodnění zbytku.⁹⁸

2.1.3 Názory politických stran

Československá strana národně socialistická se vyznačovala silným nacionálním poválečným radikalismem, z toho důvodu také patřila k největším zastáncům odsunu německého obyvatelstva. Její poslanec – František Uhlíř – ve svém projevu ze 7. října uvedl: „... v pohraničí chodí německé děti do českých škol... My o tyto děti v českých školách nestojíme. ... německé děti musí jít od nás.“ Ivan Herben šel ve svých názorech na Němce ještě dále: „Není Němců dobrých, jsou jen špatní a ještě horší“.⁹⁹

Československá strana lidová chtěla postupovat vůči Němcům podle humanitních a křesťanských zásad, ale také jako ostatní strany prosazovala co nejrychlejší odsun německého obyvatelstva. Jedna z představitelk této strany napsala: „Nechceme mít na svém území Němce a slyšíme-li němčinu, máme rudé

⁹⁶ Staněk, T.: Německá menšina v českých zemích: 1948 – 1989. Praha 1993, s. 54.

⁹⁷ Růžicková, N.: Odsun..., c. d., s. 7.

⁹⁸ Tamtéž, s. 8.

⁹⁹ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 125 – 126.

kruhy před očima. ... zlobí nás, když se místo okamžitého vystěhování Němců do říše vedou sáhodlouhé debaty, co a jak s nimi“.¹⁰⁰

Komunistická strana československá prosazovala rychlý a rozsáhlý odsun Němců. Chtěla využít příznivé mezinárodní politiky Sovětského svazu, který byl nakloněn odsunu německého obyvatelstva z Československa. V září 1945 Klement Gottwald k tomu řekl: „ ... musíme se zbavit protistátních menšin německých a maďarských. Oporou ... je nám vzácné pochopení představitelů SSSR a především generalissima Stalina.“¹⁰¹ Taktéž ministr informací Václav Kopecký vychvaloval zásluhu Sovětského svazu na započetí organizovaného odsunu a jeho mezinárodního uznání. Ve svém projevu v Chomutově řekl: „Podařil se nám za pomoci SSSR historický čin, že jsme vyhnali odvěké nepřátele z naší vlasti.“¹⁰² Strana chtěla vyzdvihnout a přisvojit si zásluhy na odsunutí Němců z republiky – „Na podnět naší strany byli Němci zbaveni státního občanství... Současně jsme se na mezinárodním fóru starali, aby náš požadavek očištění republiky od Němců došel pochopení a uznání.“ Rudolf Slánský na konferenci prohlásil: „My komunisté jsme zajistili státní a národní nezávislost tak, jak ještě nikdo.“¹⁰³

Ministr vnitra Václav Nosek ve svém projevu prohlásil, že „Není žádného úmyslu ponechat zde Němce. Provádíme a provedeme odsun do všech důsledků ...jejich místo není v republice Československé, nýbrž v Německu. Tam mají antifašisté, od nás přestěhovaní, pomáhat převychovávat německý národ.“¹⁰⁴ Karl Kreibich (komunista německé národnosti) nechtěl, aby německá menšina působila jako národně politická skupina, počet Němců se měl snížit na minimum, děti se měly učit česky. Podle něj československým občanem německého původu má být jen antifašista a zároveň československý vlastenec uznávající slovanskou povahu státu. „Nesmí tu býti zvláštní německý, ať hospodářský či politický nebo kulturní směr, ani národní život“.¹⁰⁵

U politických stran stejně jako u většiny československých obyvatel převažovaly po skončení války protiněmecké nálady a nacionalismus. Politické

¹⁰⁰ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 126.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 126 – 127.

¹⁰² Koncem ledna zahájíme odsun Němců. Rudé právo, 20. ledna 1946, č. 17, s. 2.

¹⁰³ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 183,

¹⁰⁴ Ministr vnitra o odsunu Němců. Rudé právo, 16. dubna 1946, č. 19, s. 1.

¹⁰⁵ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 146.

strany se ve svém názoru na odsun Němců shodovaly. Požadovaly co nejrychlejší zahájení odsunu s co největším počtem německých obyvatel. Německou tematiku se snažily využít i ve svém volebním programu a oslovit řadu voličů.

2.1.4 Názory ze zahraničí

Ze západního veřejného mínění se ozývaly kritické hlasy vůči československé politice ve věci odsunu německého obyvatelstva z Československa. Na britského ministerského předsedu Clementa Attleeho se obrátili britští poslanci, představitelé církvi a prominentní osobnosti s požadavky, aby byl odsun přes zimu pozastaven a aby prosadil účinnější regulaci odsunu. Také někteří američtí a britští novináři ze světoznámých novin (The Times, Economist, Daily Herald a další) se ve svých článcích a komentářích kriticky zabývali odsunem. Negativně k transferu se stavěli také církevní hodnostáři Velké Británie. Velký vliv na církevní představitele mělo vyjádření papeže Pia XII. Vydal prohlášení, ve kterém odmítl koncepci kolektivní viny a prohlásil, že každý člověk má právo na domov.¹⁰⁶

„Ať výtky ty jsou snad v jednotlivostech pravdivé či nikoliv, prohlašuji zcela kategoricky: naši Němci do říše odejít musí a v každém případě odejdou...“¹⁰⁷ Takto reagoval Beneš na výtky ze zahraničí. I přes tyto negativní ohlasy ze světa se československá vláda rozhodla dále pokračovat v transferu Němců do okupačních pásem v Německu. S odsunem většiny Němců souhlasili levicoví němečtí socialisté ve Velké Británii a ve Švédsku. Také němečtí členové Komunistické strany Československa žijící ve Velké Británii (mimo jiné i vedoucí německé komunistické emigrace) schvalovali odsunutí Němců, které mělo uzavřít historickou etapu česko-německých vztahů.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 131 – 132.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 132.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 145.

3. Tzv. divoký odsun a násilné zacházení s německými obyvateli

Už v prvních květnových dnech roku 1945 byli němečtí obyvatelé vyháněni ze svých domovů a republiky. Stalo se tak dříve než se vítězné velmoci a českoslovenští politici dohodli na podmínkách, normách, nařízeních a vyhláškách o odsunu. Místo právních norem existovaly jen výzvy k občanům, které nevedly k odstranění špatného zacházení s Němci ani nepomáhaly situaci řešit. Jen ojediněle se ozývaly hlasy vystupující na obranu Němců, proti drancování jejich majetku.¹⁰⁹ Místní a okresní orgány si výklad norem vztahujících se k odsunu vykládaly často po svém, kontrola shora byla nepatrná a často se vztahovala jen na ochranu majetku před krádežemi.¹¹⁰ Vláda nevydala ani směrnice o tom, kdo má být uvězněn a internován.¹¹¹

Po skončení války docházelo k častým násilnostem, vraždám, popravám Němců bez soudního povolení a dalším brutalitám. K těmto událostem docházelo v místech s velkou koncentrací Němců, šlo hlavně o pohraniční oblasti a města s větším množstvím německého obyvatelstva. Někteří lidé zemřeli během odsunu také v důsledku vyčerpávající cesty, nemocí a nehod. Tento druh odsunu se označuje jako tzv. divoký odsun nebo neorganizovaný. Doprovázelo ho násilí, nelidskost a libovůle ze strany československých obyvatel. Nerozlišovalo se mezi nacisty a antifašisty.

Českoslovenští politici neudělali téměř nic, aby neorganizovaný odsun zastavili, a nepřijali takové podmínky, které by vedly k dodržování lidských práv. Tzv. divoký odsun probíhal do srpna 1945, tedy do konce Postupimské konference, na které se dojednaly podmínky pro organizovaný odsun. Nelze přesně určit, kolik obyvatel bylo postiženo tímto násilným zacházením. Nejvíce německých občanů nuceně odešlo ze severních a jižních Čech a z Moravy do sovětské okupační zóny v Německu a Rakousku.¹¹²

O podpoře sovětských orgánů prohlásil politik Nejedlý toto: „Očistíme Prahu a pohraničí a jsme v situaci, že to učiníme, protože máme velkou pomoc Rudé

¹⁰⁹ Kaplan, K.: Pravda..., c. d., s. 137-8.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 140.

¹¹¹ Růžičková, N.: Odsun..., c. d., s. 9.

¹¹² Kaplan, K.: Pravda..., c. d., s. 136.

armády. Žádná jiná armáda by nám při tom nepomohla.“ Americká okupační správa souhlasila s odsunem Němců, kteří přišli na naše území během války, a vojáků.¹¹³

Mezinárodní tisk nenechal bez povšimnutí tento odsun a zacházení s Němci. Kritizoval to, že se přesun německého obyvatelstva provádí nehumánním způsobem. Beneš argumentoval tím, že na bedrech Němců leží ohromná vina za to, jak se zachovali v předválečném a válečném období v Československu. Zasazoval se o to, aby odsun byl lidský, morální a aby se na něm dohodly vítězné velmoci.¹¹⁴ Vinu za poválečnou situaci Němců nepřisuzoval Beneš československé vládě, nýbrž jen samotným Němcům. Na projevu v Opavě k tomuto tématu řekl: „A tak na tom, co se nyní s Němci u nás děje, vinu nemáme my, nýbrž jen a jen Němci sami. Všechno to, co dnes prožívají, sami si přivolali... Náš národ po marných staletých pokusech o mír a dohodu s Němci musil na sebe vzít výkon této naší dějinné spravedlnosti a provést definitivně odsun Němců.“¹¹⁵

První násilné zacházení s Němci se objevilo již při květnovém povstání v Praze roku 1945, po osvobození se toto chování rozšířilo i do dalších míst. V následujících odstavcích popisují asi nejznámější násilné případy vůči německému obyvatelstvu, které se udály od května do července roku 1945.

Tzv. brněnský pochod vyvolává dodnes velkou pozornost. Jako v celé republice, tak i v poválečném Brně vzrostlo nacionální cítění, které se ostře vymezovalo proti německému obyvatelstvu ve městě. Národní výbor Velkého Brna rozhodl o vystěhování brněnských Němců koncem května 1945. Měly odejít ženy, děti, osoby neschopné práce a starší 60 let, práceschopní lidé ve věku 14 -60 let byli soustředěni v maloměřickém táboře. Těhotné ženy, rodičky, invalidé a antifašisté měli být vyloučeni z odsunu. Podle zpráv bylo vysídleno z Brna asi 17 000 a z Lišně 2 000 – 2 500 Němců. Během vysídlení do Rakouska došlo ovšem ke ztrátám na životech, ještě na československém území zemřelo 629 lidí, na rakouské straně přes 1 000.¹¹⁶

K další tragické události došlo v Postoloprtech. Muži z obce a blízkého okolí byli umístěni do postoloprtských kasáren, část mužů a žen se nacházela

¹¹³ Kaplan, K.: Pravda..., c. d., s. 143.

¹¹⁴ Beneš, E.: Odsun..., c. d., s. 155.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 175.

¹¹⁶ Staněk, T.: Perzekuce 1945..., c. d., s. 87-88.

v internačním táboře v bažantnici. Zacházení s německým obyvatelstvem bylo velmi kruté – bití, týrání, masové popravy, šikana. V roce 1947 bylo exhumováno 763 těl.¹¹⁷

K popravám docházelo také na severní Moravě, např. v táboře „Hanke“ v Ostravě, v kterém byli soustředěni Němci, ale i Češi podezřelí z kolaborace. Podle německých pamětníků zde zemřelo 200 – 300 osob.¹¹⁸

Ani situace v Ústí nad Labem nebyla příznivá pro německé obyvatelstvo, poškozeni byli hlavně civilisté. Ve čtvrti Krásné Březno došlo v poslední červencový den k výbuchům ve vojenském skladě, při kterých došlo k usmrcení několika lidí. V následně rozjitřené atmosféře došlo k násilnostem na Němcích, k jejich bití, týrání, vraždění. K drastické události došlo na mostě Edvarda Beneše, kdy Němci byli vhozeni do Labe a poté se do nich střílelo. Vyšetřovací komise se shodla na tom, že za výbuch mohou německí záškodníci, ovšem pro toto tvrzení neexistoval dostatek důkazů. Této události využili také českoslovenští politici na jednání o organizovaném odsunu v Postupimi a chtěli přimět mocnosti k jeho zahájení.¹¹⁹

Ústecké události se staly jedním z posledních krutých výstřelků a násilností namířených proti německému obyvatelstvu. V následujícím období se transporty měly dít lidsky a humánně, tedy způsobem, jak to hlásala česká vláda. Ale ne vždy se podařilo zamezit dalším protiněmeckým excesům.

Tato poválečná protiněmecká počinání se snažili českoslovenští představitelé omlouvat obtížnou situací v pohraničí, snahou co nejrychleji vystěhovat německé obyvatelstvo a potrestat aktivní nacisty. Oběťmi se bohužel stávali i zcela nevinní Němci, ženy a děti. Ve vypjatých situacích docházelo také k sebevraždám. Nejhorší zacházení s Němci se datuje do období od května do konce července 1945, poté měl následovat organizovaný odsun s lepším a humánnějším zacházením.

Počty mrtvých Němců, kteří zemřeli v důsledku násilí během divokého odsunu, nejsou přesně známy. Z mnoha míst neexistují podrobné záznamy o událostech, vláda se snažila situaci zlehčovat a násilnosti přičítala prožité válce a chováním Němců za války. Tyto násilnosti se mnohdy ani nevyšetřovaly. Výrazně se

¹¹⁷ Staněk, T.: Perzekuce 1945..., c. d., s. 108-109.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 117.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 131 – 135.

odlišují počty mrtvých německých obyvatel v českých a německých publikacích. Ze stran Němců bývá často uváděn počet mrtvých vyšší než z české strany. Česká strana odhaduje počet zemřelých německých civilistů na 24 000 – 40 000 během celého poválečného období.¹²⁰

Odborná literatura k této problematice byla po roce 1948 ovlivněna komunistickou ideologií. Některé informace se opomíjely, jiné zveličovaly či upravovaly tak, aby odpovídaly potřebám vládní ideologie. Odsunutí Němci promluvili o svých útrapách většinou až za hranicemi Československa. V malých pohraničních oblastech se o událostech vědělo, ale nerozšířily se do dalších regionů, ve větších městech už nebyla možnost zamlčení tak velká. K oficiálnímu vyšetřování však nedocházelo často. Informace byly často zamlčovány, a tudíž nedošlo k postihu konkrétních lidí.

Také politické strany měly vlastní představy o vyšetřování poválečných excesů. Národní socialisté a lidovci chtěli vyšetřit nezákonnosti, které zasáhly české obyvatele. Komunistická strana nechtěla důkladnější prošetřování s tím, že by to jejich straně nepřineslo žádný užitek. Strany se ovšem shodovaly, že by se neměly otevírat hlavně nejzávažnější případy z května a června 1945. Bylo tedy přijato, že to, co se dělo po válce s německým obyvatelstvem, bylo nutnou daní za skoncování s nacismem, během kterého se staly nepěkné události.¹²¹

¹²⁰ Staněk, T.: Perzekuce 1945..., c. d., s. 163.

¹²¹ Staněk, T.: Poválečné „excesy“..., c. d., s. 100.

4. Organizace odsunu

Organizovaný odsun měl být rozdělen do tří hlavních etap. V první fázi měli být vysídleni učitelé, duchovní, penzisté, veřejní a soukromí úředníci a příslušníci svobodných povolání s výjimkou lékařů a odborného zdravotního personálu. V druhé fázi měli odjíždět živnostníci, nadbyteční zaměstnanci průmyslových a jiných podniků, v poslední etapě ostatní, např. zemědělci. Bylo potřeba, aby pracovníci v zemědělství byli nahrazeni českým obyvatelstvem. Starších a raněných se odsun prozatím netýkal.¹²²

Rychlost vysídlení z určitého regionu závisela na mnoha faktorech: především na počtu Němců, zda byl v blízkosti internační tábor, v jaké vzdálenosti leželo město od německých hranic, množství lidí potřebných pro přípravu transportu atd. Kvalita organizace se různila, což bylo především patrné v zásobování, otázce hygieny, zdravotnictví, zacházení s Němci ve sběrných střediscích, zajišťování opuštěného majetku apod. Některé transporty na určené místo dorazily až po několika dnech. Pokyny k transportu se oznamovaly maximálně dva dny dopředu, ale stávalo se, že se o něm Němci dozvěděli jen pár hodin předem.¹²³ I přes řadu směrnic a různých opatření docházelo k nepovolenému zacházení s Němci a jejich majetkem. S německými věcmi se obchodovalo nelegálně, ponejvíce v pohraničních oblastech.

Odsunovaní si mohli vzít hotovost ve výši 100 – 300 marek (později až 500 marek), zavazadla o hmotnosti 30 – 35 kg na osobu (do amerického pásma bylo povolena hmotnost kufru 70 kg), jídlo až na 7 dní. Klíče od bytu se odevzdaly, poté se byty zapečetily. I přes tato opatření se stávalo, že z bytů zmizely hlavně šperky, peníze a další cenné předměty.¹²⁴ Zakazovalo se vyvážet drahé šperky (výjimku tvořily snubní prsteny a drobné upomínkové předměty), vkladní knížky, peníze nad stanovený limit, cenné papíry a další předměty s vysokou cenou.

Docházelo k situacím, kdy Němci majetek, který zde byli nuceni zanechat, záměrně poničili, ukryli cenné předměty s tím, že se pro ně vrátí (z velké části se jednalo o ilegální přechody hranic). V prvních měsících byly nelegální přechody

¹²² Staněk, T.: Perzekuce 1945..., c. d., s. 28.

¹²³ Tamtéž, s. 122.

¹²⁴ Tamtéž, s. 123.

hranic poměrně časté – Němci se navraceli pro majetek, potraviny, chtěli se znovu potkat s příbuznými. Hranice překračovali také pašeráci. V roce 1947 vyšel zákon, který trestal ilegální přechody občanů německé národnosti zpět do Československa, postiženi také byli jejich pomocníci. Pokud byli zadrženi na československém území, hrozilo jim vězení maximálně do šesti měsíců nebo pokuta do výše 50 000 Kčs.¹²⁵

Stávaly se i takové situace, kdy se Němci vraceli z Německa s tím, že by chtěli zůstat v Československu, jelikož tam nenašli uplatnění a tamní Němci je nevítili s otevřenou náručí. „Když se jejich přání vyplnilo a my je začali posílat, kam je srdce táhlo, změnilo se ku podivu velmi rychle jejich chování a počali tvrdit, jak naši zemi milují a jak ji mají rádi. Vědí, co na ně v Německu čeká. Jejich soukmenovci je nevítají s otevřenou náručí.“¹²⁶

Zástupci armády se věnovali technické stránce transportů, sjednávali se spojeneckými vojenskými činiteli převzetí vysídlených Němců. Odsunovaní byli přepravováni pěšky, železničním vlakem nebo kombinací obojího. Správní a bezpečnostní orgány se staraly o samotnou přípravu odsunu. Uvažovalo se o zřízení Úřadu pro řešení německé a maďarské otázky v Československu, ale otázka odsunu spadala pod Ústřední komisi pro vnitřní osídlení, Osídlovací úřad a jeho pobočky, ministerstvo vnitra, národní výbory, armádu a bezpečnostní složky.¹²⁷

Do odsunu se měly zařazovat celé rodiny (často se však stávalo, že došlo k rozdělení rodin, jelikož práceschopní lidé často pracovali mimo svá trvalá bydliště, a tak nebyli zařazeni do odsunu se svou rodinou). Osamocené děti (do 14 let) se měly transportovat samostatně, nemocní se neodsunovali. Měl se také pořídit jmenný seznam osob v jednotlivých transportech. Jeden transport se skládal ze 40 vozů, v každém jelo 30 osob, tudíž jeden vlak mohl z Československa odvézt 1 200 osob. V každém vlaku se museli nacházet zdravotníci z řad Němců ze sběrných středisek, ti se vraceli zpět do Československa. Američané vyžadovali, aby se do odsunu nedostali lidé českého původu, Němci žádající o zachování či vrácení československého státního občanství, těhotné ženy a rodičky. Občas ale docházelo k situacím, kdy se tyto osoby do transportu zařadily. Odsunované osoby musely

¹²⁵ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 179, 219, 256.

¹²⁶ Odsunutým Němcům se v Německu nelíbí. Nová svoboda 12. října 1945, č. 236, s. 3.

¹²⁷ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 107.

projít lékařskou prohlídkou a karanténní lhůtou, aby do transportu nepronikli nemocní, kteří by nakazili ostatní spolucestující.¹²⁸

Z americké strany přicházely stížnosti na to, že do jejich zóny přicházejí odsunovaní ze sovětského pásma a z Rakouska. Američané si také stěžovali na nedostatky v transportech, ovšem československá vláda tyto námitky podceňovala.

¹²⁸ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 171 – 172.

5. Organizovaný odsun

Na začátku června 1945 sovětský maršál Ivan S. Koněv zaujímal k hromadnému odsunu německého obyvatelstva vstřícný postoj. Souhlas s odsunem ze strany Sovětského svazu závisel na toleranci jejich vojenských velitelů. USA a VB chtěly projednávat tuto otázku na mezinárodní úrovni.¹²⁹

Na konferenci v Postupimi (probíhající od 17. července do 2. srpna 1945) se mimo jiné jednalo o odsunu německých a maďarských obyvatel z Československé republiky. Představitelé Sovětského svazu, Velké Británie a Spojených států amerických se dohodli na odsunu Němců z Československa, Polska a Maďarska. Odsun musí být proveden humánním a organizovaným způsobem.¹³⁰ Byla zřízena Kontrolní rada, jejíž úkol spočíval v dohlížení na zdárný průběh odsunu a na rozdělení Němců do jednotlivých okupačních pásem.

V Postupimské dohodě se o tomto tématu píše: „Tři vlády prozkoumaly tuto otázku po všech stránkách a uznaly, že německé obyvatelstvo nebo jeho složky, které zůstávají v Polsku, Československu a v Maďarsku, bude třeba odsunout do Německa. Jsou zajedno v tom, že jakýkoli odsun musí být prováděn spořádaně a lidsky.“¹³¹

Po skončení konference probíhal organizovaný odsun z Československa. Vláda a politici si vytyčili cíl – co nejdříve vystěhovat téměř všechny Němce, a to bez ohledu na politické a hospodářské důsledky tohoto úkonu. Vláda na provedení odsunu spěchala, neboť se obávala možných rozporů vítězných velmocí, které by jej ohrozily.¹³²

Českoslovenští zástupci se rozhodli vystěhovat na 2,5 milionu Němců a 400 000 Maďarů. Z 2,5 milionu Němců mělo být odsunuto do sovětského pásma v Německu 750 000, zbývající část do angloamerického pásma. Věková struktura vypadala takto:

¹²⁹ Staněk, T.: Poválečné „excesy“..., c. d, s. 19, 26.

¹³⁰ Beneš, E.: Odsun..., c. d., s. 65.

¹³¹ www.moderni-dejiny/clanek/protokol-postupimske-konference-2-srpna-1945[10. 10. 2012]

¹³² Kaplan, K.: Pravda..., c. d., s. 146.

	Do 12 let	13 – 60 let	Nad 60 let
Muži	322 000	541 000	140 500
Ženy	314 500	1 010 000	172 000

Začátek odsunu byl naplánován na 1. prosince 1945, jeho konec měl připadnout na 1. červenec 1946. Aby odsun mohl probíhat bez potíží, vytvořily se instituce, které měly dohlížet na jeho hladký průběh. Také vzniklo několik desítek sběrných středisek, ve kterých se shromažďovali odsunovaní Němci.¹³³

Podmínky v okupačních zónách nebyly jednoduché ani pro domácí obyvatelstvo, natož pro transportované Němce. Nejen nově příchozí Němci se potýkali s nedostatkem potravin, ubytování, s problémy v sociální a zdravotní oblasti. Mnoho německých měst bylo zničeno leteckým bombardováním, následnými požáry a také pozemní armádou. I z těchto důvodů chtěli Sověti a Američané pozastavit organizované transporty. Pro nově příchozí se těžce v poválečném Německu sháněla práce a byty. Snadné nebylo ani jejich zařazení do společenského, kulturního, hospodářského a politického života, jelikož přicházeli z odlišného prostředí.

V americké zóně pomáhaly odsunutým Němcům politické strany, katolické a evangelické organizace, Německý červený kříž. Již začátkem organizovaného transportu roku 1946 se objevovaly pokusy o sdružování na základě podobných prožitků a kritiky odsunu.¹³⁴

Ministerstvo národní obrany se rozhodlo pozastavit odsuny 8. srpna 1945. Ve vydávaných směrnicích se požadovalo pracovní nasazení Němců ve vnitrozemí, lepší organizace táborů a technické přípravy transportu.¹³⁵ Transfer do amerického pásma byl odložen na rok 1946. Američané požadovali, aby všichni odsunovaní Němci měli svou legitimaci.¹³⁶ První transfer do amerického pásma v Německu odjel

¹³³ Kaplan, K.: Pravda..., c. d., s. 147. Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 108.

¹³⁴ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 178 -179.

¹³⁵ Staněk, T.: Perzekuce 1945..., c. d., s. 138.

¹³⁶ Odsun Němců do amerického pásma odložen. Nová svoboda, 4. ledna 1946, r. 2, č. 3, s. 1.

z plzeňského nádraží 25. ledna 1946. Ve vypraveném vlaku bylo zařazeno 44 vagonů po 30 Němcích. Nejbližší transporty odjížděly hlavně z jižních Čech.¹³⁷

Prvních pět měsíců transfer probíhal bez větších organizačních problémů, byly v něm hlavně zařazeny ženy, děti a praceneschopné osoby. Některé osoby chtěly získat v americkém okupačním pásmu v Německu výhodnější pozice, proto usilovaly odjet vlakem co nejdříve. Již v jarních měsících se ovšem v americkém pásmu nacházelo tolik československých Němců, že Američané požadovali transporty omezit.

Složitější jednání o odsunu do sovětského okupačního pásma v Německu probíhala se sovětskými zastupiteli. Sovětská okupační správa v čele s maršálem G. K. Žukovem nebyla v přijímání odsunovaných Němců tak ochotná jako v době tzv. divokého odsunu. Jednání vedl H. Ripka s J. V. Stalinem, dohoda byla sepsána až 1. června 1946, odsun začal deset dnů nato a skončil 13. listopadu 1946.¹³⁸

Směrnice, které postupem času vycházely, upřesňovaly, kteří Němci by se neměli účastnit odsunu. Jednalo se o: a) osoby, které byly vyjmuty vyšetřujícími komisemi Národní bezpečnostní stráže; b) osoby, jež neměly dosud vyřízené žádosti o vyjmutí; c) děti rodičů vyřizujících žádost o vyřazení z odsunu. Jednalo se o rodiče, kdy jeden z nich měl německou národnost, nebo oba rodiče byli Češi, ale za války se přihlásili k německé národnosti; d) osiřelé děti do 14 let, které mohly být v péči příbuzných české národnosti nebo které přijaly orgány okresní péče o mládež; e) osoby starší 55 let, které se v době nesvobody „chovaly slušně a vychovávaly děti česky“, pokud mohly zůstat u svých dětí české národnosti; f) prokazatelní antifašisté; g) osoby nutné pro zachování provozu důležitých průmyslových, obchodních, zemědělských a jiných podniků.¹³⁹

Vítězné mocnosti usilovaly o to, aby se do transportů dostali také Němci, kteří měli důležité informace pro spojenecké armády a zpravodajskou službu. Především se jednalo o představitele nacistické strany, jejích složek, gestapa, SS, policisty a další osoby informované o politické a hospodářské situaci.¹⁴⁰

¹³⁷ Odsun Němců započal. Nová svoboda 26. Ledna, 1946, r. 2, č. 22, s. 1.

¹³⁸ Kaplan, K.: Pravda..., c. d., s. 147-8.

¹³⁹ Staněk, T.: Perzekuce 1945..., c. d., s. 36.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 30.

6. Sběrná střediska, pracovní a internační tábory

Z počátku se objevovala různá označení pro místa určená k umístování německého obyvatelstva, např. „koncentrační tábor“, „tábor politických vězňů“, „internační tábor“, „sběrný (záchytný) tábor“, „kárný tábor“, „pracovní tábor“, „tábor Němců“ a jiná. V Moravskoslezské zemi se největší tábory nacházely v okresech - Krnov, Opava, Olomouc, Brno.¹⁴¹ Kromě věznic a trestních ústavů byli Němci soustřeďováni kvůli nedostatku místa také ve školách, kasárnách, hostincích, skladištích, veřejných budovách, halách a na dalších místech.

Do konce roku 1945 se některé internační tábory přeměnily na sběrná střediska a ubytovny pro pracující. Internační tábory sloužily k soustředění osob, které měly být vyšetřovány mimořádnými lidovými soudy. Do sběrných středisek se umísťovali lidé určení k odsunu a ti, kteří museli opustit svá bydliště. V pracovních táborech se nacházely osoby, které vykonávaly pracovní povinnosti.¹⁴² Instrukce pro zajišťování a internaci byly z počátku v rukou národních výborů, bezpečnostních orgánů a vojenských velitelství. Zajišťování byli obvykle zaměstnanci okupačního aparátu, justice, příslušníci SS, SA, gestapa, NSDAP, jejich složek, osobnosti z řad inteligence a úředníků, také kolaboranti z řad Čechů, Slováků a dalších národností. Z počátku se na stejných místech shromažďovaly osoby stíhané pro kolaboraci, osoby určené k odsunu a k pracovní povinnosti.¹⁴³

Děti byly soustřeďovány v táborech společně s rodiči, ale dle říjnového výnosu Ministerstva vnitra se měly děti do 14 let umístit k příbuzným nebo do sociální a charitativní péče. Na přání rodičů mohly děti podle povahy jednotlivých případů zůstat s rodiči v táboře.¹⁴⁴

Provozovatelé táborů se měli postarat o provoz, hospodaření, kontrolu, ubytování, hygienu, zásobování a zdravotní péči. Nejvíce táborů vzniklo v pohraničních oblastech a ve městech, ve kterých byla velká koncentrace německého obyvatelstva. Ve většině táborů docházelo k zneužívání pravomocí,

¹⁴¹ Staněk, T.: *Poválečné „excesy“*..., c. d., s. 80 – 81.

¹⁴² Staněk, T.: *Tábory v českých zemích 1948 – 1948*. Šenov u Ostravy 1996, s. 195.

¹⁴³ Staněk, T.: *Poválečné „excesy“*..., c. d., s. 76, 78.

¹⁴⁴ ZA v Opavě, fond ZNV, exp. Ostrava, inv. č. 370, k. 301.

korupci. Peníze získávaly za pracovní nasazení Němců, zabavením finančních prostředků od internovaných lidí a prodejem jejich majetku.¹⁴⁵

O správu táborů se staraly místní orgány bez předem daných předpisů, dokonce ani tábory ve stejném okrese se neřídily stejnými předpisy. Až na počátku podzimu 1945 vyšly celonárodní směrnice, které zachycovaly nejdůležitější otázky týkající se řízení táborů a zacházení s jejich obyvatelstvem. Podmínky v táborech se poněkud stabilizovaly a zlepšily.¹⁴⁶ Strážní službu vykonávali v internačních táborech příslušníci SNB, v pracovních táborech civilní stráž a ve sběrných střediscích příslušníci SNB i civilní stráž.¹⁴⁷

6.1 Pracovní tábor v Opavě

Německé obyvatelstvo v Opavě bylo umístěno do zajateckých táborů a vojenských lazaretů. Sběrná střediska vznikala během května a června roku 1945. První středisko bylo otevřeno již 12. května v Masarykových kasárnách, poté se přesunulo na náměstí Joy Adamsonové (tehdejší náměstí Svatopluka Čecha). Od září byla pracovní střediska v Jaktaři (na Krnovské ulici), Kateřinkách (na Ratibořské ulici v bývalých kasárnách), Kylešovicích (bývalý statek na Masarykově ulici), Brance u Opavy. Všechny byly úředně vedené jako pobočky Pracovního tábora v Opavě. Celkem se zde mohlo umístit na 5 000 lidí.¹⁴⁸

První velitel tábora se jmenoval Karel Harazim a jeho zástupce Jan Hruška. V táboře došlo k finančním machinacím a zpronevěrám, kvůli kterým byl odvolán Karel Harazim, jeho nástupcem se stal Josef Beneš.¹⁴⁹ Z počátku středisko spadalo pod Okresní národní výbor Opava - venkov, na konci dubna 1946 jej převzal Národní výbor statutárního města Opavy. Tehdejším velitelem střediska byl praporčík Arnošt Chobot a zaměstnávalo se zde 82 pracovníků, 71 z nich působilo jako dozorci ve strážní službě.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Staněk, T.: Poválečné „excesy“..., c. d., s. 79.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 83.

¹⁴⁷ ZA v Brně, fond ZNV Brno, inv. č. 652, k. 789.

¹⁴⁸ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 296 – 297. ZA v Opavě, fond ZNV, exp. v Ostravě, inv. č. 370, k. 302. SOkA Opava, fond Pracovní tábor Opava, inv. č. 73, k. 45.

¹⁴⁹ Staněk, T.: Poválečné „excesy“..., c. d., s. 295.

¹⁵⁰ SOkA Opava, fond Pracovní tábor Opava, inv. č. 18, k. 5.

Část budov na náměstí Joy Adamsonové patřila firmě Juta, byly určeny jako pracovní dílny pro krejčovství, holičství, obuvnictví a stolařství. Ostatní části sloužily jako kuchyň, místnosti na praní a škrábání brambor. Další budovy byly vystavěny z prostředků střediska, mimo jiné v nich byla umístěna dílna zámečnická a klempířská. Vojenská budova byla postavena se souhlasem místního národního výboru. Tábor v Kylešovicích byl nově postaven.¹⁵¹

V okresech Opava-venkov a Opava-město bylo asi 37 000 Němců. Životní podmínky pro umístěné nebyly vůbec lehké. V Masarykových kasárnách se lidé nedostali k pitné ani užitkové vodě. Kvůli namáhavé práci, nedostatečnému a nekvalitnímu přísunu potravin (mnohdy hodnota denní dávky nepřesáhla 1 000 kalorií) a zdravotní péči lidé trpěli podvýživou, vyčerpáním a různými nemocemi (rozšířily se hlavně infekční choroby – úplavice a břišní tyfus), zvýšila se i úmrtnost kojenců.¹⁵² Nejvíce touto situací byli postiženi postarší a nemocní lidé, malé děti a těhotné ženy.

I v Opavě došlo k obětem na životech vinou špatného a násilného zacházení v poválečném období. V Pracovním táboře v Opavě došlo také k několika úmrtím chovanců. Do 26. října 1945 zemřelo 41 lidí – 35 mužů, 6 žen. Příčiny smrti byly různé – u žen šlo o podlehnutí nemoci, mezi muži došlo ke čtyřem sebevraždám, tři z nich byli zastřeleni na útěku, dva se utopili, jeden byl přejet vozem, ostatní podlehl nemoci. Někteří z nich skonali v Zemské/Městské nemocnici nebo přímo v táboře.¹⁵³ Do konce listopadu jich zemřelo 49, z toho 13 kvůli „zlému nakládání“ a střelby. Strážník Oldřich Nos zastřelil 5 mužů zřejmě na útěku, Miroslav Krčmák jednoho. Pamětníci z řad Němců uvedli jména několika ubitých mužů.¹⁵⁴

Dozor nad zdravotnictvím měl do konce srpna 1946 okresní lékař Dr. Montag. Prohlídky vykonával dvakrát týdně. Mimo něj lékařské prohlídky prováděli denně lékaři z řad internovaných osob.¹⁵⁵ Od 1. ledna 1946 správu nad pracovními tábory převzal Okresní národní výbor v Opavě.¹⁵⁶

¹⁵¹ SOKA Opava, fond Pracovní tábor Opava, inv. č. 73, k. 45.

¹⁵² Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 297.

¹⁵³ SOKA Opava, fond Pracovní tábor Opava, inv. č. 20, k. 19.

¹⁵⁴ Staněk, T.: Poválečné „excesy“..., c. d., s. 295 -296.

¹⁵⁵ ZA v Opavě, fond ZNV, exp. Ostrava, inv. č. 370, k. 303.

¹⁵⁶ Müller, K. a kol.: Opava. c. d., s. 298.

V září 1946 byly vydány směrnice o ukončení internačních, pracovních a sběrných táborů, jelikož odsunem německých obyvatel již nebyly potřeba. V celé republice se mělo ponechat v provozu 14 – 15 táborů, 4 střediska pro starší a nemocné, jedno pro opuštěné děti.¹⁵⁷ Likvidace pracovního střediska v Opavě měla být ukončena do 10. ledna 1947, lhůta však byla prodloužena do 15. února, jelikož ne všichni zaměstnavatelé zaplatili za práci chovanců. Provedením byl pověřen úředník Tomášek.¹⁵⁸

6.2 Stavby mužů a žen

V Moravskoslezské zemi se nacházely tábory s velkou koncentrací německých příslušníků, jejichž počet přesahoval 1 000 osob. Pro představu vypadal stav v těchto táborech počátkem září 1945 takto:¹⁵⁹

místo	okres	osob
ST Olomouc-Hodolany	Olomouc-město	2 384
KaPT Znojmo	Znojmo	1 542
PaIT Suchdol	Nový Jičín	1 741
PT Opava-město	Opava-město	2 948
IaST Krnov – Opavská ulice	Krnov	5 608
ST Krnov-Cvilín	Krnov	1 417
PT Brno-Maloměřice	Brno-město	2 237
PaIT Brno-Malá Klajdovka	Brno-město	1 503

V tabulce jsou zachyceny sběrné, koncentrační, pracovní a internační tábory. Mezi největší tábory patřily krnovský, opavský, olomoucký a brněnský.

V opavském pracovním táboře byly většinou umístěny osoby německé národnosti, ale mezi zadrženými osobami se našly výjimky – např. byl zde držen jeden Maďar, Jihoslovan a také několik Čechů. Ne všichni, kteří byli v táboře zajištěni, měli trvalé bydliště v Opavě. Někteří pocházeli z blízkých vesnic a měst,

¹⁵⁷ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 233.

¹⁵⁸ ZA v Opavě, fond ZNV, exp. Ostrava, inv. č. 370, k. 304.

¹⁵⁹ Staněk, T.: Tábory..., c. d., s. 55.

pro které byl nejbližší pracovní tábor právě v Opavě. Ale najdou se i případy, kdy lidé měli trvalé bydliště mimo Opavu a okolí, častěji šlo o muže než ženy a děti. Někteří Němci působili jako vojáci během druhé světové války, konec války je mohl zastihnout na Opavsku, a proto byli internováni do opavského pracovního tábora. Toto se týkalo např. vojáků s trvalým bydlištěm v Děčíně, Chomutově, Novém Jičíně či Teplicích nad Metují. Další muži bydleli mimo jiné v Brně, Českém Těšíně, Fulneku, Krnově, Mikulovicích, Moravské Ostravě, Uničově.¹⁶⁰

Následující tabulky pojednávají o početních stavech mužů a žen v opavských pracovních táborech. Tabulky byly sestaveny na základě jmenných seznamů z pracovního tábora v Opavě a jeho poboček. Seznamy jmen sice nepocházejí ze stejného dne, ale maximální rozdíl mezi nimi je jeden měsíc. Tabulky jsou rozděleny do tří věkových skupin: mladiství (do 14 let), lidé v produktivním věku (15 – 60 let), starší lidé (od 61 let).

Pracovní tábor Opava, stav ke dni 5. listopadu 1945

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
Ženy	0	420	10	430
Muži	1	622	41	664

Pobočka v Kateřinkách, stav ke dni 11. listopadu 1945

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
Ženy	0	35	0	35
Muži	0	58	6	64

¹⁶⁰ SOkA Opava, fond Pracovní tábor Opava, inv. č. 24, k. 6. Taktéž všechny čtyři tabulky pocházejí ze stejného materiálu

Pobočka v Kylešovicích, stav ke dni 12. prosince 1945

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
Ženy	0	25	0	25
Muži	0	55	2	57

Směrnice zakazovaly v táborech umísťovat děti do 15 let. Ovšem ne vždy se toto nařízení dodržovalo, hlavně po skončení války docházelo k tomu, že se v táborech ponechávaly také děti. Až na jednu výjimku nebyly v opavském táboře umístěny děti do 15 let. Taktéž umístění osob nad 61 let bylo vesměs výjimkou. Z necelých 1 300 lidí v táboře bylo jen 59 starších 61 let. V těchto dvou kategoriích bylo zanedbatelné množství lidí.

Podle očekávání největší zastoupení měla věková kategorie v rozmezí 15 – 60, dokonce to bylo 95 % veškerého osazenstva tábora. Z tabulek je také patrné, že ve všech pobočkách bylo více mužů než žen.

Členství v nacistických organizacích

	Opava		Kateřinky		Kylešovice		celkem	
Ženy	235	55 %	15	43 %	20	80 %	270	55 %
Muži	445	67 %	42	66 %	36	63 %	523	67 %

První číslo zaznamenává počet lidí, kteří se přihlásili ke členství v nacistické organizaci, druhý sloupec udává procento z celkového počtu lidí v táboře.

Více než polovina žen a 2/3 mužů bylo členy nějaké nacistické organizace. U mužů šlo nejčastěji o členství v NSDAP, SA, SdP, Hitlerjugend, u žen NSDAP, SdP, BDM (Bund Deutscher Mädel), NS-Frauenschaft, Deutsches Frauenwerk. Výjimečně se stávaly i situace, kdy někteří vystoupili z NSDAP, nebo byli dokonce vyloučeni z této strany.

V následujících dvou grafech jsou zachyceny početní stavy mužů a žen v pracovním táboře v období od 1. srpna 1945 do 1. dubna 1946. (Zřejmě jsou zde zachyceny i osoby v Kylešovicích, Kateřinkách, Jaktáři a Brance). Červená čísla zaznamenávají počet lidí, kteří pracovali přímo v táboře, modrá pak osoby pracující mimo pracovní tábor. I když tábor fungoval až do roku 1947, dostupný stav mužů a žen je jen do konce dubna 1946. Seznamy existují ovšem i pro květen a červen 1946, ale jelikož se k datu vztahuje jen jedno číslo (pravděpodobně registruje počet pracujících v táboře), není v grafu uvedeno.¹⁶¹ Část zadržovaných osob byla propuštěna za účelem odsunu a zbylá část byla uvolněna k odchodu do svého domova. V dubnu 1946 byl tábor v Kylešovicích zlikvidován – chovanci byli propuštěni.¹⁶²

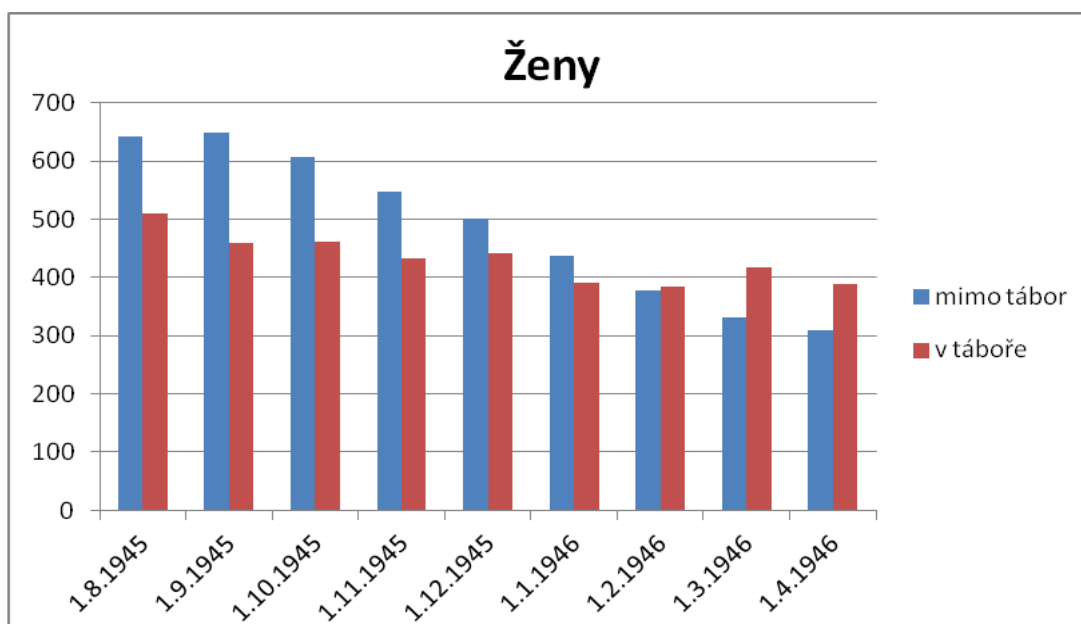
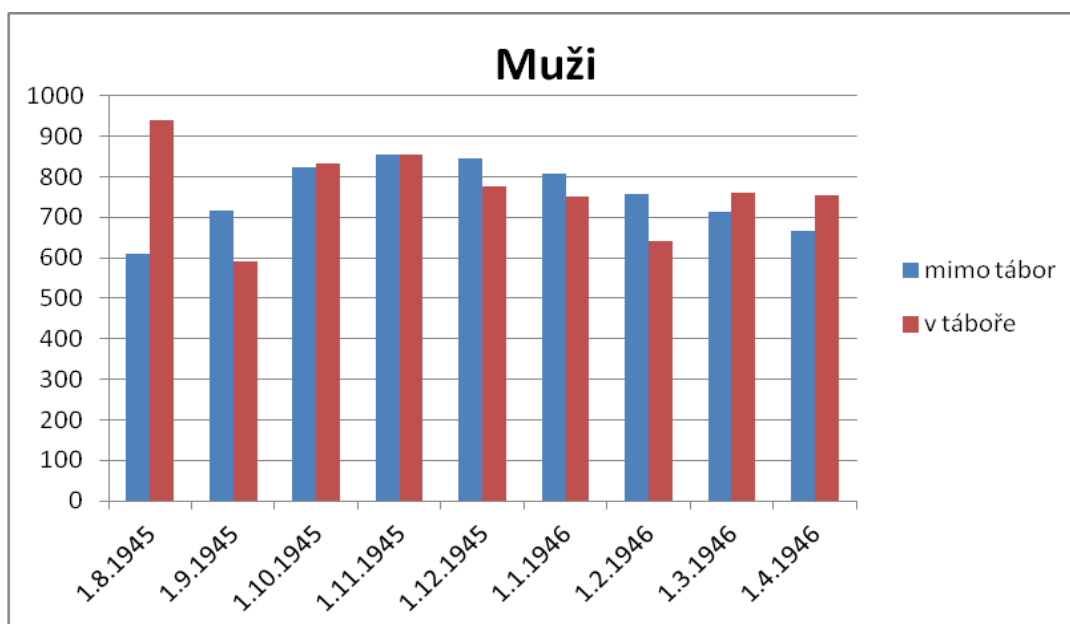
V některých seznamech jsou nejen údaje o pracujících mužích a ženách, ale také o počtu lidí v nemocnicích, na marodce, neschopných práce, nezvěstných, příchozích nebo odchozích (např. do Krnova, do vazební věznice nebo za účelem odsunu). V několika málo případech jsou zaznamenána jména příchozích/odchozích i s přiřazeným číslem.

Pro ilustraci v Pracovním táboře v Novém Jičíně se k 31. lednu 1946 nacházelo 232 mužů, 26 mladých mužů mezi 16 – 18 lety, 405 žen, 38 dětí do 6 let, 52 dětí do 14 let, 29 mladých žen do 18 let. Dohromady zde bylo 782 osob. V Pracovním táboře v Ostravě-Poruba k 2. únoru 1946 pobývalo 230 mužů a 5 žen.¹⁶³

¹⁶¹ SOkA Opava, fond Pracovní tábor Opava, inv. č. 23, k. 5.

¹⁶² SOkA Opava, fond Pracovní tábor Opava, inv. č. 73, k. 45.

¹⁶³ ZA v Opavě, fond ZNV, exp. Ostrava, inv. č. 360, k. 300.

Počet pracujících žen mimo tábor se během devíti měsíců neustále snižoval. Počet žen v táboře byl proměnlivý – mírně klesal nebo stoupal. Početní stav se většinou pohyboval kolem 400, jen jednou vystoupal nad 500, konkrétně 510. Více žen pracovalo mimo tábor než v táboře, jen poslední tři měsíce jsou jiné – počet žen v táboře převyšoval počet žen působících mimo tábor.

Počet mužů pracujících mimo tábor první čtyři měsíce stoupal, od konce roku 1945 klesal. Počet mužů v táboře se neustále měnil, nejvíce jich v táboře pracovalo v srpnu, nejméně o měsíc později, tedy v září. Od listopadu se počet neustále

snižoval, až poslední dva měsíce se opět zvyšoval. Poměr pracujících v táboře a mimo tábor byl celkem vyrovnaný, jen v srpnu výrazně více mužů pracovalo v táboře, tehdy také počet pracujících v táboře dosáhl svého maxima – 940. Počet mužů pracujících mimo tábor a v něm byl výrazně vyšší než počet žen. Jen ve třech případech se množství žen přehouplo přes 600. Zato počet mužů se jen jedinkrát dostal pod 600.

Němci umístění ve středisku museli nastoupit k pracovním povinnostem – odklízeli trosky, mrtvoly, pracovali v průmyslových závodech, zemědělství, stavebních firmách, pro československé vojáky i Rudou armádu.¹⁶⁴ Lehčí práce musely vykonávat také ženy, děti, nemocné a starší osoby. Pracovní tábor rozdělil zaměstnavatele německých příslušníků do čtyř skupin. První skupinu tvořila pracovní místa v táboře (např. skladiště potravin, zdravotnictví, účtárna, kartotéka, zahradnictví, dílny – krejčovská, obuvnická, holičská, zámečnická, mechanická, stolařská, klempířská), druhá – úřady, ústavy, školy, veřejné podniky (cihelna, jatky, divadlo, muzeum, archiv, koupaliště, pivovar, stavební úřad, poštovní úřad, školy, nemocnice, vojsko atd.), třetí – soukromé podniky (Bayer & Garthe, Burda & Molin, Centrální lázně, Centrální záložna, Fiedor, Hellco, Minerva...) a práce v domácnosti (Aloisie Burdáková, Robert Havel, Josef Mangl), čtvrtá – zemědělci.¹⁶⁵

Během celého roku existovala možnost propuštění z tábora, rozhodoval o tom Oblastní úřad národní bezpečnosti a ředitelství Národní bezpečnostní stráže. Propuštění lidé se museli nahlásit na pracovní úřad, některým byla přidělena práce již před propuštěním z tábora. Lidé byli z tábora propouštěni též z důvodu odsunu z Československa. Pokud by porušili platné směrnice o Němcích, mohli být vráceni zpět do pracovního tábora.¹⁶⁶

Dne 13. května 1945 byl zřízen internační pracovní tábor v Braneckých železárnách. Stav Němců se pohyboval mezi 35 až 72 osobami. V táboře se nacházel jeden velitel, jeden velitel stráže a pět strážců. Padesát procent Němců zaměstnával Místní národní výbor v Podolí k odklízovacím a k zemědělským pracím, ostatní

¹⁶⁴ SOkA Opava, fond MěNV Opava – kronika města Opavy (nezpracovaný), s. 125.

¹⁶⁵ SOkA Opava, fond Pracovní tábor Opava, inv. č. 21, k. 19.

¹⁶⁶ SOkA Opava, fond Pracovní tábor Opava, inv. č. 30, k. 8.

pracovali v Braneckých železárnách, papírnách, na pile atd. Tábor byl zrušen v říjnu 1946, osoby v něm byly odsunuty, propuštěny nebo dodány k soudu.¹⁶⁷

Na začátku ledna 1946 se ve středisku v Jaktáři nacházelo 65 chovanců, z toho 28 žen a 27 mužů. Na starost je mělo 6 strážných, kterým velel Josef Binar. Středisko zaměstnávalo i zaměstnance z řad chovanců – jednoho doktora (Walter Baigar), účetního (Alfred Hanel), pomocnou kancelářskou sílu (Marie Langová) a čtyři ženy jako kuchařky. K témuž datu bylo umístěno 83 chovanců (53 mužů a 30 žen) ve středisku v Kateřinkách. Velitelem byl jmenován Karel Hlubek, dále zde pracovalo pět strážných, jedna civilní osoba jako vedoucí kuchyně, ze strany chovanců pak jeden muž jako údržbář ústředního topení, jedna pomocná kancelářská síla, dvě kuchařky, tři ženy jako škrabačky brambor. Ve středisku v Kylešovicích bylo 104 osob, z toho 34 osob pracovalo mimo tábor jako zemědělská síla. Velitelem se stal Josef Hájek s pěti strážníky. Středisko zaměstnávalo pět žen z řad chovanců – jednu v kanceláři a na úklid a tři v kuchyni.

V hlavním středisku v Opavě bylo nejvíce chovanců – 1 376 (827 mužů a 549 žen). Z toho bylo 584 osob zaměstnaných u různých firem a sedláků. Velitelem byl štábní strážmistr Arnošt Chobot, strážní personál tvořilo 50 mužů a 3 ženy, dalších 16 osob pracovalo v kancelářích, např. Josef Hruška - správa budov a zdravotnictví, Rudolf Šolc a Otakar Šrom – hospodářská správa, Helena Balakovská - registrace a protokol nově příchozích, František Hellebrand – řízení velké kuchyně, Jindřich Scholz – přidělování chovanců na práce k různým firmám. Taktéž zde byli zaměstnání chovanci tábora – v kuchyni působilo 12 kuchařů a 8 ženských pracovních sil, 20 žen neschopných práce škrábaly brambory, dále 4 lékaři a 3 ošetřovatelé a ještě dalších 15 osob převážně v kancelářích.

Celkově se 4. ledna 1946 ve všech zmíněných střediscích nacházelo 1628 osob, v hlavním táboře v Opavě bylo umístěno 82 % chovanců. Taktéž tento tábor zaměstnával nejvíce pracovníků z řad chovanců, strážního a civilního personálu. Nejmenší počet chovanců a zaměstnanců bylo situováno v pobočce v Jaktáři.¹⁶⁸ Z řad chovanců dominovali muži, sice chybí údaj o počtu žen a mužů z Kylešovic, ale

¹⁶⁷ ZA v Opavě, fond ZNV, exp. Ostrava, inv. č. 370, k. 305.

¹⁶⁸ Vše ze ZA v Opavě, fond ZNV, exp. Ostrava, inv. č. 370, k. 302.

na dominanci mužů by se nic nezměnilo. V Kateřinkách a v Opavě bylo 60 % mužů, stav mužů a žen byl nejvyrovnanější v Jakti – 27 mužů a 28 žen.

Všechna střediska zaměstnávala jako pracovníky i chovance. Opavské středisko je využívalo nejvíce – 62, středisko v Kylešovicích nejméně – 5. Více ve střediscích pracovaly ženy než muži. Někteří zaměstnanci dokonce vykonávali odborné a kvalifikované práce – doktoři, účetní.

Pracovní tábor v Opavě sestavil seznam Němců, kteří pracovali ve Slavkově (zemědělský dělník, krejčí či pomocnice v domácnosti) a přicházejí v úvahu pro odsun. Z jejich seznamu bylo vhodných kandidátů 15, z toho pět žen. Ne všichni z tábora byli obyvatelé Opavy nebo opavského okresu. Někteří pocházeli z okresu Moravský Beroun a Bruntál.¹⁶⁹

Taktéž pracovní tábor v Brance v březnu 1946 předložil seznam německých příslušníků navržených k odsunu. Šlo o 66 mužů, kteří před internováním bydleli nejen v Opavě a okolí, ale i ve Šternberku, Olomouci, Javorníku a v dalších vesnicích a městech.¹⁷⁰

Celkem tábory prošlo 6 678 osob. Do srpna bylo v opavském táboře zaměstnáno po jednom správci, hospodáři, účetním a pokladním, 99 dozorců, v Kateřinkách byl jeden správce a šest dozorců, v Kylešovicích o jednoho dozorce méně, v Jakti o tři méně a v Brance o čtyři méně. Po sloučení táborů zde pracoval jeden velitel, čtyři správcové, deset smluvních zaměstnanců a 110 dozorců. Po skončení tábora se dozorcí vrátili ke svému původnímu povolání, nastoupili vojenskou službu nebo byli přijati do veřejných služeb.¹⁷¹

¹⁶⁹ SOkA Opava, fond ONV Opava – venkov, inv. č. 354, k. 359.

¹⁷⁰ SOkA Opava, fond ONV Opava – venkov, inv. č. 359, k. 359

¹⁷¹ SOkA Opava, fond Pracovní tábor Opava, inv. č. 73, k. 45.

6.3 Internační středisko

Internační středisko v Opavě bylo umístěno v bývalých Malých kasárnách na Krnovské ulici. Táboru velel vrchní strážmistr SNB František Hlaváč, bezpečnostním referentem byl jmenován Adolf Hon a předsedou vyšetřující komise Tomášek. Dne 29. října 1945 se zde nacházelo 550 osob, z toho 78 českých mužů a 8 žen, 391 německých mužů a 70 žen, 3 mladistvé osoby. Soudní okres Vítkov hlásil 96 osob, soudní okres Odry 92 osob.¹⁷²

V Opavě mělo vzniknout krajské internační středisko pro účely mimořádného lidového soudu, kde se měly umístit osoby podezřelé a vyšetřované z činů proti republice. Z toho důvodu bylo nutné zřídit také strážní oddíl z příslušníků SNB (Sbor národní bezpečnosti). Krajské internační středisko bylo zřízeno 20. března 1946 na Krnovské ulici. Velitelem střediska byl jmenován vrchní strážmistr František Hlaváč, jeho zástupcem Karel Oslizlo, dále se zde zaměstnávalo 30 příslušníků SNB a jeden důstojník.¹⁷³ Ludvík Pilch (hospodářský správce) měl na starost nákup potřeb, inkasování pohledávek za práci chovanců, vyúčtování zálohy a provádění všech hospodářských prací. Ve středisku působil takřka od počátku - od poloviny března do půlky září 1946.¹⁷⁴

Ve zdejší oblasti se nacházely i Kontrolní oddíl SNB v Českém Těšíně (6 zaměstnanců), Strážní oddíl SNB při sběrném středisku v Jeseníku (10), Strážní oddíl SNB v Moravské Ostravě (37) a Pohotovostní oddíl v Opavě (22).¹⁷⁵ V expozituře Zemského národního výboru v Moravské Ostravě byly krajské internační tábory zřízeny ještě v Ostravě Kunčicích (velitel vrchní strážmistr SNB František Dorotík) a v Novém Jičíně (velitel vrchní strážmistr SNB Alois Pokorný).¹⁷⁶

Počet internovaných v Opavě kolísal – koncem března jejich počet činil 105, na konci dubna 583, května 487, června 253, července 148, srpna 78 a září 12. Postupem času jejich počet klesal, jelikož většina z nich byla zařazena do organizovaného odsunu, jen malá část z nich byla předána soudu.¹⁷⁷

¹⁷² ZA v Opavě, fond ZNV, exp. Ostrava, inv. č. 370, k. 301.

¹⁷³ ZA v Opavě, fond ZNV, exp. Ostrava, inv. č. 363, k. 297.

¹⁷⁴ ZA v Brně, fond ZNV Brno, inv. č. 652, k. 799.

¹⁷⁵ ZA v Opavě, fond ZNV, exp. Ostrava, inv. č. 363, k. 297.

¹⁷⁶ ZA v Opavě, fond ZNV, exp. Ostrava, inv. č. 370, k. 301.

¹⁷⁷ ZA v Opavě, fond ZNV, exp. Ostrava, inv. č. 370, k. 303.

Dne 22. července 1946 se ve středisku vyskytovalo 199 osob – 198 Němců a jedna osoba jiné národnosti než české a německé. Věková hranice vypadala takto:¹⁷⁸ Nejvíce osob se nacházelo ve věku od 21 do 50 let, poté od 51 do 60 let. V tomto období bylo drženo v internačním táboře jen 15 % žen z celkového množství, zbytek tvořili muži.

	do 18	do 20	do 50	do 60	přes 60	celkem
ženy	0	0	19	9	2	30
muži	1	1	97	55	15	169

O sedm měsíců později, konkrétně 25. října, byla ukončena likvidace Krajského internačního střediska v Opavě, kterou provedl účetní Miloš Veger. Budovy přešly pod správu místního národního výboru a vojenskou správu.¹⁷⁹

¹⁷⁸ ZA v Opavě, fond ZNV, exp. Ostrava, inv. č. 369, k. 299.

¹⁷⁹ ZA v Opavě, fond ZNV, exp. Ostrava, inv. č. 363, k. 298.

7. Transporty Němců z Opavy

Stav německých příslušníků 1. listopadu 1946 v soudním okrese Opava, Vítkov a Odry je sepsán v tabulce.¹⁸⁰ Nejvíce Němců, a to i z důvodu, že tento okres je největší, se nacházelo v opavském soudním okrese. Nejméně osob se nacházelo v kategorii „muži“, patrně v důsledku válečných událostí. Nejsilnější byla kategorie „ženy“. Dokonce součet mužů a dětí je v Opavě mnohem menší než počet žen, v případě Oder a Vítkova je lehce vyšší. Určitý počet Němců pobýval také v Zemské léčebně pro duševně a nervově choré v Opavě. Na začátku roku 1946 jich zde bylo 226, duševně nemocných dětí ošetřovaných v Marianu bylo 50.¹⁸¹

	muži	ženy	děti	celkem
Soudní okres Opava	2 876	8 620	3 853	15 349
Soudní okres Vítkov	2 040	4 851	2 952	9 843
Soudní okres Odry	1 541	3 501	2 020	7 062

Před samotným organizovaným odsunem byli němečtí obyvatelé soustředěni ve sběrných táborech. V okolí Opavy se nacházela sběrná střediska ve městech Bílovec, Bruntál, Jeseník, Krnov a Opava. V Opavě se vyskytovaly tábory na více místech – v budovách bývalé německé reálky ve Dvořákových sadech (dnes zde sídlí střední zdravotnická škola) a ve školní budově bývalé německé školy na Gabelsbergerově ulici (po roce 1945 Marxova, dnes Mařádkova). Němci do nich přicházeli sami. Národní výbor se měl postarat o přiměřené ubytování ve sběrném táboře, stravování, velký ohled se měl brát na těhotné ženy a děti.

Každá rodina nebo jednotlivá osoba musela být vyrozuměna o svém odsunu, vyrozumění muselo obsahovat: jméno hlavy rodiny a všech členů s jejich adresou; kde a kdy se mají shromáždit, co si s sebou mohou odvézt; jak mají uzavřít byt; co se má odevzdat na shromáždění a výstrahu, že poškození, zničení, ukrytí majetku nebo napomáhání k takovým činům bude stíháno. V den odsunu musely být doručeny odsunovaným osobám svolávací lístky, orgány okresního národního výboru se

¹⁸⁰ NA, fond Ministerstvo vnitra I - nová registratura 1936-1953, Praha, inv. č. 4148, k. 8056.

¹⁸¹ SOKA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 519, k. 641.

musely postarat, aby se tyto osoby ve stanovenou dobu odebraly na shromaždiště.¹⁸²

Mezi úkoly národního výboru patřilo: sestavit jmenný seznam osob, které se mají odsunout, s jejich přesnou adresou ve čtyřech stejnopisech („po jednom pro velitele transportu, pro místní národní výbor, pro oblastní osidlovací úřadovnu a pro orgán, který bude prověřen zjištěním a zajištěním majetku zanechaného odsunutými osobami“); zajistit strážní službu na shromaždišti a během transportu; určit velitele transportu; ustanovit osoby pro provádění osobní prohlídky a zavazadel. Muselo se dbát na to, aby osoby provinilé proti Československé republice, nebyly dány do odsunu a neunikly tak spravedlnosti.¹⁸³

Dozor nad zdravotním stavem mělo Ministerstvo zdravotnictví. Ve sběrných střediscích se kladl důraz na to, aby nedošlo k rozšiřování nakažlivých chorob. Před odsunutím vykonali zdravotní prohlídku němečtí lékaři (z toho důvodu se s jejich odsunem počítalo až na konec) za dozoru městského náčelníka lékaře MUDr. Jana Sanetříka. Stav prohlížených musel být po zdravotní stránce v pořádku, jinak by nesměli být připuštěni do transportu.

Na západní nádraží v Opavě byli Němci dovezeni nákladními vozy, ještě předtím auta dopravila zavazadla odsunovaným osobám. Na nádraží byl transport převzat vojenskými orgány, které později předaly soustředěné osoby spojeneckým armádám v Německu. Většina vlaků odjížděla ve večerních hodinách přes Ostravu-Svinov, Přerov, Českou Třebovou k česko-bavorským hranicím, tedy do amerického okupačního pásma v Německu.¹⁸⁴

V blízkosti hranic s Německem se zřídily odsuvné tábory, kde orgány spojeneckých armád převzaly transporty a dopravily je přes československé hranice. Pokud se odsunované osoby nacházely poblíž těchto táborů, nesoustřeďovaly se do sběrných táborů. Československá vojenská správa zajistila ubytování, zásobování, střežení a zdravotní zajištění.¹⁸⁵

Osoby nemocné, přestálé, neschopné chůze, duševně choré a těhotné ženy od sedmého měsíce se měly odsunovat nemocničními železničními vozy nebo

¹⁸² NA, fond Ministerstvo vnitra I - nová registratura 1936-1953, Praha, inv. č. 4148, k. 8056.

¹⁸³ NA, fond Ministerstvo vnitra I - nová registratura 1936-1953, Praha, inv. č. 4148, k. 8056.

¹⁸⁴ Oba odstavce ze ZA v Brně, fond ZNV Brno, inv. č. 652, k. 788, 791.

¹⁸⁵ NA, fond Ministerstvo vnitra I - nová registratura 1936-1953, Praha, inv. č. 4148, k. 8056.

nemocničními motorovými vozidly za spolupráce Československého červeného kříže.¹⁸⁶

Každý transport se skládal ze 40 vagonů po 30 lidech. Sice se uvádělo, že by měl obsahovat 1200 lidí, v prvních měsících tomu tak ještě bylo, ale později se toto číslo mírně zvýšilo nebo snížilo. Pro každý transport byl vyhotoven seznam odsunovaných osob. Každá osoba dostala přidělený vagon a číslo (rodiny se odsunovaly společně), v seznamu se dále uváděl věk, pohlaví, národnost, trvalé bydliště, zaměstnání, místo, kam by si přál odejít a poznámka (poslední dva sloupce byly většinou prázdné). Toto bylo sepsáno v českém, anglickém a německém jazyce, samotný seznam osob už byl jen v anglickém jazyce, jelikož cíl transportů byl většinou v americkém okupačním pásmu.

V tabulce lze vidět, jak vypadala část seznamu odsunovaných osob.¹⁸⁷

Č.	Jméno a příjmení	Stáří	Pohlaví	Národnost	Trvalé bydliště	Zaměstnání	Kam by si přál odejít?
3	Gasche Alois	51	M	Germany	Opava	painter	Freising
9	Svoboda Berta	30	W	Germany	Opava	in household	München

Mezi nejčastější mužská povolání patřila: úředník, obchodník, zemědělec, krejčí a dělník. Ženská povolání byla tato: úřednice, krejčová, ovšem nejvíce žen zůstalo v domácnosti. Jejich věková struktura se různila – maminky s malými dětmi, ženy ve středních letech i starší 60 let.

Na základě jmenných seznamů jsem sestavila tabulku odsunutých Němců do okupačních zón.¹⁸⁸ Tabulku jsem rozdělila podle věkových skupin do tří kategorií – první kategorie je od 0 – 14 let (děti), druhá od 15 – 60 let (lidé v produktivním věku) a třetí 61 a více (starší lidé). Ženy tvoří jeden řádek, muži druhý. Poslední sloupec udává celkový počet žen a mužů.

¹⁸⁶ NA, fond Ministerstvo vnitra I - nová registratura 1936-1953, Praha, inv. č. 4148, k. 8056.

¹⁸⁷ NA, fond Ministerstvo vnitra I - nová registratura 1936-1953, Praha, inv. č. 4148, k. 8119.

¹⁸⁸ Tabulky jsou sestaveny z NA, fond Ministerstvo vnitra I - nová registratura 1936-1953, Praha, inv. č. 4148, k. 8119.

Někdy se stávalo, že důležité údaje v seznamech (věk, značka „W“ a „M“) byly vlivem času vybledlé, a proto málo čitelné. Našlo se také několik případů, kdy u mužského jména byla značka „W“, i když mělo následovat „M“ a naopak. V takovém případě jsem se řídila jménem osoby a nepřihlížela ke značce. Z těchto důvodů se mohlo stát, že ne všechny osoby byly správně zařazeny, a v tom případě by počty nesouhlasily s oficiálními údaji, pokud byly pořízeny.

7.1 Transporty opavských Němců

První odsun opavských Němců se uskutečnil dne 29. dubna 1946. V transportu odjelo celkově 1 200 lidí, u devíti žen nebyl udán jejich věk, proto nejsou zaznamenány v tabulce.

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	115	564	120	799
muži	130	189	73	392

Druhý transport odjel 9. května 1946.

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	131	554	70	755
muži	132	257	56	445

Třetí odsun proběhl dne 3. června 1946, většina Němců se přihlásila do něj dobrovolně.

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	138	557	71	766
muži	118	264	52	434

Čtvrtý odsun se konal 17. června 1946, taktéž do něj se němečtí obyvatelé hlásili dobrovolně.

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	121	543	63	727
muži	136	289	48	473

Dne 4. července odjel pátý transport. Vesměs se v tomto transportu vyskytovali opavští Němci, čísla v závorce zaznamenávají počet německých příslušníků s trvalým bydlištěm ve Skrochovicích v opavském okrese.¹⁸⁹

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	144 (1)	514 (6)	76	734 (7)
muži	139 (1)	242 (3)	50	431 (4)

Šestý transport proběhl dne 6. srpna 1946. V tomto vlaku byl zařazen také vagon Červeného kříže, ve kterém byly umístěny především osoby staršího věku (výjimku tvořily dvě mladé ženy).

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	133	536	111	780
muži	113	236	74	423

Dne 17. srpna se uskutečnil sedmý odsun. Šlo o poslední transport složený jen z opavských Němců. Následující transporty byly složeny převážně z příslušníků německé národnosti z okolí.

¹⁸⁹ Dle údajů by mělo být odsunuto 1207/8 lidí, ale chybí seznam osob z vagonu čísla 40, který se nenacházel v Národním archivu.

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	110	523	157	790
muži	102	211	82	395

Celkový počet opavských Němců v těchto sedmi transportech činil 8 353. V každém z nich byl počet žen vyšší zhruba o polovinu než počet mužů, vždy odjíždělo okolo 1 200 osob, množství žen se pohybovalo v rozmezí od 700 do 800.

Poměr mezi muži a ženami se vyrovnával jen v dětské kategorii, v ostatních převažovaly ženy. Nízký počet německých mužů je zapříčiněn důsledky světové války, do které muži museli narukovat, a mnoho z nich v ní padlo, zůstalo v zajetí nebo se nevrátili zpět do Opavy. Nebylo výjimkou, že v transportech se vyskytovaly i několikaměsíční děti. Nejméně osob se nacházelo ve věku od 61 let a více.

Opavské sběrné středisko se stalo také centrem odsunovaných osob z okolních vesnic a obcí, ti také odjížděli z opavského vlakového nádraží. Jelikož se počty německých příslušníků zmenšily, docházelo ke kombinovaným transportům, kdy docházelo k doplňování Němců i z dalších obcí a vesnic. Jeden takový odsun se uskutečnil dne 14. srpna. Jen 74 osob mělo trvalé bydliště v Opavě, zbytek bydlel v okolních obcích. Většina odsunovaných Němců se nacházela v opavském okrese, v některých případech i z ostravského.

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	10	38	3	51
muži	6	14	3	23

Dne 4. září proběhl odsun kombinovaným způsobem – podílel se na něm opavský a krnovský okres. Sběrné místo pro krnovské Němce se nacházelo v Krnově-Cvilín. Železniční traťové velitelství z Olomouce poslalo 20 vozů do Opavy a 20 do Krnova. Místní národní výbor v Opavě se postaral o jídlo. Po čtvrté hodině večerní vlak dorazil do Krnova, kde naložil 603 německých obyvatel. Po dvou hodinách se

vydal směrem na Bruntál, Olomouc, Zábřeh, Českou Třebovou k česko-bavorským hranicím.¹⁹⁰

V první tabulce je zaznamenán počet odsunutých opavských Němců, v druhé z okresu Opava-venkov. Nejvíce německých občanů bylo vysídleno z obcí: Bílovec (43 lidí), Holasovice (28), Staré Lublice (21), Odry (20), Nový Dvůr (14), Čermná (12), z dalších asi 30 obcí odjelo méně než 11 lidí.

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	23	148	25	196
muži	31	85	11	127

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	24	122	18	164
muži	37	88	18	143

Dne 10. září proběhl odsun slabomyslných a duševně chorých Němců ze Zemské léčebny pro duševně a nervově choré v Opavě. Ústavní lékaři vybrali pacienty, kteří měli být odsunuti. Kromě nich odjeli také dva němečtí lékaři s rodinami. Odsunuto bylo 125 sudetských Němců a 49 říšských Němců. V podvečerních hodinách vlak vyjel směrem na Krnov, Bruntál, Olomouc do ruského okupačního pásma v Německu.¹⁹¹ Mimo jiné se na odsunu pacientů podíleli také zaměstnanci Zemské léčebny pro duševně a nervově choré v Opavě, vykonávali přípravné práce pro odsun. Jmenovitě šlo o Augusta Kukelku, Roberta Gilla, Editu Moslerovou, Josefa Kubánka a Josefa Ertela.¹⁹²

Dne 12. října byli soustředěni Němci z bílovického a opavského politického okresu a z Opavy.¹⁹³ Z Opavy odjelo 424 lidí, v tabulce je zaznamenáno jejich věkové

¹⁹⁰ ZA v Brně, fond ZNV Brno, inv. č. 652, k. 792.

¹⁹¹ ZA v Brně, fond ZNV Brno, inv. č. 652, k. 792.

¹⁹² SOkA v Opavě, fond ÚNV Opava, inv. č. 624, k. 659.

¹⁹³ ZA v Brně, fond ZNV Brno, inv. č. 652, k. 795.

rozdělení. Ve jmenném seznamu chybí vagon číslo 19, u dvou jmen z Opavy není uveden věk a 5 jmen je nečitelných, proto nejsou tyto osoby do tabulky zahrnuty.

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	33	186	31	250
muži	42	114	18	174

Tato tabulka představuje odsunované lidi z okolních obcí. Nejvíce z nich pocházelo z obcí - Třebom, Sudice (přes sto osob), Jistebník, Kobeřice (kolem 50). Do transportu byly zařazeny osoby z dalších asi 50 obcí.

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	76	272	44	392
muži	98	215	30	343

Dne 10. září 1946 byl proveden odsun uprchlíků, kteří se na konci války nacházeli v Opavě a Opavě-venkov, před odsunutím byli soustředěni v budově reálného gymnázia v sadech Svobody. Jednalo se o 254 osob, dalších 94 osob odjelo z Krnova. Věkové rozdělení Němců odjíždějících z Opavy vypadalo takto:¹⁹⁴

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	44	96	3	143
muži	38	69	4	111

Celkově proběhlo sedm transportů, které se skládaly jen z opavských Němců (vyjma 11 osob se Skrochovic). Od druhé poloviny roku 1946 se v transportech mísili opavští Němci s Němci z okolních obcí a vesnic. V tabulce níže jsou zaznamenány celkové počty vystěhovaných opavských Němců ze sedmi transportů, ze 14. srpna,

¹⁹⁴ SOKA Opava, fond Opava-venkov, inv. č. 362, k. 359.

4. září a 12. října. Jestliže zahrneme i osob vystěhovaných během neorganizovaného odsunu, jednalo by se asi o 11 000 odsunutých Němců.

Počet žen značně převažoval nad počtem mužů. Ve věkové kategorii 15 – 60 let bylo jejich množství více než dvojnásobné. Dětská kategorie byla poměrně vyrovnaná.

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	925	3 977	696	5 848
muži	907	1 787	449	3 317

Dodatečný odsun

Dne 15. září 1948 proběhl dodatečný odsun do amerického pásma přes Karlovy Vary. Z Opavy se jej účastnilo 47 osob.¹⁹⁵ Je pravděpodobné, že vlaky nabíraly účastníky po celé republice, jelikož jich už bylo méně než na začátku organizovaného odsunu. Jednalo se především o rodiny s dětmi nebo starší manželské páry. Tento transport byl poměrně vyrovnaný v počtu mužů a žen určených k odsunu, ale účastnilo se ho nezvykle mnoho malých dětí.

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	2	17	6	25
muži	11	6	5	22

Tři osoby byly odsunuty do bruntálského sběrného střediska, z něhož byli transportováni do sovětského pásma. Tři lidé z Opavy se odebrali z republiky přes Sběrné středisko Lešany do amerického pásma 21. října. Dne 19. listopadu 1948 odjela samostatně do amerického pásma v Německu pětičlenná rodina. O pět dní později odjely dvě ženy přes Bruntál taktéž do amerického pásma, jedna z nich měla český původ. Dne 14. prosince odjela jedna žena do Kleinaleben v Sasku-Anhaltsku v sovětském pásmu. Dva lidé odešli samostatně na vystěhovalecký pas 4. ledna

¹⁹⁵ SOKA Opava, fond ONV Opava – venkov, inv. č. 361, k. 359.

1949 do americké zóny. Ilegálně opustilo republiku v roce 1948 15 osob, jejichž cesta směřovala taktéž do amerického pásma.¹⁹⁶

Většina transportů do amerického okupačního pásma měla cíl v Bavorsku, opavské odsuny nebyly výjimkou. Mnoho opavských Němců odešlo do bavorského města Bamberg. V roce 1955 zde byl založen spolek „Heimatkreisgemeinschaft Troppau“, který má za úkol usilovat o soudržnost bývalých německých obyvatel z Opavy a okolí. Sdružení vydává také měsíčník „Troppauer Heimat-Chronik, Beiträge zur Heimatgeschichte und zur Pflege der alten Heimatgemeinschaft des Oppa- und Altvaterlandes“. Časopis pojednává o historických, kulturních a politických tématech Opavy. V roce 1958 město Bamberg převzalo záštitu nad vystěhovanými Opavany. Každé dva roky dochází k národnímu setkání vystěhovaných Němců a Opavanů.¹⁹⁷

Celkový počet odsunutých Němců není přesně znám, jelikož v době tzv. divokého odsunu se nepořizovaly soupisky odsunovaných obyvatel, někteří odcházeli za hranice ilegálně nebo se přes ně vraceli zpět do Československa. Ze sběrných středisek se údajně vypravilo 1 115 transportů do americké zóny v Německu (665 do Bavorska a 450 do Hessenska a Bádenska-Württemberska) s celkem 1 225 000 Němci. Americká strana uváděla od ledna do listopadu 1946 celkem 1 334 856 Němců přesídlených do jejich pásma. Československá republika disponovala těmito údaji: počet Němců transportovaných do americké zóny činil od podzimu do konce roku 1946 1 420 000 – 1 450 000 osob.¹⁹⁸

Československá vláda prozatím nepočítala se zapojením německých občanů do aktivního politického života. Volební zákon z roku 1948 totiž nezavedl volební právo pro občany německé a maďarské národnosti. Situace se zlepšila po několika letech.¹⁹⁹ Vláda se rozhodla zrušit platné předpisy o navrácení státního občanství a nahradit je jediným, jehož cílem bylo ulehčit a zrychlit přijetí československého

¹⁹⁶ SOKA Opava, fond Opava-venkov, inv. č. 361, k. 359.

¹⁹⁷ www.troppau-opava.de [4. 3. 2013]

¹⁹⁸ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 235.

¹⁹⁹ Kaplan, K.: Pravda..., c. d., s. 155.

státního občanství. Žadatel musel splnit podmínku, že se „stane řádným občanem, který se podílí na budovatelském úsilí československého pracujícího lidu“.²⁰⁰ Stále však byl Němcům omezován přístup ke vzdělání v německém jazyce a kulturním hodnotám, nemohli užívat mateřštinu na veřejných místech atd. V roce 1953 získali všichni němečtí příslušníci československé státní občanství.²⁰¹

Ministerstvo zahraničních věcí v roce 1949 vyhodnotilo dokončený odsun. Ve své zprávě uvedlo, že byl proveden lidsky, spořádaně, tedy v souladu s usnesením vítězných velmocí na Postupimské konferenci. Ve zprávě ministerstvo nepopírá násilnosti, které se na Němcích udály ihned po skončení války a během tzv. divokého odsunu, ale přičítá je na vrub prožité války a tomu, že správní aparáty nebyly v důsledku války a okupace v provozu, a nemohly tak zabránit násilnostem. Zákon číslo 115/46 Sb. praví, že činy spáchané od 30. září 1938 do 28. října 1945, jejichž cílem byl boj za svobodu Čechoslováků, jsou beztrestné.²⁰²

²⁰⁰ Staněk, T.: Tábor..., c. d., s. 183.

²⁰¹ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 380.

²⁰² Beneš, E.: Odsun..., c. d., s. 76.

8. Stav Němců v roce 1946²⁰³

Specialisté

Směrnice ministerstva vnitra z 8. června 1945 vyjmula ty německé zaměstnance, kteří byli nepostradatelní pro chod důležitých podniků a závodů. Bylo velmi důležité, aby se nenarušila průmyslová výroba regionu a zemědělské práce. Nejvíce německých zaměstnanců se nacházelo v průmyslu železa a kovů, v textilním, báňském, sklářském a chemickém průmyslu. Pracovní úřady a správní orgány na žádost vedení závodů a podniků rozhodovaly o ponechání německých zaměstnanců. Předpokládalo se, že odborníci a specialisté se svými rodinami v republice zůstanou, ale nebylo jasné, jaké by mělo být jejich sociální a právní postavení. V květnu 1946 se počet tzv. nepostradatelných Němců vyšplhal na 60 000 osob. I přes tato opatření se závody a průmysl potýkaly s nedostatkem pracovních sil, část podniků se přemístila do jiných krajů, některé ukončily svou činnost či ji pozastavily.²⁰⁴

Tabulka zachycuje početní stav specialistů v hornictví a průmyslu s ochrannými legitimacemi k 1. listopadu 1946.²⁰⁵ Nejvíce se jich nacházelo v obvodu oblastní osídlovací úřadovny v Opavě, téměř o polovinu méně jich pobývalo v ostravském obvodu.

obvod oblastní osídlovací úřadovny	specialisté	rodinní příslušníci	celkem
Olomouc	867	1 565	2 432
Opava	881	1 977	2 858
Ostrava	536	1 042	1 578

Ke dni 12. prosinci 1946 bylo v Opavě jedenáct německých osob, které měly legitimaci specialistů – František Drzymala, Josef Doleží, Gustav Jahn, František Haslinger, Rudolf Heider, Karel Schwarzer, Zdeněk Bindík, Vilém Šuster, Otto Gold,

²⁰³ Tabulky jsou sestaveny na základě údajů ze SOKA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 533, k. 645.

²⁰⁴ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 155 – 156, 293, 295.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 310.

Karel Jedlička, Robert Hansel. Také nejbližší rodinní příslušníci specialistů (manželka, děti) byli chráněni před odsunem, jejich počet dosáhl 18 lidí. Otto Gold byl v říjnu 1949 propuštěn ze zaměstnání a už nebyl praceschopný kvůli silné nahluchlosti, proto se rozhodl dobrovolně se vystěhovat do amerického pásma v Německu dne 3. listopadu 1949.²⁰⁶

Prozatímní osvědčení a vynětí cestou milosti

Padesát devět Němců dostalo prozatímní osvědčení o československé státní příslušnosti, nejčastěji šlo o ženy a muže v produktivním věku. Celkově bylo více mužů, ale největší zastoupení měla kategorie žen 15 -60, nejméně bylo dětí.

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	1	19	5	25
muži	6	17	11	34

Ministerstvo vnitra rozhodlo o vynětí z odsunu cestou milosti u 39 opavských Němců (první tabulka), u jedné ženy povolilo odklad odsunu. Vynětí se ponejvíce týkalo starších osob, většina z nich se narodila v 70. letech 19. století. Ale ne všechny osoby narozené v 70. a pozdějších letech dostaly výjimku Ministerstva vnitra. Existoval seznam 36 nemocných a přestárých osob (druhá tabulka), na které se i přes jejich věk vztahoval odsun. Přes 29 z nich bylo starších 60 let, nejstarší osoba dosáhla 88 let.

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	0	12	16	27
muži	1	6	5	12

²⁰⁶ SOKA Opava, fond JNV Opava, inv. č 282, k. 69.

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	0	7	23	30
muži	0	0	6	6

Židé

V roce 1939 žilo v Československu kolem 357 000 osob židovského vyznání, z československých občanů uvedlo židovskou národnost 30 002 osob. Před druhou světovou válkou se útky a vystěhováním z Československa zachránilo 33 000 – 35 000 Židů (např. odešli do Velké Británie, Palestiny). Po skončení války se jich vrátilo do Československa z exilu a koncentračních táborů 50 000 – 56 000. Po prožitých válečných hrůzách se mnoho z nich chtělo vystěhovat do ciziny. Ve znovuobnoveném Československu nechtěli politici pokračovat v rasové diskriminaci. Ovšem vůči německým Židům se ve většině případů (krom uznaných antifašistů) postupovalo jako s německým obyvatelstvem, což vzhledem k jejich osudu bylo značně kruté.²⁰⁷

Židé hlásící se k německé národnosti odešli z republiky na základě směrnic pro antifašisty a Rakušany. Ostatní Židé se mohli dobrovolně vystěhovat do jiného státu, nebo se integrovat s Čechy. Směrnice Ministerstva vnitra ze září 1946 platná pro Židy německé národnosti přikazovala, aby se osoby „židovského původu“ nezařazovaly do transportů, i když se v roce 1930 přihlásily k německé národnosti. Na konci roku 1946 jich žilo v Čechách 1 536 a na Moravě a ve Slezsku 340. Nejvíce z nich pobývalo v obvodech oblastních úřadoven se sídly v Praze (621), Litoměřicích (435), Liberci (227), Karlových Varech (117), Brně (115) a Opavě (97).²⁰⁸

Počet opavských Němců židovského původu a vyznání nebyl nijak veliký. Jejich početní stav dosahoval ke konci roku 1946 pouze k 26 osobám. Nejmladšímu bylo 15 let, nejstaršímu 79. Všechny osoby židovského vyznání byly německé národnosti židovského původu, někteří z nich položidé. Přestože prozatím neměli vyřízené československé občanství, směli pobírat české potravinové lístky. Českou

²⁰⁷ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 163 – 165.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 340 – 343.

řeč ovládali nedokonale nebo vůbec ne, jelikož většina z nich vychodila německé školy, i když mezi nimi existovaly výjimky. Všichni si zažádali o navrácení československého státního občanství.²⁰⁹

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	0	12	4	16
muži	0	7	3	10

8.1 Srovnání s jinými okresy

Ke konci roku 1946 bylo podle údajů²¹⁰ odsunuto 8 953 z oblasti Opava-město, v porovnání s okolními velkými městy to bylo téměř nejméně vystěhovaných Němců. Nejvíce příslušníků německé národnosti se transportovalo z bruntálského a krnovského okresu (jejich množství přesahovalo 30 000), taktéž z opavského venkova odešlo mnoho lidí. Celkový počet odsunutých Němců z šesti okresů činil 140 908 lidí.

Z tabulky je patrné, že se konec odsunů Němců z Československa chýlil ke svému ukončení, jelikož již nezbývalo mnoho Němců k odsunutí. Jejich počet se pohyboval mezi 75-363, průměrně se jich mělo ještě odsunout 220. Dohromady chybělo k odsunutí koncem roku 2 715 osob.

Nejméně osob příslušelo do kategorie „Židé“. Celkově ve všech okresech pobývalo jen 148 židů. V Opavě-městě jich zůstalo 26, daleko méně jich bylo v Bílovci, Bruntále a Novém Jičíně – pouze po třech v každém z nich. Největší skupinou osob, která směla zůstat, je kategorie „smíšená manželství“. Nejvíce osob ve smíšených manželstvích se nacházelo v okrese Opava-město, Opava-venkov a Ostrava. Jejich počet přesáhl 2 000. Naopak nejméně lidí ve smíšených manželstvích žilo v Bílovci a Bruntále.

Další větší skupinkou mezi zůstávajícími Němci tvořili specialisté a jejich rodinní příslušníci. Ve městě Opava však jejich počet byl o hodně menší než v ostatních okresech, dokonce nejmenší. Taktéž v okrese Opava-venkov jejich počet

²⁰⁹ SOKA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 525, k. 644.

²¹⁰ Tabulka pochází ze ZA v Opavě, fond ZNV, exp. Ostrava, inv. č. 362, k. 294.

nebyl příliš vysoký. Nejvíce specialistů a jejich rodinných příslušníků se nacházelo v ostravském okrese.

Celkově mělo zůstat poměrně velké množství německých příslušníků vzhledem k ostatním okresům v Ostravě a v Opavě-venkov, jejich počet zde přesáhl 1 000 osob. Taktéž v okrese Opava-město mělo setrvat poměrně hodně Němců – 816. Nejméně jich smělo pobývat v Bruntále. Ve srovnání s počty Němců po skončení války byl jejich zamýšlený zůstatek ke konci roku 1946 zanedbatelný. Z těchto čísel lze usoudit, že záměr odsunout co největšího množství německých obyvatel, se podařilo splnit.

Tabulka č. 1

okres	počet odsunutých Němců	Němci, kteří mají být odsunuti	Počet Němců, kteří zůstanou					
			specialisté	rodinní příslušníci	osvědčení o čl. příslušnosti	smíšená manželství	Židé	celkem má zůstat
Bílovec	9 105	75	125	214	120	3	3	465
Bruntál	31 224	236	114	91	5	3	3	216
Krnov	34 650	132	45	80	93	274	58	550
Nový Jičín	26 320	1 421	41	61	6	467	3	578
Opava-město	8 953	238	11	18	59	702	26	816
Opava-venkov	23 238	250	26	53	219	894	8	1200
Ostrava	7 418	363	245	483	140	510	47	1425
celkem	140908	2 715	607	1000	642	2 853	148	5250

Dne 16. října 1948 se počet německých obyvatel vzhledem ke konci roku 1946 značně změnil (tabulka č. 1). V tabulce níže (tabulka č. 2) lze vidět, jak tento stav vypadal, ale některé kategorie jsou odlišné než v předchozí tabulce.²¹¹

Téměř o třetinu se snížil počet osob žijících ve smíšeném manželství v okrese Opava-město, dokonce o dvě třetiny se zmenšil v okrese Opava-venkov. Na rozdíl od

²¹¹ ZA v Opavě, fond ZNV, exp. Ostrava, inv. č. 362, k. 296.

kategorie smíšených manželství se kategorie specialistů zvýšila, z 11 na 19 v okrese Opava-město, z 26 na 70 v okrese Opava-venkov.

Po skončení organizovaného odsunu v roce 1946 pokračovaly dodatečné odsuny do Německa, přesuny do vnitrozemí a vyřízení úspěšných žádostí o československé občanství. Tímto se snížily počty Němců nejen v Opavě.

Tabulka č. 2

	Němci	z toho			osoby ve smíšeném manželství
		specialisté	antifašisté	říšští Němci	
Krnov	69	-	-		208
Opava-město	616	19	208	70	535
Opava-venkov	1 046	70	72	196	312

9. Některé specifické kategorie německých obyvatel

9.1 Žádosti o vynětí z protiněmeckých opatření

Po skončení války, kdy se počítalo s odsunem Němců, se mezi nimi objevovaly snahy o uznání české národnosti nebo o možnosti vynětí z odsunu. O žádosti o vyjmutí rozhodoval Národní výbor v Opavě na základě šetření Úřadu Národní bezpečnosti Opava. Žadostí o vynětí z odsunu či omezení protiněmeckých opatření bylo ke konci války z řad Němců poměrně hodně. Ale ne všechny byly vzhledem k různým okolnostem kladně vyřízeny.

Již koncem června 1945 požádala Němka Adela Heidrychová o vyjmutí z nařízení o Němcích, o ponechání živnosti a majetku. Ve zprávě píše, že je německé národnosti, ale že nikdy nebyla fanatickou Němkou. Za německé okupace byla odstrkována, jelikož podle svých slov „nejsem v partaji“. „Můj zájem se soustřeďoval na zahraniční práci Čechoslováků a čekala jsem s netrpělivostí, kdy jako loyální němka, budu zároveň s Čechy vysvobozená a budu moci opět svobodně pracovati...“ Ve své zprávě se odvolávala na české svědky, kteří by se za ni zaručili. Zpráva Úřadu Národní bezpečnosti při šetření zjistila, že Adela Heidrychová vychodila dvě české obecné školy a šest tříd německých, je národnosti německé, po zabrání Opavy vstoupila do NSV. Z důvodů německé národnosti a členství v NSV byla její žádost o vyjmutí zamítnuta.

Josefa Eliášová dostala povolení nenosit označení „N“ a pobírat potravinové lístky, českou národnost však neměla přiznanou. Jako Češka se provdala za německého manžela, z kterého se stal přívrženec nacistického režimu. Po roce 1939 ji tchán bez jejího souhlasu přihlásil k německé národnosti, své děti ale učila českému jazyku. Národní výbor jí českou národnost přiznal. Zdeňka Fasselová si taktéž zažádala o kladné vyřízení žádosti. Při prošetřování se zjistilo, že byla vedena jako osoba německé národnosti, organizovala se v SdP, NSDAP. Celá její rodina byla již před rokem 1938 nacistického smýšlení. Vzhledem k těmto okolnostem se této žádosti nevyhovělo.

Wilhelm Ulrich chtěl být propuštěn z pracovního tábora a nenosit označení „N“. Za druhé světové války byl hodnocen Němci jako politicky spolehlivý, byl také

členem NSDAP. Vzhledem k těmto okolnostem byla jeho žádost zamítnuta.²¹² Josef Krischke chodil do německých škol, oženil se s Českou, která již měla dvě děti. Byl členem SdP a NSDAP, on sám toto členství popíral, avšak vlastnoručně psaná žádost ho usvědčila ze lži. Přesto národní výbor jeho žádosti o českou národnost prozatímně vyhověl.²¹³

9.2 Vynětí z odsunu cestou milosti²¹⁴

Pokud německý příslušník nechtěl opustit Československou republiku, existovala možnost požádat Ministerstvo vnitra o vynětí z odsunu cestou milosti, projednávání trvalo povětšinou několik měsíců. Tuto možnost využili i opavští němečtí obyvatelé.

V letech 1948 – 1949 Ministerstvo vnitra udělilo 12 lidem vynětí z odsunu cestou milosti. Ponejvíce se jednalo o osoby původně německé národnosti, které žily ve svazku s Českou/Čechem, i přes tuto skutečnost ne všichni ovládali dokonale český jazyk. Stávalo se také, že i lidé původem české národnosti, žádali o vynětí z odsunu. Žádost o toto povolení nepodávali ti, kteří chtěli zůstat, ale jiní lidé (nejčastěji manželé/manželky). Po kladném vyřízení si zažádali o československé státní občanství.

O vynětí z odsunu žádali například manželé Maternovi, kteří byli během války členy NSDAP, manžel navíc v SS. Ale i tak dostali povolení zůstat dne 7. ledna 1948, poté chtěli získat československé státní občanství. Antonín Stejskal žil s Českou Hedvikou Fišerovou, i když v Německu se nacházela jeho manželka se synem. Žádost o jeho vynětí podala jeho přítelkyně, kladně byla vyřízena 20. února 1948. Gertruda Losertová měla německou národnost, se svým neznámým manželem byla v rozvodovém řízení. Žila ve vztahu s Čechem Richardem Kohutkem, kterému porodila dvě dcery. Gertruda a její dcery pobíraly české potravinové lístky, vyřizovaly si žádost o československé občanství. Mariana Linhartová byla původem české národnosti, avšak hrozilo jí odsunutí. O vynětí z odsunu cestou milosti požádal její otec, k úspěšnému vyřízení došlo 27. ledna 1948. Bedřiška Strohalmová byla německé národnosti, český jazyk příliš neovládala, i když byla provdaná za českého

²¹² Vše z SOKA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 512, k. 640.

²¹³ SOKA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 513, k. 640.

²¹⁴ SOKA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 535, k. 646.

manžela. Po smrti svého manžela pobírala české potravinové lístky. Z odsunu byla vyňata dne 31. prosince 1948.

9.3 Antifašisté

Poválečná situace nerozlišovala mezi aktivními nacisty a jejich příznivci a antifašisty. Zahraniční účastníci odboje se vraceli domů s obavami, ale českoslovenští politici prohlašovali, že se k nim národ pro jejich věrnost a statečnost zachová přátelsky. Mnozí z nich se po návratu zapojovali do veřejného života, někteří se stali členy národních výborů a chtěli se podílet na očištění pohraničí od aktivních nacistů. V místech s velkou koncentrací německého obyvatelstva vznikly antifašistické výbory (antify), obhajovaly zájmy lidí a rodin, kteří bojovali proti nacismu a byli pronásledováni.²¹⁵

Toto relativně poklidné období pro antifašisty však netrvalo dlouho. Velmi silně se protiněmecká nálada rozšiřovala i na německé antifašisty a brzy se přestalo rozlišovat mezi aktivně působícími nacisty a odpůrci fašistické moci. Vláda však proti útokům na ně nezakročila. Velkým problémem bylo také vymezení pojmu antifašista, dlouhou dobu nebylo orgány upřesněno, kdo měl být považován za antifašistu. Krátce po osvobození byli za ně pokládáni členové Komunistické strany Československa a Německé sociálně demokratické strany dělnické v Československu (DSAP), museli však svoje členství doložit, a také osoby navrátilší se z vězení a koncentračních táborů. Pokud byli uznáni za antifašisty, měli nárok na stejné přiděly potravin jako Češi, byli vyjmuti z odsunu, z pracovního nasazení aj. Místní národní výbory a bezpečnostní referáty okresních národních výborů měly na starost prověřování antifašistů.²¹⁶

Ústavní dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. ze dne 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské k tomu říká: „Osobám, které prokáží, že zůstaly věrný Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem, zachovává se československé státní občanství.“ Němci, kteří

²¹⁵ Kaplan, K.: Pravda..., c. d., s. 155 – 6. Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 143.

²¹⁶ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 142 – 143.

ztratili československé státní občanství, mohli o něj zažádat ve lhůtě od 10. srpna 1945 do 10. února 1946.²¹⁷

Rozhodování o zachování či vrácení československého státního občanství antifašistům se lišilo podle místa pobytu. Jiná situace byla v pohraničí, ve vnitrozemí, mezi okresy, městy a vesnicemi. Velký vliv na zacházení s antifašisty mělo jejich chování před válkou a během ní. Starousedlíci z řad českého obyvatelstva měli mnohem bližší vztahy s Němci než nově přicházející, kteří přišli z jiného kulturního a sociálního prostředí, a jejich styky s Němci již nebyly tak důvěrné. O udělování státního občanství rozhodovaly politické, místní a také osobní zájmy členů komise.²¹⁸

V dobových tiskovinách se objevují zprávy o nezákonném chování vůči antifašistům – protiprávní zabavování majetku, odmítání výdeje potravinových lístků, legitimací a jiné. Velká část československých občanů kladně přivítala odchod antifašistů.

Kvůli dlouhému čekání na zachování československého občanství podalo poměrně hodně antifašistů žádosti o dobrovolný odsun. Do listopadu 1946 odešlo z Československa do americké okupační zóny v Německu asi 68 tisíc německých sociálně demokratických antifašistů, do sovětské zóny kolem 5 400. Necelých 50 tisíc komunisticky smýšlejících antifašistů zamířilo do sovětské okupační zóny, velmi malá část do americké.²¹⁹

Vláda se rozhodla, že nejlepší pro ně bude jejich odchod z Československa. Němci - antifašisté se mohli dobrovolně přihlásit k vystěhování. Odejít směli antifašisté, kteří byli před okupací členy strany komunistické nebo německé sociálně-demokratické strany dělnické. Soupis těchto osob dostaly na starost okresní sekretariáty příslušných politických stran.

Ministerstvo vnitra po prošetření osob podle dostupných německých kartoték zločineckých organizací smělo do seznamu zasahovat. Původně seznam opavských antifašistů obsahoval 615 jmen, Ministerstvo vnitra jej zúžilo na 361.

²¹⁷ klempera.tripod.com/33_1945.htm [4. 10. 2012]. Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 102.

²¹⁸ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 147 – 148.

²¹⁹ Kaplan, K.: Pravda..., c. d., s. 158. Tomáš Staněk ve své knize Odsun Němců z Československa 1945 – 1947 uvádí okolo 95 000 antifašistů.

Pokud byl vyškrtnut živitel nebo hlava rodiny, automaticky byl vymazán i zbytek rodiny. Okresní národní výbory do něj směly zasahovat, jestliže osoby byly členy některých německých organizací.

Seznam antifašistů německé sociálně-demokratické strany, kteří se přihlásili k dobrovolnému odsunu v okrese Opava, činil necelých tři sta osob. Jejich přesuny do Německa probíhaly v roce 1948.²²⁰

9.4 Rakušané

Pokud se rakouští občané neprovinili proti republice, netýkalo se jich opatření vůči Němcům. Mohli zvolit dobrovolný odchod z Československa, někdy byli zařazeni do lokálních transferů. Prověření Rakušané disponovali řadou výhod (např. stejné potravinové lístky jako českoslovenští občané), ale někdy docházelo k porušování těchto směrnic. Provinilí Rakušané byli považováni za osoby německé národnosti a hrozilo jim odsunutí.²²¹

V Opavě se vyskytovali i občané, kteří měli či chtěli získat rakouské státní občanství. Jejich množství vzhledem k celkovému počtu obyvatel bylo velmi nízké, takřka zanedbatelné. Někteří z nich neovládali český jazyk, ale pobírali české potravinové lístky. Pokud měli v úmyslu odjet do Německa či Rakouska, vláda jim v tom zpravidla nebránila a povolila jim vycestovat. Avšak většina z nich se rozhodla zůstat v Československu.

Odjezdy do Rakouska probíhaly již v roce 1946. Jelikož šlo o osoby německé nebo rakouské národnosti, potřebovaly povolení k vycestování z republiky. Hildegarda Fröschlová odjela do Hernbaumgartenu v Rakousku za účelem repatriace. Každá osoba odjíždějící z republiky musela sestavit seznam svých věcí, které si s sebou odvezou. Dalších šest žen a dvě malé děti se odstěhovaly do Vídně.²²²

Vystěhování rakouských občanů pokračovalo také v roce 1949. Mezi ty, kteří se rozhodli odcestovat z republiky, patřila Waltraud Akermanová se synem. Dne 16. srpna 1949 dostali povolení vystěhovat se do amerického pásma v Německu. Anna Hararová odjela přes Cheb do Německa dne 18. srpna 1949. Štěpánka Denková

²²⁰ SOKA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 516, k. 641.

²²¹ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 160 – 161, 332 - 333.

²²² SOKA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 545, k. 646.

získala povolení opustit Československo a přesídlit do Vídně za svým manželem a rodinou. Hermína Kristová taktéž odjela do Vídně. I když se jednalo o rakouské občanky, ne všechny ženy zamířily do Rakouska. Jejich cílovým místem se také stalo Německo.²²³

Tabulka zachycuje stav rakouských občanů v Opavě v roce 1949. Tak jako v jiných kategoriích i v této dominovaly ženy, a to téměř o 3/4. Nejvíce rakouských občanů se nacházelo ve věkové hranici 15 – 60, tradičně nejméně měla zastoupení kategorie dětí.

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	4	33	13	50
muži	5	6	4	15

9.5 Osoby přestálé a nemocné

Dne 13. září 1946 bylo z Městského starobince a chorobince odsunuto 43 příslušníků německé národnosti do sběrného střediska v Kunčicích. Z toho bylo jen 8 mužů, zbytek transportu tvořily ženy.²²⁴

Ze jmenného seznamu přestálých a nemocných osob německé národnosti z roku 1947 je patrné, že 45 osob bylo určeno k odsunu.²²⁵ Jednalo se buď o jednotlivce, nebo manželské páry. Z uvedené tabulky je vidět, že šlo převážně o postarší osoby. Zvláště pro nemocné a staré osoby byla cesta do Německa namáhavá a vyčerpávající. Když se podíváme do tabulky níže na věkové rozložení, zjistíme, že nejvíce lidí bylo ve věku mezi 60 a 80 lety, dokonce dvě ženy se blížily k věkové hranici 90 let.

	do 50	do 60	do 70	do 80	do 90	celkem
ženy	4	6	10	13	2	35
muži	0	3	3	4	0	10

²²³ SOkA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 525, k. 644.

²²⁴ SOkA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 516, k. 641.

²²⁵ SOkA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 530, k. 645.

V říjnu 1948 Ministerstvo vnitra schválilo seznam přestárlých osob německé národnosti, které se měly dostavit do oblastního sběrného střediska v Mohelnici (okres Zábřeh na Moravě). Jejich umístění bylo především charitativní povahy za účelem poskytnutí přístřeší a výživy opuštěným a přestárlým osobám, které neměly žádný zdroj peněz. Národní výbor dostal na starost jejich dopravu i s movitým majetkem. Nebylo proto nutné dopravovat osoby, které se dokázaly samy o sebe postarat nebo měly zajištěný přísun peněz.²²⁶

9.6 Smíšená manželství

V Československu existovalo mnoho manželství, ve kterých byl jeden z manželů německého původu. V takovém případě měla být rodina vyjmuta z odsunu. Ale často se stávalo, že do odsunu se dostali také rodilí Češi a Češky. Německé manželky a nezletilé děti si mohly požádat o navrácení československého státního občanství do šesti měsíců od 10. srpna 1945. Podmínkou pro ženy bylo, aby manželství stále trvalo, pro děti bylo nutné, aby byli rodiče na živu, nebo aspoň ten, který byl československým občanem.

Stávalo se, že německé manželky Čechů a Slováků, kteří za války obdrželi německou státní příslušnost, byly se svými manželi odsunuty. Pokud se prokázalo, že partner se přihlásil k německé národnosti pod nátlakem, netýkala se jich restriktivní opatření vůči Němcům. České ženy provdané za Němce byly během druhé světové války považovány za Němky, i když mnohé z nich se hlásily k české národnosti a česky vychovávaly také své děti. V dekretu č. 33/1945 Sb. se Češkám provdaným za Němce ponechalo československé státní občanství, pokud se ovšem dobrovolně nepřihlásily k německé národnosti.

Krátce po skončení války se národnostně smíšená rodina považovala za německou. Kvůli tomuto rozhodnutí se mnoho českých žen a dětí dostalo do odsunu, uplatňovaly se proti nim také opatření vůči Němcům. Výnos Ministerstva vnitra z 15. listopadu 1945 rozlišoval, zda česká manželka německého manžela získala německé občanství dobrovolně, nebo pod tlakem okolností. Bylo také důležité, jestli se manželství uzavřelo před 10. srpnem 1945 a jestli manžel byl v době sňatku československým občanem nebo by jím byl, kdyby nedošlo

²²⁶ SOkA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 540, k. 646.

k okupaci.²²⁷ Komplikace nastávaly u zabavování majetku ve smíšených rodinách. Konfiskovat se měl jen majetek německého partnera nebo polovina společného majetku. Ale ne vždy se toto nařízení dodržovalo a konfiskaci podléhal i majetek manželky.²²⁸

V roce 1947 se v Opavě nacházelo 425 osob žijících ve smíšeném manželství. V seznamech je povětšinou napsán jen jeden z manželů, až na pár výjimek nejsou zde započítány děti manželského páru.²²⁹

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	4	133	22	159
muži	3	209	54	266

Nejméně se zde vyskytovaly děti, jen sedm z celkového počtu 425. Jelikož zde žilo poměrně hodně lidí v produktivním věku, je nepravděpodobné, že se spočítaly všechny děti. V některých seznamech se započítávali všichni členové rodiny smíšeného manželství (český manžel, česká manželka a děti). Z tabulky je patrné, že v Opavě bylo více smíšených manželství ve složení Němec a česká manželka než Němka a český manžel.

²²⁷ Staněk, T.: Odsun..., c. d., s. 165 – 168.

²²⁸ Staněk, T.: Perzekuce 1945..., c. d., s. 174.

²²⁹ SOKA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 533, k. 645.

10. Přesuny Němců do vnitrozemí

Československá vláda se rozhodla vystěhovat Němce z pohraničí do vnitrozemí, především odcházeli na zemědělské práce. Stěhovat se měla celá rodina, vyjmuti z něj byli antifašisté, specialisté a smíšená manželství.

Přesun německých příslušníků do nemocničních středisek

Nemocní a přestárlí lidé se soustřeďovali do větších speciálních zařízení, z Opavy odcházeli do Svatobořic a Hodolan. Dne 12. října 1946 byli někteří příslušníci německé národnosti předáni do střediska nemocných a přestárlých Němců ve Svatobořicích u Kyjova. Celkem se jednalo o 275 lidí, větší část z nich tvořily ženy. Mnoho z nich se narodilo v druhé polovině 19. století. Přesídlení Němci pocházeli z různých měst ze severní Moravy a Slezska – Nový Jičín, Odry, Ostrava, Fulnek, Frýdek. Většina lidí, která měla trvalé bydliště v Opavě, pobývala před odsunutím ve starobinci, v Marianu (domov pro slabomyslné) nebo v domově důchodců na Rybářské 27.²³⁰

Dne 22. října 1947 bylo odsunuto 26 lidí do nemocničního střediska v Hodolanech u Olomouce. Jednalo se o postarší německé osoby narozené povětšinou v 60. a 70. letech 19. století a žijící v Opavě.²³¹

Přesun do Říčan

Ministerstvo vnitra nařídilo všem okresním (ústředním) národním výborům sestavit seznam Němců, kteří nejsou nutně zapotřebí na dosavadních pracovištích. Následný odsun se uskutečnil z místa pracoviště. Dne 22. října 1947 se určení Němci měli dostavit do sběrného místa, z původně navržených 170 osob se jejich počet snížil na 112. Němci odjeli o den později nákladními vagony ze západního nádraží v podvečerních hodinách. Majitel cihelny (Josef Wolf) v Říčanech si z těchto osob vybral 37 lidí, které zaměstná ve své cihelně. Vždy se jednalo o celou rodinu, většina z nich byla ve středním a mladším věku. Po dojezdu na místo určení se zjistilo, že

²³⁰ ZA v Brně, fond ZNV Brno, inv. č. 652, k. 794.

²³¹ SOKA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 543, k. 646.

připravené byty pro Němce nejsou schopné obýváním.²³² V tabulce je zaznamenáno věkové rozvrstvení přesunutých Němců.

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	4	58	15	77
muži	2	23	10	35

I když se jednalo o transport Němců přidělených na práci, z tabulky je patrné, že do něj byly zařazeny také starší osoby (někteří měli přes 70 let), které již nebyly schopné práce. Jak už bylo v poválečném státě obvyklé, převažovaly ženy nad muži.

Přesun Němců do Maloměřic²³³

Okresní úřad ochrany práce v Opavě dostal příkaz přemístit 79 německých obyvatel na zemědělské práce do Židlochovic. Transport proběhl 23. října 1947. I když do něj byly zařazeny osoby nemocné, starší a děti, vagony nebyly vytopené, Němci dostali jen jedno teplé jídlo, ačkoli byli na cestě víc než 30 hodin. Tamější úřad ochrany práce vybral pouze osm Němců, zbytek byl dopraven do Oblastního sběrného střediska v Maloměřicích. Jelikož čtyři osoby cestou do Brna uprchly, jednalo se o 67 osob.

Při odsunu do vnitrozemí došlo k několika pochybení ze strany Ústředního národního výboru v Opavě. Transport nebyl hlášený Zemskému národnímu výboru v Brně, ani velitelství sběrného střediska, z toho důvodu se jim nedostalo vhodného ubytování a stravy. Během transportu došlo i k roztržení rodin, což nebylo přípustné. Odsunovaní si nemohli s sebou vzít dostatečné množství jídla, i když se většinou jednalo o osoby neschopné práce, nemocné, přestárlé nebo děti. Byla jim slíbená práce a byt. Po příjezdu do Židlochovic vyšlo najevo, že zde není práce pro tolik lidí.

V Maloměřicích byly sepsány některé stížnosti z řad Němců. Anna Přikrylová se před odsunem léčila ve veřejné nemocnici v Opavě, i přes odpor ošetřujícího

²³² SOKA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 543, k. 646.

²³³ ZA v Opavě, fond ZNV, exp. Ostrava, inv. č. 362, k. 295.

lékaře byla nucena se účastnit transportu. Anna Brandnerová zanechala doma svou starou matku (91 let), jediná sestra Anny měla brzy odjet do Rakouska, proto požádala Anna Brandnerová o povolení k návratu do Opavy. Případů, kdy byly v Opavě zanecháni staří rodiče bez pomoci, bylo více.

Do transportu se dostala i Češka – Marie Rotheová, i když se zakazoval odsun českého obyvatelstva, byla do něj Marie zařazena. Olga Köllnerová čekala na povolení k vystěhování do Anglie za dcerou. Na toto vyřízení však nesměla počkat v Opavě a musela odjet transportem. Josef Kastner byl jediným odborným dělníkem ve firmě Tatzel. Ředitel této firmy za něj neměl náhradu, a tak zakročil proti odsunutí. Jeho přímluva ale nepomohla, spolu s Josefem odjela i jeho manželka českého původu, což bylo také proti předpisům. Barbora Weisskopfová byla odsunuta i se svým osmiměsíčním dítětem, o které by se neměl kdo starat, kdyby musela matka nastoupit do práce, proto požádala o přestěhování k sestře do Frýdku.

	0 - 18	19 - 60	61 a více	celkem
ženy	2	36	11	49
muži	2	8	8	18

Z tabulky lze vyčíst věkové rozvrstvení přesunutých osob. Ačkoliv se odsun konal za účelem zemědělských prací, bylo do něj zařazeno více žen než mužů, a to téměř o ¾. Nejvíce žen bylo ve věku 19-60 let, po osmi mužích bylo v kategorii ve věku 19-60 a 61 a více.

Nejmladší osobě bylo pouhých osm měsíců, chlapec byl do něj zařazen se svou matkou, nejstarší osobou byla 89letá Anežka Friedlová (odjela se svými dcerami, i když měla podanou žádost o československé státní občanství). Mezi odsunutými se nacházelo poměrně hodně osob starších 60 let (11 žen a 8 mužů), průměrný věk těchto osob byl 70,5 roku. Je proto s podivem, že do transportu za účelem práce byly zařazeny. Někteří z nich pobývali před odsunem v nemocnici nebo v domově důchodců. Většinou byli odsunuti rodiče spolu se svými dětmi. Stávalo se ovšem, že rodina musela v Opavě zanechat své rodiče, kteří se už o sebe nedokázali postarat.

Dne 17. listopadu se 47 Němců umístěných ve středisku vrátilo do Opavy. K návratu došlo u osob, které vůbec do transportu neměly být zařazeny a podaly stížnosti. Taktéž se navrátili lidé, kteří měli v Opavě práci nebo se starali o své staré rodiče, a starší osoby. Pokud došlo k návratu, vracela se celá rodina.²³⁴ Toho dne se vrátila i Barbora Weiskopfová se synem, v roce 1950 požádala o vysídlení do Německa. Dne 12. října se měla dostavit do sběrného střediska v Chebu, její manžel si odpykával pětiletý trest ve vězení.²³⁵

Místní úřadovna v Opavě předložila seznam Němců, kteří se mají vystěhovat z Opavy do vnitrozemí. V roce 1948 se jednalo o 342 lidí. Jmenný seznam osob určených k přesunutí obsahoval: pořadové číslo; jméno a příjmení; den, měsíc a rok narození; bydliště, má a) vlastní byt b) bytové zařízení; původní zaměstnání; nyní zaměstnán u firmy/jako; je již některý člen rodiny nasazen pracovně ve vnitrozemí; pracovní způsobilost a poznámka. Poslední tři sloupce zůstaly často nevyplněné.

Skutečný počet byl však nižší, jelikož někteří lidé ze seznamu byli vyškrtnuti, např. se jednalo o Gerdu Elsbacherovou, která živila své rodiče. Ti měli osvědčení o československém občanství, tudíž bylo Gerdě povoleno zůstat v Opavě. Ministerstvo vnitra nařídilo vynětí z odsunu profesoru Janu Ripkovi (kněz), jelikož mělo o něj eminentní zájem. Osoby žijící ve smíšeném manželství nebo československé národnosti se nezařazovaly do přesunu, přesunutí se nevztahovalo také na jejich blízké rodinné příbuzné.²³⁶

	0 - 14	15 - 60	61 a více	celkem
ženy	22	138	58	218
muži	16	48	22	86

Do přesunu bylo navrženo daleko více žen než mužů, ženy tvořily dokonce 3/4 všech osob určených k přesunu do vnitrozemí. Nejvíce se jich nacházelo v kategorii 15 – 60 let. Nejvíce mužů bylo také v této kategorii, ale bylo jich třikrát

²³⁴ SOKA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 543, k. 646.

²³⁵ SOKA Opava, fond JNV Opava, inv. č. 282, k. 70.

²³⁶ NA, fond Ministerstvo vnitra I - nová registratura 1936-1953, Praha, inv. č. 4148, k. 8059.

méně než žen ve stejné kategorii. Tradičně nejméně lidí zahrnovala kategorie dětí. Starší lidé byli většinou již v důchodu nebo práceneschopní, a proto už nepracovali.

Přesuny do vnitrozemí se uskutečňovaly také v roce 1949. Dne 5. března odjelo pět osob z opavského východního nádraží do Brna a Tetčic, byly přiděleny na zemědělské práce. Dne 14. května rodina Návratova (dva dospělí a dvě děti) se přesunula vlakem do Tlumačova. Dne 18. června se měly přestěhovat tři rodiny do olomouckého okresu. Manželé Titzovi s dvěma dospělými a čtyřmi nezletilými dětmi se nastěhovali do Pohořan. Rodina Heimova (tři dospělí a čtyři děti) odešla do Chomoutova a rodina Klimkova (tři dospělí a čtyři děti) do Olomouce. Celkem tedy opustilo Opavu 22 osob.²³⁷

Každý přesouvaný Němec si směl vzít bytové zařízení, oblečení, potraviny, palivo, drobné zvířectvo a další menší movité věci. Všechny zanechané věci v původním bydlišti se považovaly za majetek státu. O dopravu se postaral místní národní výbor.

²³⁷ SOKA Opava, fond ÚNV Opava, inv. č. 544, k. 646.

11. Dobrovolný odchod do Německa v letech 1949-1952

Na začátku padesátých let probíhal dobrovolný hromadný odchod do Německa. Týkalo se to i německých obyvatel z Opavy, kteří byli informováni o datu odsunu a museli s ním souhlasit. V první řadě se odchod povoloval osobám neproduktivním (přestárlým, duševně či tělesně nemocným, invalidním) a také lidem, kteří chtěli sloučit roztrženou rodinu.²³⁸

Vysídlení dostalo na starost Ministerstvo vnitra a národní výbory, které navrhly Ministerstvu vnitra osoby pro vysídlení. V Opavě v tehdejší době působil Jednotný národní výbor Opava, který po schválení jmenného seznamu poslal dotyčným osobám předvolání na Jednotný národní výbor Opava. Československým občanům se nepovolovalo odjet, museli si podat žádost o propuštění ze státního svazku Československé republiky, kterou schvalovaly národní výbory. Předložit se musela potvrzení národního výboru – finanční referát, o tom že nedluží žádné daně; potvrzení osídlovacího úřadu a pracovního úřadu, že nemají námítky proti vystěhování.

Povolání pro individuální odcestování do Německa nebylo možné, muselo jít o hromadné vysídlení vypravené ze sběrných středisek. V takovém případě, pokud dotyčný souhlasil, byl zařazen do transportu. Sběrné středisko se již nenacházelo v Opavě, ale v Liberci a Chebu. Do středisek se museli lidé dopravit sami. Jeden transport pojal až 400 lidí.

Někteří obyvatelé z Opavy sice odsouhlasili odsun, ale poté jej z nejrůznějších důvodů odvolali. Emma Wanneková (ročník 1922) se měla vystěhovat do Německa přes sběrné středisko v Chebu, ve kterém se měla nacházet dne 5. prosince 1950. Svou přihlášku však odvolala s tím, že se musela podrobit operaci. Taktéž Jana Pospischilová zrušila svůj odsun, jelikož její manžel si odpykával trest v opavské věznici. Chtěla počkat, až manželovi bude vyřízena žádost o prominutí trestu, aby mohli republiku opustit společně. Jan Langer se synem Joachimem pár dní před odjezdem do sběrného tábora vrátili svou přihlášku k dobrovolnému vysídlení. Odmítnutí zdůvodňoval Langer tím, že se zapojil do budovatelského úsilí a že se jeho životní úroveň zlepšila. Taktéž jeho pracoviště

²³⁸ SOkA Opava, fond JNV Opava, inv. č. 280, k. 68.

(závod Minerva n. p.) měl zájem na tom, aby zůstal v Československu. Jeho družka Waltruda (někdy psáno Waltraud, Truda) Ackermannová se synem Wolfgangem však souhlasila s tím, že se dne 5. prosince 1950 dostaví do sběrného tábora v Chebu. Chtěla odjet do Bavorska. Žádost o vystěhování odvolala Anna Balnarová (82 let), jelikož těžce onemocněla a její dcera, ke které se měla přistěhovat v Německu, dostala povolení odjet do Ameriky.²³⁹

Převažovali však lidé, kteří se chtěli vystěhovat do Německa a dostavili se do přiděleného sběrného střediska ve stanovený den. Transporty odjížděly již od počátku roku 1950, pokračovaly i následující rok. Stávaly se i případy, kdy osoba souhlasila s odsunem a jeho datem, ale z různých důvodů potřebovala datum vysídlení změnit. V takovém případě národní výbory těmto osobám zpravidla vyhověly.

Nejčastějším důvodem odchodu z Československé republiky bylo spojení rozdělených rodin. Starší a nemocní lidé chtěli odjet za svými dětmi či příbuznými, kteří se již nacházeli v Německu. Chtěli se vystěhovat, aby se jim zlepšily životní podmínky nebo se postaraly o svá vnoučata. Mladší lidé si především chtěli vylepšit svou ekonomickou situaci a pečovat o své rodiče.

Ze strany německých obyvatel byl velký zájem o vystěhování se za svou rodinou do Německa, většina z nich mířila do západního Německa (nejčastěji do americké okupační zóny, méně už do britské). Ale našly se i výjimečné případy lidí, kteří chtěli odejít do Německé demokratické republiky. Většinou zde měli rodinu, za kterou se chystali.

Jedním z mnoha žadatelů o vystěhování byla německá rodina Bujnochova, neměla státní příslušnost. Hlavním důvodem jejich zájmu o vystěhování bylo sloučení se sedmi rodinnými příslušníky, kteří v Německu žili od roku 1946. Do srpna 1950 byla však Marie Bujnochová československou občankou, Jednotný národní výbor v Opavě jí zrušil platnost občanství, aby nic nebránilo jejich vystěhování. Julie Englischová (*1888), žena německé národnosti bez státní příslušnosti, si pro své stáří a chorobu přála odjet do západního Německa, kde se nacházeli její dva synové. Žádné námitky proti jejímu vystěhování se neobjevily.

²³⁹ NA, fond Ministerstvo vnitra I - nová registratura 1936-1953, Praha, inv. č. 4148, k. 8063.

Olga Hrochová svou žádost o vystěhování odůvodnila takto: „Dcera Edeltruda Berbatzka je úplně sama v Německu se svým nezletilým synáčkem a já jsem churavá a úplně sama tady. Nemohu si řádně obstarávat svou vlastní domácnost a chci za tím účelem se odstěhovati za svou dcerou do Německa.“ Jelikož byla československou občankou, musela požádat o propuštění ze státního svazku. Žádosti se vyhovělo.²⁴⁰

Mariana Linhartová a její matka si podaly žádost o vystěhování, jelikož v Německu se nacházel Marianin snoubenec a všichni příbuzní. Navíc její matka v Československu nedostávala žádnou penzi. Lidé se nechtěli stěhovat jen do Německa, existovaly také žádosti o vystěhování do Rakouska. Povolení chtěla získat Anna Nováková, jelikož zde žila sama a ve Vídni pobývala její svobodná dcera.²⁴¹

Němci do sběrných středisek v Chebu a Liberci přijížděli každý měsíc, po krátké době se ze střediska vypravil transport do Německa. Do sběrných táborů a následně do Německa odjížděla rodina společně (rodiče s dětmi, manželé). Například Karel, Adolfa a Renata Kocurovi měli přijít do Liberce dne 12. prosince 1950. O pár dní dříve se v Chebu nacházeli Rudolf, Hedvika a Vilém Kalabisovi, Jindřich, Aloisie, Rudolf Eliška a Renata Rossmannovi. Berta Pondeleková a Anna Zipsová souhlasily s datem odsunu, který byl stanoven na 13. ledna 1951. O měsíc později se měly dostavit do sběrného střediska v Liberci.²⁴²

O odjezd požádal také jeden z mála opavských specialistů Otto Gold. Pokud za odborníka nebyla kvalifikovaná náhrada, povolení k odchodu se zamítalo. Ale jelikož byl Gold propuštěn ze zdravotních důvodů, mohl v listopadu 1949 vycestovat spolu se svou manželkou do amerického pásma v Německu. V důsledku jeho odchodu byl podán návrh na zrušení jeho legitimace specialisty.²⁴³

Němci-antifašisté si mohli odvézt svůj movitý majetek (nábytek, jízdní kola, psací a šicí stroje, pracovní nástroje a další). Zanechaný majetek majitel sepsal a určil zmocněnce, který se o něj bude starat. Odstěhovaní Němci/Rakušané si zažádali o převod vázaných vkladů a hotovostí do Německa/Rakouska.²⁴⁴

²⁴⁰ Dva odstavce z SOkA Opava, fond JNV Opava, inv. č. 282, k. 69.

²⁴¹ SOkA Opava, fond JNV Opava, inv. č. 282, k. 70.

²⁴² NA, fond Ministerstvo vnitra I - nová registratura 1936-1953, Praha, inv. č. 4148, k. 8063.

²⁴³ SOkA Opava, fond JNV Opava, inv. č. 69, k. 282.

²⁴⁴ SOkA Opava, fond JNV Opava, inv. č. 283, k. 70.

Už se nejednalo o tisíce odcházejících osob, jako tomu bylo v letech 1946 - 1947, jelikož valná většina Němců (často nedobrovolně) opustila Československou republiku během řádného odsunu. Přesto byl mezi Němci o opuštění republiky velký zájem, u některých převažovaly rodinné důvody, u jiných zase ekonomické, sociální či politické. V Opavě podaly žádost o dobrovolný odchod desítky osob.

12. Stav Němců v 50. a 60. letech 20. století

Okresní velitelství národní bezpečnosti v Opavě nahlásilo Jednotnému národnímu výboru v Opavě počet cizinců v opavském okrese. Dle tohoto hlášení se zde v polovině června 1950 nacházelo 1 669 cizinců. Nejvíce zastoupení měly tyto národnosti²⁴⁵:

Bez státní příslušnosti	366
Poláci	289
Říšští Němci	194
Rakušané	72
Bulhaři	30
Volyňští Češi	219
Maďaři	19
Osoby v léčebnách, o jejichž státní příslušnosti nejsou doklady	161

Podle této tabulky by se mohlo zdát, že v Opavě pobývalo jen 194 Němců, ale nemuselo tomu tak být. Další němečtí příslušníci se mohli nacházet v léčebnách nebo byli bez státní příslušnosti. Zdaleka nejvíce cizinců pocházelo z nedalekého Polska, z Volyně, méně již z Maďarska, Rakouska a Bulharska.

V témže roce se uvádí 165 117 německých obyvatel v Československu, to bylo jen 1,3 % celkového počtu obyvatel v Československu. Patřili do nich specialisté, dělníci v průmyslu a lidé ve smíšených manželstvích.²⁴⁶

V roce 1959 se ve městě Opava nacházelo 689 občanů, kteří v přihláškách vykazovali německý mateřský jazyk. Převažovaly ženy nad muži – 449 ku 240. Věkové rozvrstvení vypadalo takto:

²⁴⁵ SOkA Opava, fond JNV Opava, inv. č. 305, k. 78.

²⁴⁶ Kaplan, K.: Pravda..., c. d., s. 153.

0 - 20	21 -30	31 -40	41 - 50	51 -60	61 a více
11	42	81	116	170	269

Velmi malé zastoupení měla věková kategorie do 20 let. Z celkového počtu 689 žilo v Opavě jen 11 dětí a náctiletých, nejvíce zde pobývalo osob starších 50 let.

V roce 1960 v Opavě pobývalo 44 240 lidí, z toho 680 bylo německé národnosti. V celém opavském okrese se jich nacházelo 1 650, hlavní střediska byla v Opavě, Kravařích, Hlučíně, Ludgeřovicích, Petřkovicích, méně ve Vítkově a Budišově.

Ve všech okresech se ustavily komise pro práci s občany německé národnosti, pravidelně se scházela každý měsíc, jejím předsedou byl tajemník OV KSČ. Komise plánovala různé akce pro sblížení německých a československých občanů. Například dne 24. května 1961 se konala přednáška s názvem „Postavení občanů německé národnosti v ČSSR a západoněmecký revanšismus“.²⁴⁷

²⁴⁷ SOkA Opava, fond ONV Opava, inv. č. 363, k. 335. Data k roku 1959 a 1960 pocházejí taktéž z tohoto kartonu.

Závěr

V úvodu práce jsem nastínila cíle, ke kterým by tato práce měla směřovat. Ke všem z nich se mi podařilo najít informace, jež jsou shrnuty v tomto závěru.

Před druhou světovou válkou mělo město Opava převážně německý ráz, žilo zde až dvojnásobně více německých obyvatel než těch českých. Významné posty ve městě byly převážně v rukou Němců, větší část podniků vlastnili němečtí obyvatelé. Tato situace se radikálně změnila po roce 1945. Již během druhé světové války československá exilová vláda v Londýně řešila, co se stane s Němci v Československu po jejím skončení. Přes původní záměr vystěhovat jen aktivní nacisty se později dospělo k rozhodnutí, aby Československo opustilo co nejvíce německých obyvatel bez ohledu na jejich chování během války.

Po skončení války se Němců týkala řada restriktivních opatření a mezi československými lidmi se začaly šířit protiněmecké nálady, které zasáhly také ženy a děti. Tyto události vyvrcholily tzv. divokým odsunem, během kterého docházelo i k násilným úmrtím velkého počtu německých obyvatel a k jejich odsunu do Německa. Tento druh odsunu se nevyhnul ani Opavě, odhad odsunutých se pohybuje mezi 2 500 až 2 700 lidmi.

Krátce po skončení války se začaly objevovat pracovní, sběrné a internační tábory pro Němce. Dne 12. května 1945 vzniklo první takové středisko v Masarykových kasárnách v Opavě, další střediska byla otevřena v Kateřinkách, Jaktři, Kylešovicích a Brance u Opavy. Většina Němců umístěná v táborech musela pracovat, někteří přímo v táborech, jiní v zemědělství, v podnicích, na úřadech, ve školách, v nemocnicích a na dalších místech. V Opavě existovalo také internační středisko, od 20. března 1946 bylo přeměněno na krajské internační středisko, v kterém se soustřeďovaly osoby podezřelé a vyšetřované z činů proti republice. Jen malá část Němců byla předána mimořádnému lidovému soudu, většina byla odsunuta. Sběrná střediska byla zřízena v bývalých německých školách.

Na Postupimské konferenci se Spojenci dohodli s Československem na podmínkách organizovaného odsunu, který započal v roce 1946. Před každým transportem byl sestaven seznam lidí, kteří se měli dostavit do sběrného střediska. Zde byli podrobeni zdravotní prohlídce, kdo nebyl zdravý, nemohl být zařazen do

transportu. V den odjezdu byli dopraveni na vlakové nádraží, odtud odjeli k česko-bavorským hranicím. Rodina měla být odsunuta společně, ale ne vždy se to podařilo.

První odsun Němců z Opavy proběhl 29. dubna 1946. Celkově bylo vypraveno sedm transportů složených z opavských Němců (poslední odjel 17. srpna 1946), do každého vlaku bylo umístěno zhruba 1 200 osob. Poté následovaly transporty doplněné o Němce z okolních vesnic, v některých se již nevyskytovali opavští Němci, tudíž jsem je nezařadila do této práce. V rámci organizovaného odsunu odjelo do okupovaného Německa okolo 9 000 Němců. Většina odsunutých osob se dostala do bavorské části Německa. V letech 1949-1952 probíhal dobrovolný odchod z Československa. Důvody vystěhování byly různé: spojení rozdělených rodin, zlepšení životních podmínek a ekonomické situace. Během této doby probíhaly také přesuny německých obyvatel do vnitrozemí. Těmito odchody se počet Němců v Opavě neustále snižoval.

Ne všichni němečtí obyvatelé byli odsunuti, existovaly skupiny lidí, které měly povoleno zůstat v Československu. Jednalo se o antifašisty, osoby ve smíšeném manželství, specialisty, Židy, Rakušany a osoby vyňaty cestou milosti. Počet Židů a Rakušanů v Opavě byl zanedbatelný, většina z nich z Československa dobrovolně odešla. Legitimaci specialistů získalo jen 11 lidí. Největší zastoupení měla kategorie „smíšená manželství“ a „antifašisté“. Mnoho antifašistů však požádalo o vystěhování z republiky.

Přestože tyto osoby zůstaly v Opavě, počet německých obyvatel značně poklesl. Před válkou jejich počet dosahoval okolo 20 000, na konci roku 1946 jich bylo jen něco málo přes 600 (většinu z nich tvořily osoby ve smíšeném manželství), v dalších letech byl jejich početní stav zhruba stejný. Německý ráz Opavy již nebyl aktuální, město bylo doosídlováno obyvateli z různých koutů Československa.

Osudy některých významných německých obyvatel

Jelikož v Opavě žilo před druhou světovou válkou velké množství německých obyvatel, byla většina opavských podniků v první polovině 20. století v rukou německých podnikatelů, někteří z nich měli židovský původ. Tato kapitola se zabývá některými významnými potravinářskými firmami a osudy jejich majitelů před druhou světovou válkou.

Jednou z nejvýznamnějších opavských továren byla německá firma na cukrovinky „Fiedor, s. r. o.“. Její počátek se datuje do roku 1840. Původně se jednalo jen o domácí výrobu, ale už v 50. letech 19. století se zavedla továřenská výroba. Již v roce 1927 měla obchodní zastoupení v Praze, Vídni i Budapešti a disponovala více jak čtyřiceti ochrannými obchodními známkami. Značka Fiedor se tímto prosadila i na evropském trhu. Ve 30. letech 20. století zasáhla do celého podnikání velká hospodářská krize, během které byla firma Fiedor nucena omezit výrobu a počet zaměstnanců.

Během druhé světové války byli tehdejší majitelé (manželé Oskar a Christina, rozená Jelínková) členy SdP a NSDAP. Po skončení války chtěli zachránit rodinný majetek a vyhnout se deportaci, jedinou možností, jak toho mohli dosáhnout, bylo podat žádost o rozluky manželství Oskara a Christiny. Krajský soud v Opavě potvrdil rozluky, ale i přesto se oba manželé nacházeli ve sběrném táboře od 5. listopadu a k deportaci do amerického pásma v Německu došlo 3. června 1946. Byla jim přidělena čísla 11 a 12 ve vagonu 39. Také Oskarův bratr Theodor byl odsunut z Československa.²⁴⁸

Robert Jedliczka začínal s pečením cukrových výrobků a čajového pečiva v Komárově. Úspěšné podnikání mu 27. května 1910 otevřelo cestu k založení firmy „Robert Jedliczka, továrna na výrobu oplatků, biskvitů a čokolády“. Po skončení druhé světové války nejsou po majitelích továrny žádné zprávy, zřejmě uprchli před sovětskou armádou z Opavy.

²⁴⁸ SOkA Opava, fond Pracovní tábor Opava, inv. č. 24, k. 6. NA, fond Ministerstvo vnitra I - nová registratura 1936-1953, Praha, inv. č. 4148, k. 8119.

Robert Kessler společně se švagrem Hugem Weeberem položili základ firmy „První slezská továrna na výrobu cukru, cukrovinek, cukrového zboží, Kessler a Weeber“. Velká konkurence opavských cukrářských podniků je přivedla na myšlenku specializovat se na výrobu čokolády. Hugo Weeber narukoval na frontu, kde v roce 1917 padl na Ukrajině. Jeho podíl odkoupil Robert Kessler a stal se jediným majitelem. V roce 1925 navázal obchodní styky se švýcarskou firmou „Maestrani“ v St.Gallen. Výsledkem byla dohoda, která mu umožňovala vyrábět podle receptů švýcarské společnosti nejjemnější čokoládu pod značkou „Maestrani“. Tímto obchodním spojením vytvořil majitel Robert Kessler jednu z nejvýznamnějších cukrovinkářských firem, která si získala světovou proslulost.

V Opavě působilo také mnoho podnikatelů židovského původu. V roce 1861 Emanuel Lichtwitz položil základy firmy „ELCO“ na výrobu likérů, lihovin, bonbónů a punčů. Na konci 30. let byla židovská rodina Lichtwitzů donucena vzdát se své firmy. Ta přešla pod správu Alfréda Riedla, který ji následně prodal německému podniku „Tilgner a spol.“. Ještě než začala druhá světová válka, rodina Lichtwitzů utekla před antisemitskou kampaní do Prahy. Ale ani tento krok jim nepomohl ve vypjaté situaci v době Protektorátu Čechy a Morava – jeden z bratrů spáchal sebevraždu, druhý byl odvezen do koncentračního tábora a tam zahynul.

V roce 1906 se židovskému podnikateli Emilu Karplusovi naskytla výhodná nabídka odkoupit od Friedricha Mayera jeho firmu. Později patřila k prosperujícím podnikům v Opavě. Ovšem i tento úspěšný podnikatel vnímal narůstající společenský neklid roku 1938. Jeho nejstarší syn Kurt studoval ve Francii a po Mnichovské konferenci a obsazení československého pohraničí vstoupil do zahraničního odboje. Emil Karplus zůstal i po obsazení v Opavě, jelikož ale rodina byla židovská, vztahovala se na ně protižidovská opatření – došlo k zabavení jejich firmy a majetku. Na krátkou dobu ji převzal německý správce Willibald Müller, ale brzy byl Karplus přinucen firmu prodat.

Manželé Karplusovi opustili Opavu jen s nejn nutnějšími dokumenty a věcmi v prosinci 1938, krátce žili v Praze, kde byli o rok později zatčeni gestapem. Před transportem sepsali poslední vůli a vše odkázali svým synům. Okresní soud v Praze

je dne 11. června 1946 prohlásil za zemřelého v Osvětimi a datum úmrtí stanovil na 22. dubna 1943.²⁴⁹

Po skončení druhé světové války byla do všech podniků jmenována nucená správa, která byla složena z českých občanů. Většina z nich propustila německé zaměstnance a bývalé majitele firem, pokud zůstali v Opavě. Výjimku představoval Walter Kessler, jenž působil ve firmě ještě počátkem roku 1946 jako školitel nových českých zaměstnanců. Už od roku 1947 se větší podniky sdružovaly do národních podniků, často se sídlem mimo Opavu. Walter Kessler s rodinou odjel na počátku roku 1947 do amerického pásma v Německu.

Jedním z mnoha odsunutých byl také Franz Wanke, který působil v Opavě jako německý duchovní. Během války vyučoval náboženství i v českých školách, po jejím skončení měl však zakázanou činnost. I přes protiněmeckou náladu mu katolíci z řad českých obyvatel vyjádřili podporu svými podpisy, aby mohl zůstat ve městě, ale ani tato pomoc mu nepomohla. Republiku musel opustit transportem dne 17. srpna 1946, v transportu mu přiděleno číslo 32 ve čtvrtém vagonu. Shodou okolností v tento den slavil 45. narozeniny. Ještě s několika lidmi se usadil v Kirchheimu ve Švábsku, kde působil jako pomocný kněz od 1. září. Od roku 1948 pracoval jako „duchovní pastýř pro uprchlíky“ ve Feuchtwangenu.

Ke svému odsunu se vyjádřil takto: „Moje vysídlení proběhlo na rozkaz opavské kriminální policie 17. 8. 1946, protože jsem nemohl schvalovat ani mlčet k takovému do nebe sahajícímu bezpráví a informoval jsem o těchto poměrech církevní úřady v Olomouci. Na můj názor, že vůle by měla být rozhodující a tato vůle lidu požaduje mé setrvání, odpověděl kriminální úředník, že každá intervence za nějakého Němce je trestná. Nebránil jsem se svému vysídlení, protože mi byl život v takovém „právním státě“ nesnesitelný.“²⁵⁰

²⁴⁹ Vše z bakalářské práce: Havlíčková, Z.: Snaha vybudovat systém hospodářské demokracie v odvětví lehkého průmyslu v Opavě v letech 1945-1948. Olomouc 2010.

²⁵⁰ Kravar, Z.: Události v Opavě na konci 2. Světové války ve zprávě jutařského faráře Franze Wankeho. In. Opava – sborník k dějinám města 2, Opava 2000, s. 91 – 94.

Summary

Before the Second World War the city of Opava was largely German since the German population outnumbered the Czech one by more than double. Most of the businesses were run by German inhabitants, as well as being given the highest work positions. This situation changed rapidly after the year 1945. During the Second World War the exiled Czechoslovak Government, based in London, tried to solve the problem regarding the numerous German population in Czechoslovakia. At first the government wanted to deport only active Nazis, however later on they decided to deport the majority of the German population regardless of their behaviour during the war.

After the end of the war many restrictive measures were introduced concerning Germans and the general feeling among Czechoslovaks became oriented against all Germans including both women and children. These incidents emerged into the so called wild expulsion, which caused many violent deaths of German inhabitants and their deportation to Germany. This kind of expulsion also concerns Opava: the estimated number of deported inhabitants is between 2500 and 2700 people.

Before the expulsion some Germans were deported into labour camps. The first camp was opened as early as the 12th of May in 1945 in the Barracks of Tomas Garrigue Masaryk. The camp prisoners worked, as well as in the camp itself, in agriculture, companies, offices, schools, hospitals etc.

At the Potsdam Conference the Allies made an agreement with Czechoslovakia regarding the conditions of an organised expulsion which began in 1946. The first expulsion of Germans from Opava took place on the 29th of April in 1946. Altogether there were seven transportations consisting of Germans from Opava; each comprised about 1200 people. The most of the expelled inhabitants were transported to Bavaria. Before each transportation, a list of people who were supposed to come to the meeting centre was compiled. A few days later the people were transported from the meeting centre to the railway station. Within the scope of the organised expulsion about 9000 Germans were deported to occupied

Germany. Other people either chose a voluntary departure in the years 1949 – 1952 or they were transported to the inland mostly to work in agriculture.

Not all of the German inhabitants were expelled. There were also groups of people who were allowed to stay in Czechoslovakia. They were mostly antifascists (however most of them left for Germany), specialists, people from mixed marriages, Jews and people who were granted a pardon.

Even though these people stayed in Opava, the number of German inhabitants decreased rapidly. Before the war there were about 20.000 German inhabitants, in the year 1946 and later on there was only about 600 Germans left in Opava. The German character of the city disappeared since Opava was populated by inhabitants from other parts of Czechoslovakia.

Seznam literatury a pramenů

Archivní prameny

Národní archiv:

Ministerstvo vnitra I - nová registratura 1936-1953, Praha

Státní okresní archiv Opava:

Městský národní výbor Opava – kronika města Opavy (nezpracovaný)

Jednotný národní výbor Opava

Okresní národní výbor Opava

Okresní národní výbor Opava-venkov

Pracovní tábor Opava

Ústřední národní výbor Opava

Zemský archiv v Opavě:

Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura v Ostravě

Zemský archiv v Brně:

Zemský národní výbor Brno

Bakalářská práce

Havlíčková, Zuzana: Snaha vybudovat systém hospodářské demokracie v odvětví lehkého průmyslu v Opavě v letech 1945-1948. Olomouc 2010.

Články

Bajgar, Lubomír: K odsunu Němců z Ostravska. In: Slezský sborník. Opava 1968, r. 66.

Dvouletý plán proměníme v čin. Rudé právo, 30. 10. 1946, r. 2, č. 250, s. 1.

Kravar, Zdeněk.: Události v Opavě na konci 2. Světové války ve zprávě jutařského faráře Franze Wankeho. In. Opava – sborník k dějinám města 2, Opava 2000.

Koncem ledna zahájíme odsun Němců. Rudé právo, 20. ledna 1946, r. 2, č. 17, s. 2.

Kolik má Opava obyvatel? Slezské slovo, 27. dubna 1946, r. 1, č. 9, s. 1.

Ministr vnitra o odsunu Němců. Rudé právo, 16. dubna 1946, č. 19, s. 1.

Němci musí z našeho kraje pryč. České Opavsko, 26. července 1945, r. 1, č. 33, s. 2.

Němci musí z našeho pohraničí pryč. České Opavsko, 26. července 1945, r. 1, č. 33, s. 2.

O povinnosti Němců nositi označení. České Opavsko, 25. května 1945, r. 1, č. 1, s. 1

Odsun Němců do amerického pásma odložen. Nová svoboda, 4. ledna 1946, r. 2, č. 3, s. 1.

Odsun Němců započal. Nová svoboda 26. ledna, 1946, r. 2, č. 22, s. 1.

Odsun Němců z Opavy. Slezské slovo, 11. května 1946, r. 1, č. 11, s. 2.

Odsunutým Němcům se v Německu nelíbí. Nová svoboda 12. října 1945, č. 236, s. 3.

Pracovní tábor Opava. České Opavsko, 3. června 1945, r. 1, č. 4, s. 2.

Styk s němci zakázán! Opavský věstník, 15. června 1945, r. 1, č. 9, s. 1.

Účastníkům naší ankety „Co nyní s Němci v ČSR?“. Československá demokracie, 15. srpna 1945, r. 1, č. 80, s. 2.

Zpupnost němců na Opavsku. Opavský věstník, 11. srpna 1945, r. 1, č. 32, s. 1.

Internetové zdroje

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-postupimske-konference-2-srpna-1945/>

http://klempera.tripod.com/33_1945.htm

<http://www.troppau-opava.de/>

Literatura

Borák, Mečislav: Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a

Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948). Šenov 1998.

Brabcová, Liana: Pozdrav z Opavy. Opava 1994.

Dva roky osvobozené Opavy. Opava 1947.

Jirásek, Zdeněk a kol.: Kniha o Opavě. Opava 2000.

Kaplan, Karel: Pravda o Československu 1945 - 1948. Praha 1990.

Kaplan, Karel: Československo v poválečné Evropě. Praha 2004.

Kocích, Miroslav: Opavsko na cestě k Únoru 1948. Opava 1978.

Mandler, Emanuel: Benešovy dekrety: proč vznikly a co jsou. Praha 2002.

Müller, Karel a kol.: Opava. Praha 2006.

Peřich, Leopold a kol.: Opava – bílé město Bezručovo – zemské hlavní město. Brno 1946.

Růžičková, Naděžda: Odsun sudetských Němců z Československa v letech 1945 - 1946. Ostrava 1992.

Staněk, Tomáš: Odsun Němců z Československa 1945 – 1947. Praha 1991.

Staněk, Tomáš: Německá menšina v českých zemích: 1948 – 1989. Praha 1993.

Staněk, Tomáš: Perzekuce 1945: perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v Českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945. Praha 1996.

Staněk, Tomáš: Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování. Praha 2005.

Staněk, Tomáš: Tábory v českých zemích 1945 – 1948. Šenov u Ostravy 1996.

Valík, Matěj: Německé Opavy sláva a pád.

Publikované prameny

Košický vládní program. Praha 1984.

Beneš, Edvard: Odsun Němců z Československa a dokumenty. Praha 2011 (vydání 3.).

Beneš, Edvard: Odsun Němců z Československa: Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947. Praha 2002 (vydání 2.).

Seznam zkratek

BDM	Bund Deutscher Mädel
ČSSR	Československá socialistická republika
DSAP	Německá sociálně demokratická strana dělnická v ČSR
DNP	Deutsche Nationalpartei
JNV	Jednotný národní výbor
KSČ	Komunistická strana Československa
NA	Národní archiv
NSDAP	Národně socialistická německá dělnická strana
ONV	Okresní národní výbor
OV KSČ	Okresní výbor Komunistické strany Československa
SA	Sturmabteilung
SdP	Sudetendeutsche Partei
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SOKA	Státní okresní archiv
SS	Schutzstaffel
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
USA	United States of America
ÚNV	Ústřední národní výbor
VB	Velká Británie
ZA	Zemský archiv
ZNV	Zemský národní výbor

Anotace

Jméno a příjmení: Bc. Zuzana Havlíčková

Katedra: Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karel Konečný, CSc.

Rok obhajoby: 2013

Jazyk: čeština

Název: Německé obyvatelstvo v Opavě v letech 1945-1948

German population in the town of Opava between the years 1945-1948

Anotace práce: Tato práce se zabývá německým obyvatelstvem v Opavě po druhé světové válce. Je zpracována na základě studia archivních pramenů. V práci jsou popsány názory politických stran a prezidenta Edvarda Beneše na odsun. Stěžejní část je věnována pracovním táborům, transportům Němců z Opavy, specialistům, antifašistům, smíšeným manželstvím, přesunům do vnitrozemí a dobrovolným odchodům do Německa.

This study is focused on German population in the town of Opava between the years 1945-1948. The study is compiled on the basis of the research of the archival sources. In the study are described views of the political parties and president Edvard Beneš on evacuation of Germans. The main part is devoted to labour camps, transport of Germans from the town of Opava, specialists, antifascists, mixed marriages, movements into inland, voluntary departure to Germany.

Klíčová slova: město Opava, regionální historie, německé obyvatelstvo, odsun, pracovní tábory, antifašisté, smíšená manželství
the town of Opava, regional history, German population, the evacuation of Germans, antifascists, mixed marriages, labour camps

Rozsah práce: 103 stran/178 043 znaků